

2009 OKT 05

51964
AF 555

tiszatáj

63. ÉVFOLYAM

Kiss Anna
Sulyok Vince
Petőcz András
Tornai József
versei

Nagy Koppány Zsolt
prózája

Latin-Amerika
messze van?

Anderle Ádám,
Arató Ildikó,
Csikós Zsuzsanna,
Jancsó Katalin,
Jorge Emilio Nedich,
Szabó Henriette Éva,
Torbágyi Péter,
Susana Wein
írása

10

2009. október

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

Szerkesztő:
HÁSZ RÓBERT

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(művészeti szerkesztő)

DOMÁNYHÁZI EDIT
(nyelvi lektor)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a József Attila Alapítvány,
a Nemzeti Kulturális Alap és
a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete
támogatásával.

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Garmond 2000 Kft., Szeged.
Felelős vezető: Kinyik Erika.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303-3440

További információ: 06 80/444-444

Egyes szám ára: 500 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1200, fél évre 2400, egész évre 4800 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXIII. ÉVFOLYAM, 10. SZÁM

2009. OKTÓBER

KISS ANNA: Ez még a holt regék világa; Hófellegek	3
SULYOK VINCE: Élt 51 évet	10
PETŐCZ ANDRÁS: Zárójelvers op. 85.; Zárójelvers op. 84.; Zárójelvers op. 83.	12
TORNAI JÓZSEF: Nyolcvanadik év; És imádtuk az Ég Királynőjét; Leibniz igaza; Ősanyánk; Kaktusztű-pokol	14
NAGY KOPPÁNY ZSOLT: Amelyben Ekler Ágostra emlékezünk (regényrészlet)	17

Latin-Amerika messze van?

ANDERLE ÁDÁM: Előszó	26
ARATÓ ILDIKÓ: Magyarok Uruguayban (1966–1975)	28
TORBÁGYI PÉTER: Magyar leánykereskedelem Latin-Amerikában	43
SZABÓ HENRIETTE ÉVA: Egy argentin-roma író: Jorge Emilio Nedich	53
JORGE EMILIO NEDICH: A romák sötét lehelete (Szabó Henriette Éva fordítása).....	56
CSIKÓS ZSUZSANNA: Magyar vagy mexikói? (Az önazonosság kérdése Susana Wein prózájában)	64
SUSANA WEIN: Drága Róza (Csikós Zsuzsanna fordítása)	71
JANCSÓ KATALIN: Valóság és utópia (Magda Portal „A csapda” című regényének kelet-közép-európai olvasata)	76

KRITIKA

GYÁNI GÁBOR: A múlt és a jelen „együttállása” (Sándor Iván: A várható ismeretlen)	84
BENYOVSZKY KRISZTIÁN: A képtelen leírás művészete (Podmaniczky Szilárd: A Magritte-vázlatok)	89
PÉCSI GYÖRGYI: Egy monográfia töredékei (Vörös László: Kányádi Sándor)	93
SZABÓ HENRIETTE ÉVA: Gondolatok a latin-amerikai valóságról... ..	98
<i>Szerkesztői asztal</i>	a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

DÉL-AMERIKAI KÉPEK Szabó Henriette Éva és Amy Hesketh
gyűjteményéből a címlapon, a 9., 11., 42., 55., 75.
és a 88. oldalon

KISS ANNA

Ez még a holt regék világa

*hatalmas, mint a
nagy folyó,
hét ló dobol
s egyetlen álmot
álmodhat
minden álmodó,*

*ez még az
ősz fű világa,
halálos és
reménytelen,
de felveti
tükrén az álmot,
a nagy folyó,
mi végtelen,*

*ez még a fű,
szabad világa,
száz év alig egy
pillanat,
megfér velünk,
szolgál a szél egy
feledékeny
nagy úr alatt,*

*ez még a holt
regék világa,
hatalmas, mint a
sors lehet,
hol jóskövet
homokra, fűre
virágos ujjak
ejtenek,*

az őszi fű, a
szél világa,
fenn lángoló
felhős a nap,
együtt vagyunk,
lovunk sörénye
széllel vegyül,
az ég alatt,

lovunk sörénye,
sóhajunkra
elszálló, súlyos
szárny felel,
hattyúink torka
szélbe tátna,
búcsúra, vélnk
múlnak el,

az őszi fű, a
szél világa,
hatalmas, mint a
sors lehet,
nem alszom,
ujjad sátorából
harmadnapon
sem ébredek,

ez még a holt
regék világa,
hatalmas, mint a
nagy folyó,
hét ló dobol,
s egyetlen álmod
álmodhat
minden álmodó,

ez még az őszi
fű világa,
halálos és
reménytelen,

de felveti
tükrén az álmot
a nagy folyó,
mi végtelen,

ez még a fű
szabad világa,
száz év, akár
egy pillanat,
megfér velünk,
szolgál a szél egy
feledékeny
nagy úr alatt,

ez még a holt
regék világa,
hatalmas, mint a
sors lehet,
hol jóskövet
homokra, fűre,
virágos ujjak
ejtenek,

az őszi fű, a
szél világa,
fenn lángoló
felhő s a nap,
együtt vagyunk,
lovunk sörénye
széllel vegyül
az ég alatt.

Hófellegek

*nagy fellegek,
s a szélben
felnyíló szemek,
valóra?, minden
változat,
a múlhatatlan
ég alatt,*

*vonulnak,
földig hajlanak,
de még a szélben
két alak,
vonulnak,
földig hajlanak,
nagy fellegek
homálylanak,*

*a fellegek,
nagy fellegek,
homályra
felnyíló szemek,
álomra?, minden
változat
a múlhatatlan
ég alatt,*

*vonulnak,
földig hajlanak,
de még a szélben
két alak,
de még a szélben,
két alak,
egymásban látszó,
és szabad*

*mint fellegek,
nagy fellegek,
nagy, végtelen,
volt, végtelen,
volt, nincs helyek,
a folyton
felnyúló szemek,
mint fellegek,
nagy fellegek,*

*vonulnak,
földig hajlanak,
de még a szélben,
két alak,
de még a szélben,
két alak,
egymásban látszó,
és szabad,*

*a homlokod,
lélegzeted!,
a szárnyak tőlem
rejtene,
nap, hold is
együtt látszanak,
a szárnyak mégis
rejtene,*

*és fellegek,
nagy fellegek,
alszom talán,
s nem ébredek,
a homlokomon,
lélekzetem!,
szárnyak mögé
rejtőzhetem,*

*nap, hold is
együtt látszanak,
maradj a szélben,*

*fel ne add!,
bár mint a héj,
világosak,
maradj a szélben,
fel ne add!,*

*hófellegek,
nagy fellegek,
s a szélben
felnyíló szemek,
valóra?, minden
változat
a múlhatatlan
ég alatt,*

*vonulnak,
földre hajlanak,
de még a szélben
két alak,
vonulnak,
földre hajlanak,
nagy fellegek
homálylanak,*

*a fellegek,
nagy fellegek,
homályra
felnyíló szemek,
álomra?, minden
változat
a múlhatatlan
ég alatt*

*vonulnak,
földre hajlanak,
de még a szélben
két alak,
de még a szélben
két alak,*

egymásban látszó,
és szabad,

mint fellegek,
nagy fellegek,
nagy, végtelen,
volt, nincs helyek,
s a folyton
felnyíló szemek,
mint fellegek,
nagy fellegek.

SULYOK VINCE

Élt 51 évet

Középkorú norvég nő halálhírét
olvasom a helyi újságban. S noha nevét
nem ismertem, valami mégis arra késztet,
hogy tovább olvassam a tudósítást –
s nem korai halála miatt,
hanem mert neve alatt az a mondat áll:
1957. július 5-én született Oslóban.
Azon órák egyikén tehát,
amikor Koppenhágából kiindult vonatom
begördült az oslói pályaudvar
napfényben úszó üvegcsarnokába.
Az újszülött vékonyka hangocskája
egyként jelezhetett ujjongást és sírást:
hisz fájdalmak közt érkezünk a világba,
de fény vár ránk, törődés, szeretet.
A kocsiból kilépve a langyos
peronra, én ujjongásba fogtam volna
legszívesebben a sietők tömegében,
de tartózkodó szemérmem visszatartott,
s csak egy rejtett könnycseppre futotta
szemem legsarkában, hálából amiért
fiává fogadott nagy szívével
hajszoltságomban ez a kicsi ország.
Együtt sírtunk s egyidejűleg együtt ujjongtunk
(bár nem egymás mellett és nem is egy ok folytán)
két új jövevény: a norvég bébi, meg én.
Őt családja várta, örömmel, szeretettel,
engem, az idegent, senki se várt.
De a létnek, a nyárnak, a fényeknek
s a kövekből kiáradó langy melegnek
egyként, egyformán örültünk mind a ketten.
„Fájdalomtól megtörve” (írja most az újság)

gyászolnak férj, gyerekek, szülők és unokák,
rokonok és barátok serege.

Említetlen csak én maradok a szövegben,
pedig Norvégiába egy napon kerültünk,
s más léptékkal, de norvégul is egyszerre tanultunk.
51 évvel itt nyugszol te már
a közeli temetőben, míg én, a veled egyidejűleg
ide érkezett idegen élek még továbbra is
a fényben, hogy gyászolhassalak
én, az idegenből idejött
s idegennek megmaradt barát.

Torrevieja, 2008-10-03./Bilingstad, 2009-03-09.

PETŐCZ ANDRÁS

Zárójelvers op. 85.

- ((A március miként a november. Ködfoltok mindenütt, néhol
vak ügetést hallani. Ki szedi össze váltott lovait?, kérdezi
egy kékszemű, nemtelen lény. Valahonnan jött, idegen erre.
4 Törmelék és por, ismeretlen gőzök: pusztulás van a levegőben.
A forgalmasabb köztereken lélegeztető gépek állnának a lakosság
rendelkezésére, de a többségük nem működik. Egyszerre
zajos, és egyszerre nagyon is csendes a környék: valamire várunk.
8 Az éjjel lelőttek néhány ismerőst, itt, a szomszédban. A házukat
a polgármester unokaöccsének utalja ki a felügyeleti szerv katonai
főparancsnoka, egy hete sincs, hogy az igényléseket is neki
11 kell leadni. Kövér, nagydarab, kopaszodó férfi a főparancsnok,
örökké meglepetést okoz. „Ma a Valami könnyen
senki, és a Senki is könnyen valami!”, mondja,
14 szónokként nem a legjobb, de mi szeretjük az egyenes beszédet ---))

Zárójelvers op. 84.

- ((Hajnalban hangoskodnak a madarak, nem hagynak aludni.
Csattognak, csivitelnek, lelkesek az ébredező tavasz
mámorában. Majdhogynem mindegy nekik, hogy egy kastély
4 parkjában ünneplik-e a hűvös márciusi napfényt, avagy
a menekülés közben tizenennyolc söréttel leterített ötéves
kisfiú hűlő teste fölött dicsérik a természet unalomig ismert
megújulását. Független az idő és annak elmúlása a beszűkült
8 agyú gyilkos primitív mozdulatától, ahogy meghúzza a ravaszt.
De a szomorúság! A bánat, ami az égbolton tükröződik!
Isten összemocskolt arca súlyos teherként tornyosul fölénk,

- 11 és a szorongás megszázsorozódik. Annak a fiúnak
a kétségbeesett félelme és ijedtsége,
aki nem tudhatta, ki elől, és hova is
14 szalad a majdnem tavaszi madárcsattogás közepette ---))

Zárójelvers op. 83.

- ((Növekszik a sötét: benne hegyes tör, sörétes puska, gép-
fegyver tenyész, mint rég elfeledett, rothadó befőttben
a penészvirág. Mindenki ölni szeretne. A szomszédban
4 a kéthetes csecsemő már többszörös gyilkos, halálra ítélte
a területileg illetékes államügyész, aki maga sem kezdő
az öldöklés bonyolult tudományában. De ölni szeretne
az alattam lakó aggastyán is, titokban Molotov-koktélok
8 gyárt, készül a Nagy Leszámolásra. Közeleg az idő, suttogja,
arcán a kéjnek és a szorongásnak valami sajátos elegye látható,
fogatlan szájából a túlélők különös illata árad.
11 Egy ország fekszik majd itt, halomba ölte, mutat körbe
a sűrű sötétben, és most látom
csupán, hogy világtalan, hófehér
14 szemgolyóiban pupilla nincsen, csak az üresség végtelen szakadéka ---))

TORNAI JÓZSEF

Nyolcvanadik év

*Milyen egyedül voltál!
Kikelet, nyár
helyett október talált rád a hegyen,
hol azelőtt a szerelem
lakott tölgyek alatt, bozótban.
Nyolcvanadik év. Emlékeztél és sírtál.
De jól van.*

És imádtuk az Ég Királynőjét

*„Húzd föl a szoknyád!” Zobot öntött
a lovak abrakos tarisznyájába
az istállóban. Hárman is
incselkedtünk vele, tizenéves kölykök
ő egy-két évvel volt több:
tűz-körbefont lány, tudtuk, nem
hord bugyit. De hiába,
kinevetett, azt mondta: „Majd
egyszer”. Az ígéret föl kavart
valami vad, csúf zivatart
bennünk: hogy sejtettük volna, miért?
Estére már, földühödve, pénzt
akartunk adni, visszautasította
és elfutott a szénapajta
felé. Soha nem sikerült
a kincsére tekintenünk.
És imádtuk az álmunkban egyre pőrőbb
ágyékú Éj Királynőjét.*

Leibniz igaza

Áttetsző felhő körülöttük:
hiába beszéd, kézfogás. A
szeretet mint holt víz. Leibniz igaza.
Föltéphetetlen monaszok.

Ősanyánk

Egy esztendő nem volt elég,
kellett még féltucatnyi év,
hogy elinduljak feléd,
érezve szíved bogáncsvirág-tüzét,
mire öledet megtaláltam
gyümölcsoltó Ősanyánkban.

Kaktusztű-pokol

Támolyogni, szédülni?
Attól függ, mitől támolyogsz,
és ha a szépség a taglód,
miféle asszony húscsapdájába rogyasz?

Összetekeredve les rád (Mexikóban láttam egyszer,
milyen az óriáskaktuszok tövében csörgő kígyó).
És majd megtudod reggel:
Sarlós Boldogasszony-e vagy nagyszerű ringyó?

Markolj bele a kaktusztű-pokolba
és a véred, a véred, a véred
hörög, fölkiált az égre valamit,
és mondja, mondja, mondja.

NAGY KOPPÁNY ZSOLT

Amelyben Ekler Ágostra

EMLÉKEZÜNK

(REGÉNYRÉSZLET)

Aki emlékezik: Antal Arnold (44): kisteherautót vezető sofőr, Ekler Ágost halálra gázolója. A baleset után átképezik villamosvezetőnek. Egyszerű lélek, egyszerű ember, egyszerű nyelv. Szavajárása: „Értem?“, szóviccek után.

Kiszáll a teherautóból, amelynek szélvédője mögött egy kis bádogtáblán beceneve, a „Madászvellény & Musztalék” olvasható
(Állókép: kisteher első ablaka – háttérben lenyűgöző alföldi táj –, melyre középben, az ablaktörlő helyén, fentről egy közepes méretű kacskaringó lóg rá)

Fuvarozó vagyok, szállítok, kisteherrel. De mondhatnám azt is, hogy kishaszonnal. Kis haszonnal, értem? Kedvenc márkám a főcvágen. Én úgy megyek, ahogy az útviszonyok engedik; esetleg 10–20 kilométer per órával gyorsabban. Ha kell, kacskázok, ha kell, ringózok. De amikor szállítok, azt ajánlom: senki se álljon az utamba. Főleg ne a faszával a kezében, ugye.

Mert mi történt ebben az esetben is. Megyek, mint szokok, viszem a visszárut. Én érzelmes ember vagyok, mondtam? Érzelmes, meg néha furcsa gondolatok hordozója. Mert furcsa gondolatok támadnak a fejemben olykor, a kisteherben. Filozófias gondolatok, de nagyon, mondhatom bátran. Például a múltkor is az jutott eszembe, hogy milyen mocskok egy korban élünk. Igen, igen, csak úgy jött ez a gondolat. Bevillant, kész voltam. Szóval hogy milyen korban is élünk. Csúf, szomorú, rosszkedvű korban. Az emberek szoronganak. Már gyermekkorban is. Sőt, már csecsemőkorban. Ők a csecsemők, értem? Bizony. S akkor csak így jön egy ilyen. Na? De más is eszembe jut. Van ugyanis egy személygépjárművem. Suzuki, magyar, nagyon szeretem. A múltkor is mi történik? Beviszem a benzinkúthoz, mosatni. Már ahogy kell. Veszek zsetont, extra mosatás, mondom, tisztuljon az alváza is, egyszer élünk, Dönci, mert Döncinek hívom. Beállok, de nem szálllok ki, mert nem szeretem, ha a gőzborotvás fiú körülötte pizsmog, és én közben nem vagyok benne. Ha én kocsim, az én házam. Na. Lemegy a mosás, ülök, nézek. Aztán jön a szárítógép: hatalmas móka. És amikor a szárítógép elkezdte a víz-

cseppeket szanaszét kergetni a szélvédőn, egyből bevillant. Mi? Ez: a vízcseppek, tessék, hogy felszakadoznak. Meg apró-cseprőkre hullnak szét, értem? Futnak az üveg széle felé. Hát ez pont olyan, mint a spermák rajzása, mondom magamnak. Még a homlokomra is csapok. Arnikám, haljak meg, ha ez nem pont olyan, mint a spermák rajzása! Minden az ember, mondom, minden az ember! Érti, veszi, fogja? Figyelje csak meg legközelebb.

Szóval gyakran tele vagyok ilyen gondolatokkal. Jár az agyam, mint a motolla. Meg a kereplő. Űl az ember a kisteherben, és töprenkedik. Viszem tehát a visszárut, s jól el vagyok merülve az ilyen gondolatokban. Eszembe jut egy remek szóvicc, aszongya. Mi az, amikor a fonóban az asszonyok szóvicceket faragnak orsóporgetés közben? Na mi. Hát szóvicc, mondom magamnak, kuncogok. Tessék, a saját kedvenc szórakozásomat tettem szóviccem témájává. Micsoda pánk gesztus, örvendezek.

Aztán meglátok az úton egy kutyát. Én, kérem tisztelettel, nagy állatbarát vagyok. Éntőlem az ember meg is dögölhet, de az állatot azt ne! Azt ne bántsák! Mert az ugye nem tud visszaütni, az ember meg tud. Ennyi. Slussz. Szóval látom a kutyát, a látvány megráz. Az úton fekszik az állat, a szembejövő sávon. Szemmel látható, hogy elcsapták. Könnyen megismerem az ilyent. De még nem dögölt meg, még él. Csak a két hátsó lábát, meg a vékonyát csapták el ugyanis. Követ? Jó. Az első két láb még működik. A fej működik. Az állat gondolkodik. Az állat okos, látom. Hátsó fél teljesen béna, nem mozog. Egy íves kanyar előtt történik a szcena, gyorsan megyek, éppen csak felmérem a helyzetet. Szegény állat próbál felállni, de nem tud, mert ugye hátul béna, értem? Próbál lemászni az úttestről, mert sejti, hogy a következő elsuhanó kocsi végez vele. Kanyarban van, meg minden a faszom, még ha a sofőr észreveszi is: késő. Vége. Nem fog tudni megállni, hogy kikerülje az állatot.

Szánalom önt el, miközben elsuhanok mellette, és látom, hogyan próbálja magát vonszolni. Gondolom, álljak meg, állj meg Arni, mondom. De aztán nem állok meg, sietek, délre Isaszegen kell lenni, mindjárt dél. Beveszem a kanyart, ügyesen, látom, jön szembe egy piros Toyota. IHT-578. Na, gondolom, ez fogja elcsapni. Villantok a sofőrnek, hogy vigyázzon, de nem veszi észre; olvas ez, vagy mi? Borzalom, rándulok meg. Arni, szedd össze magad, kiáltom. De hát mindjárt elcsapják a kutyát, kiáltja egy másik Arni. Már késő, mondom magamnak – és ennek a másik Arninak. De nem megy ki a fejemből a kutya pofája. Még most is magam előtt látom a szemét: tisztára könyörgés volt benne. Sokáig kísérti az embert az ilyesmi, tisztá? Ezen töprengek, kizökkentem a gondolkodásból. De közben egyik szemem az úton, nekem egyik szemem mindig az úton. Bármire gondolok, bármit látok is, egyik szemem mindig az úton, a tudatom tiszta. Újabb kanyar, újabb gondolat. Na, ekkor szédült elém, a farkával a kezében.

Úgy elcsaptam, mint a taknyot.

Hát így jártam. Azóta megvolt a tárgyalás, remek ügyvédet fizetett a cég. Le a kalappal, mondom én. A főnökömnek még a kezét is megcsókoltam. Jött az ügyvéd, és bebizonyította, hogy nem hibáztam. Öngyilkosság volt. Az az ember öngyilkos akart lenni. Persze, hallgattam a kutyáról. A gondolataimat se mondtam el a tárgyaláson.

Én nem állítom, hogy én nem hibáztam, de. De igenis biztos, hogy az az ürge meg akart halni. Ekler Ágostnak hívták, Isten nyugtassa. Néha persze gyötrődök: mi van, ha nem figyeltél eléggé, Arni, a kutya miatt? Mi van, ha mégis te vagy a hibás? Mi van, mondom ilyenkor magamnak, ha megszédült. Megállt pisilni, és kiszédült elém, az ember néha megszédül. Hát ilyenkor nem vagyok valami túl jó hangulatban. Tudja, mit csinál a kamionos, mikor lelkiismeret-furdalása van? Scania-bania bűneit, értem?

De félre a tréfát: szerintem, és szerencsére a vizsgálat meg az ügyvéd szerint is, öngyilkosság volt. Én nem tehettem semmit, elém lépett, szó szerint. Hát nem könnyű kiheverni a dolgot, az biztos. De az élet megy tovább, Arni, mondtam magamnak. Te már sírtál eleget, Arni, te már vagy ötvenet sírtál, sírjon most már más is.

Mégse nem ilyen egyszerű a dolog: nagy a teher azóta a kisterhen, értem? Már nem megy úgy a meló, mint régen. Mondta is a főnököm, Arni, ne basszál, mi van veled, szedd össze magad. Mondtam neki, hogy nem megy. Elgondolkozott, és azt mondta, megérti. Aztán egyik nap jött, hogy van ez az izé, az átképzés. Legyek villamosvezető. Mintha villamossal nem lehetne embert ölni, mi. Mindegy: elmegyek rá, rendes volt nagyon, nem utasíthatom vissza. Majd bedolgozunk a városnak, azt mondja. Hátha más lesz. Vagy felvesznek rendes alkalmazottnak, nem ilyen számlázósnak.

Én elmentem a feleségéhez is, komolyan. Finom, vékony, szemüveges nő, mondta, hogy régebb ő is számlázott. Nagyon elegánsan beszélt, mondtam is neki, hogy öngyilkosság volt. Erre elkezdett sírni. Sírt, mint a záporosó. Azt se tudtam, mit csináljak, csak álltam egyik lábamról a másikra. Aztán mondtam, hogy bocsásson meg Arninak. Erre még jobban zokogott. Integetett, hogy menjek, menjek onnan, pont mint a filmekben. Eljöttem, de azóta nem jó, nem jó. Jövő hónapban levizsgálózik villamosra, abbahagyom a szállítást. Valahogy lesz. A villamos más. És talán csak nem kerülök az utcára.

Vagy ha mégis? Annyi baj legyen. Mielőtt megkaptam ezt a munkát, én lomi-zásból is éltem. Nem szégyellem, uram. Ezt a felsőt például – fogja meg, milyen jó meleg és puha! – a Király utcában szereztem. Úgy is hívom, hogy The Fruit of the Lomi. (Régen sokat jártam Törökbe, ezért tudok annyi külföldi szót.)

Aki emlékezik: Angelus (Augustibus Augusticus) (∞): Ekler Ágost őrangyala. A baleset idején éppen mással volt elfoglalva. Ezért gyakran lelkiismeret-furdalás gyötri. Földi halandók előtt ismeretlen titkok tudója.

Egy rozoga felhő szélén gubbaszt, minden bizonnyal büntetésképpen
(Állókép: Biblia szőrszálakkal)

Na idefigyeljen: értse már meg, hogy nem tudom megmondani, baleset volt-e, vagy öngyilkosság, mert nem voltam ott! Ezt magyarázom egy félórája! Tényleg nem érti? Most szívat? Mert azt nem ajánlom. Amúgy meg éppen elég bajom volt e miatt az ügy miatt. Jól van, belátom, hibás vagyok én is! De nem annyira, amennyire mondják. Mutasson egyet közülünk, egyet mutasson, csak egyetlenegy, aki olykor nem veszi le tekintetét a védencéről. Kivált akkor, amikor a védencek éppen pisilnek. Most őszintén, maga tanult ember, milyen baja eshet bárkinek pisilés közben? Már persze azon kívül, hogy lehugyozza a magasfeszültséget. Milyen? Semmilyen. Erről beszélek. Na ugye.

...

Jól van, hát akkor magának, de csakis magának elmondom, mi történt... sajnos, nem véletlenül vettem le róla a szemem. Az a helyzet, hogy éppen randevúztam: a csajommal angyalogtam egy földsütötte holdösvényen. Nem volt semmi komoly, mert Angyelina az Istennek sem engedte, hogy a fehér köntöse alá nyúljaljak – de amíg élünk, remélünk, úgyhogy éppen néhány puhítónak szánt, ambroziaillatú csókot váltottunk, amikor elcsapták a szerencsétlent. Nagyon sajnálom...

Hogy az utolsó gondolatai? Igen, megvannak. Tudja, az a rend, hogy az automata feljegyezi a halál előtti utolsó gondolatokat, aztán ezt az őrangyalok megkapják feldolgozásra. Csakhogy apró kavics van a nagyszerűen működő gépezetben: az utolsó gondolatok, elmosódottságuk okán, szintén könnyen elmosódó, puhabelű-ceruzás kézírással készülnek. Technikailag ugyan megoldható lenne a gépelt és nyomtatott utolsógondolat-lajstrom sok háromponttal, kérdőjellel és kihagyással, de akkor éppen az egésznek a lényege, az átmenetiség, a nem-bizonyosság, a lebegtetődés veszne oda. Ezért kapjuk kézírással a listát, és másfél éves desiffráló kurzuson tanuljuk a különböző olvasási technikákat.

Ami még érdekes ebben a dologban, az a gyakori önellentmondás: meglátja, Ágostom utolsó gondolatai ismeretében egyaránt tudnánk az öngyilkosság és a baleset mellé is érveket felsorakoztatni, ha valaki erre kényszerítene. De lássuk az Ursa Majort (a cut-ok az eszméletvesztéseket jelzik):

1. gondolat: „Ha így szíréháznak, akkor tényleg komoly bajom lehet (cut).” Ez, gondolom, nem szorul értelmezésre.

2. gondolat: „Vajon hátrahagytam-e Arinak, hogy a sírkövemre ezt írják: Ne sajnáljatok. Ne pletykáljatok. Felejtsetek el. Kérlek (half-cut).” Nos, ha alaposan

megvizsgáljuk ezt a sort, arra a következtetésre juthatunk, hogy védencem készült a halálra, hiszen hátrahagyásról beszél: feltételezhetjük tehát, hogy öngyilkosságról van szó. Nézzé csak, mi következik a half-cut után (nem számoztam újra, mert láthatóan idetartozik): „Istenem, milyen giccses szöveg. Remélem, nem hagytam hátra semmi ilyesmit (újabb half-cut)”. De mielőtt még egészen belenyugodna abba, kedves uram, hogy öngyilkosság történt, tekintse meg a folytatást: „Hiszen csak baleset volt... (cut)”. Sajnos, ez az utóbbi csak átsuhant az agyán, lehet, hogy hallucináció volt, látja, itt a kézírás is alig olvasható. Én személy szerint tehát kérdőjellel a következőket írtam fel a zárójelentésre, biztos, ami biztos alapon: baleset? Öngyilkosság? Igen, így nehéz lesz belém kötni, haha.

3. gondolat: „Ilyen a halál, bazmeg? Hát ennél még egy másnaposság is rosszabb... (cut).” Ennek alapján azt hiszem, elmondhatjuk, hogy bátor ember volt. Az, hogy ki mennyire fél a haláltól, nem életkor, hanem csakis tapasztalatok és egy kis logikus gondolkodás, no meg persze intelligencia kérdése. Ennek a harmadik gondolatnak a szempontjából talán még azt is megkockáztathatjuk, hogy védencem boldogan, megnyugodva halt meg. De van még egy.

4. gondolat is (már nagyon zavaros, főleg a szám látszik rosszul): „Na, mégsem élek 75 éves koromig... (tényleg alig olvashatóan:) ...ahogy terveztem (final cut).” Ez persze megint nem bizonyít semmit: a számot is inkább a fantáziám, mint a szemem segítségével olvastam ki; tudja, ez a 75 év egy eléggé elfogadható életkorra vonatkozó vágyálom az emberi lények esetében. Az „...ahogy terveztem” ne tévessze meg: annyira halványan írja, hogy tényleg csak a korrekt tájékoztatás kedvéért mondtam el – ebben az esetben a véleményem szent, a hír viszont szabad.

Több gondolat nincs: amit viszont teljes bizonyossággal állíthatok, az az, hogy nem volt sem életlepergés, sem pedig alagút vagy fehér folyosó. Aprópó, alagút. Egy másik védencem, Olivér, akire sajnos szintén nem figyeltem eléggé, ittasan egy fának ütközött az anyósa autójával. Szerencsésen túlélte a balesetet, ám mivel az autó totálkáros lett, az anyósa vitte haza egy kölcsönként kocsival – képzelheti, milyen hangulat uralkodott az utastérben. Ez a derék fiú a balesetet követően tehát a következő üzenetet küldte szét ismerőseinek: „S ne feledd, barátom, a frontális karambol olyan, hogy nincs benne se alagút, se fény, hanem kapsz egy légpárnát a pofádba, és ha talpra állsz, írsz egy négykezes, tájleírás nélküli novellát a zsarukkal, a pisztolyszemű anyósod pedig maximumra tekeri a Mária Rádiót, hogy meggyőzze magát: jó, hogy megmaradtál.” Veretes prózanyelv, emellett pedig tökéletesen összefoglalja a lényegét: nincs se alagút, se fény, tehát az életlepergés és a fehér folyosó hiánya bizonyosságnak tekinthető Ágostunk esetében is.

Kínos, roppant kínos az egész ügy számomra, mert ezek után nehezen hiszi el nekem bárki is, hogy szerettem ezt az embert, és tényleg figyeltem rá. Különösen közel állt a szívemhez, vizsgafeladat volt, tudja, harmadik évben (de ez persze őrangyal-év!) tanuljuk a meg nem értett zseniket, más néven szerencsétleneket, és

én őt húztam ki. Szinte összenőttünk, akárhogy is csóválja a fejét. És elhiheti nekem: ez az ember bizony alaposan szerencsétlen volt. Már a születésekor olyan *ügyesen* forgolódott a még el sem kezdődött földi életében, hogy kétszer tekeredett a nyakára a köldökszínór. Alig tudtuk lehámozni róla, szegény gyermek már egészen kék volt.

(Közben: KÖLDÖKZSINÓR, hangja: Én aztán tényleg nem akartam rátekeredni a nyakára, kérem, ő mind forgolódott és ügyködött. Kérdeztem is tőle, mit csinálsz, fiam, mire azt mondta, helyezkedik. És egyszer csak azon vettem észre magam, hogy ott vagyok a nyakán. *(fontoskodva)* Amúgy pedig szilárd meggyőződésem, hogy az eset öngyilkosság volt.)

Hát igen... mindig helyezkedett a szerencsétlen: például képzelje, de ezt szigorúan csak magának árulom el, közepesenél gyengébben sikerült művészi karrierje (mert természetesen a megélhetésért végzett giccsképfestést nem számítjuk sem a művészetbe, sem a karrierbe) termékeinek (a három nagy igénnyel megfestett képnek) legfontosabb kritikusa ő maga volt. Ugyanis miután felmérte, hogy bizalmaskodó és alázatos barátkozások nélkül nincs lehetősége előrejutni a szakmában, ettől viszont frásza volt, kiállítás-kritikákat kezdett írni, természetesen álnéven. De mindezt még jóval azelőtt, hogy festményeit kiállította volna! Mint azt az olvasók is látni fogják, jó tollú gyerek volt, így a szaklapok szerkesztői hamar megszerették, és – élete talán egyetlen sikere – kritikusként egészen szép hírnévre tett szert. Egyre többször kérték ki a véleményét (mármint Mánolioszt, mert ez volt a választott kritikusai álneve), még csak nem is sejtve, hogy a név mögött egy szépfestői pályára készülő, vérben forgó tekintetű és ecsetű fiatalember rejtőzik. Valóságos szaktekintély lett belőle (noha csak levélben érintkezett mindenkivel), úgyhogy amikor Ekler Ágost néven kirúgtatott a festészeti porondra, a szakma Mánoliosz szavát is várta, hogy az ifjú művészt a palettán a neki kijáró helyre felrakhassa. És Mánoliosz nem váratott sokáig magára: visszafogott, de melegsavú ajánlást írt Ekler Ágost három kiállított képéről, úgyhogy az út megnyíltnak látszott előtte a magas művészet irányába. (Kár, hogy nem sokkal ezután mind Mánolioszt, mind pedig Ágostot elütötte egy kisteherautó pisilés közben.) Annyira *ügyesen* titkolta, hogy ő Mánoliosz is, hogy még a felesége sem sejtette. Csak magában mondogatta olykor, hogy: „Ha a népek tudnák, mennyi ócskaságról kellett jól írnom ahhoz, hogy végre felfedezhessem magamban a zsenialitást, sírva futnának ki a világból.”

Ilyen ember volt az én Ágostom... nem volt egy makulátlan jellem, de ugyan ki az? Például emlékszem, egyszer látott egy embert a földön feküdni, és arra gondolt, hogy felsegíti; aztán mégsem segítette fel, mert félt, hogy piszkos lesz a ruhája. De legalább volt kínzó lelkiismeret-furdalása utána, igaz, ezt azzal enyhítette, hogy majd csak felsegíti valaki más... Ilyen volt, jó volt, az enyém volt, megszoktam, megszerettem. Idén a carpe diemeseket vesszük, és már előre izgulok,

hogy kit kapok. Biztos valami hülye picsát – kemény vizsgaidőszakra számíthatok, azt hiszem: kiváltképp Ágost után.

Ágost, Ágost! Megérdemelte, hogy szép és gyors halált haljon.

Persze, ha ott vagyok, még most is élhetne, amit szintén megérdemelt volna.

Aki emlékezik: Nagy Stefi (29) – örömlány, akihez Ekler Ágost gyakran ellátogatott papírszagú felesége mellől. Hetérikusan olvasott. Aranyos és cuki nő, a könyvből mindenki szeretné megdugni, talán Auréliát kivéve.

Hello Kittys fehérneműt vasal
(Állókép: állóképpé merevedés)

Szia, cica, sajnos most sem tudok több időt szánni rád, mert jönnek hozzám nemsokára, de azért összeszedtem neked néhány emléket. Tisztára aranyos fickó volt ez az Ágost, nagyon bírtam a búráját. Legszívesebben a megismerkedésünkre emlékszem, azt gyakran el is mesélem mindenkinek, akit érdekel. Szemben azzal, hogy mondjuk hogyan szeretkezett, mert az ilyesmi szakmai titok, és még kínvallatásra sem szabad elmondani. Arról kérdezd inkább a feleségét, hihihi.

Karrierem elején még én is az út szélén álltam, de aztán megvettem ezt a lakást, és azóta könnyebb, sokkal könnyebb... elég rövid idő alatt bele lehet fásulni az álldogálásba, de én igyekeztem ezt is vidáman csinálni.

Hideg nap volt és nagyon fázott a szegény madárka. Egyszer csak látom, hogy jön egy kocsí, gyorsan kiteszem hát a combot meg a hüvelykujjat, ahogy kell. Örömmel konstatalom, hogy jelez és lehúz, na, gondolom, éppen ideje, mert már kezdtem megfagyni – most meg jön ez a cuki, meleg Toyota, tessék, hepiend. Kinyitom az ajtót, köszönök, egy jelentéktelen külsejű pasas ül benne, de milyen legyen, más nem jár erre, látom, hogy inti, szálljak be. Van, ugye, aki így szereti, az okos lány pedig nem tiltakozik, sőt, örömmel, gondolom, úgyhogy behuppanok. A fickó elég réveteg.

– Hát... hová menjünk? – kérdezi.

– Ahová ön szeretné – mondom, ahogy egy jól nevelt lányhoz illik, aztán meg első alkalommal mindenkit önözök.

– De mégis – folytatja – hová szeretne menni?

Ezen egy kicsit meglepődök, mert az ilyesmit ritkán bízzák a lányokra, de nem esek ki a szerepből, mondom neki, hogy:

– Hát ahová ön – és hunyorítok is, hogy vegye már észre magát. – Ahol önnek megfelel. Nekem mindegy.

Rám néz, látom az arcán, hogy nem érti:

– De hol lakik?

Aha, gondolom, szóval otthon szeretné. Nem szívesen viszek haza senkit, mert a lakótársam nem örül neki, de gondolom, egye fene, menjünk, addig is legalább a meleg kocsiiban ülök, úgyhogy megmondom neki a címet.

Elindulunk, megyünk nagy csendben, elég kínos, de legalább meleg van.

– Aztán... – kérdezi, hogy mondjon valamit – régóta vár?

Nem egészen értem a kérdést, de tisztességgel válaszolok:

– Kisebb-nagyobb megszakításokkal reggel óta.

– Azt a mindenit! – méltatlankodik. – És senki sem állt meg?

– Megállni éppenséggel megálltak... de aztán mentek is tovább – furcsán szemérmes leszek ettől az embertől.

– Szemét népek ezek az autósok – mondja együttérzőn.

– Azok – hagyom rá, mert tudom, hogy ezt szeretik a vendégek.

– Félnék a stopposoktól – teszi hozzá magyarázólag.

Ekkor esik le, hogy stopposnak nézett. Alaposan feléje kell fordulnom, hogy szemügyre vegyem, mert ritkán látok ilyen ártatlan balfácánt. Hol él ez?

– Mit néz? – kérdezi.

– Önt – mondom – mert ön olyan jó. (Ekkor még így fejeztem ki magam.)

– Tessék? – kérdezi, nekem meg olyan jókedvem kerekedik, hogy nyerténi tudnék.

El is határozom, hogy felviszem magamhoz, hadd hulljon le szeméről a hályog.

– Akkor feljön? – kérdezem, mikor megáll a házunk előtt.

Most néz rám először alaposan, és végre megérti, miről van szó. Elpirul, hebegni kezd, és azt dadogja, hogy nicsak, meg hogy ki hitte volna, majd gyorsan azt is, hogy ő persze az elejétől fogva tudta, mi a helyzet, csak a hülye nagybátyja miatt az a perverziója, hogy a lány legyen ártatlan, meg hogy ő játszani akart – de én csak nevetek rajta. Meg tudnám enni, úgyhogy megsimogatom a fejét, felviszem, és tiszta ingyen az övé leszek. Hát így történt.

Aztán jó barátok lettünk, mégpedig annyira jók, hogy rendszeres vendégem lett, sőt, Karcsi bácsit is ő küldte hozzám, mint jó baráthoz (és rokonhoz) illik.

Csupán egy dolgot utáltam vele kapcsolatban: amikor elhozta a festményeit, és azokat mutogatta. Igyekeztem érdeklődő arcot vágni, de sajnos tőlem olyan messze áll a festészet, mint az apácázárda. Ágost azonban ebben az egyben nem ismert tréfát.

Egyszer mondtam neki, hogy ne tegye, semmi szükség erre, én nem értek hozzá, plusz itt tiszta dolgok vannak: fizet, van akció, nem fizet, nincs. Azóta rájöttem, hogy buta voltam, és nem tudtam, hogy a mutogatás, a panaszkodás meghallgatása és a beszélgetés sokszor magánál az aktusnál is fontosabb. Persze, nem lehetett eltántorítani, olyannyira nem, hogy végül három képet is festett rólam, mindegyiket egyetlenegy példányban, csak nekem: az első volt *A tündéri Niobé*, a második *A gyönyörű Vénusz*, a harmadik *Az isteni Gaza*. Tessék, nézd

meg őket nyugodtan. Ezeket szeretem, mert rólam szólnak, de például az *Itt szoptok, gecik!*-et többször is elhozta, hogy megdicsérjem, én viszont rosszul voltam tőle.

Előtte elsírta, hogy a felesége meggyalázta ezt a képét, meg hogy megkér engem, mondjam meg az őszinte véleményemet. Na Stefikém, gondoltam, itt csak dicsérni szabad, úgyhogy leültem a fotelba, és mondtam, készen állok a művészet élvezésére és befogadására. Gyanakodva méregetett, de aztán a hiúság legyőzte a gyanakvását, és leleplezte előttem a festményt.

Szerencsére jól tudok az arcizmaimnak parancsolni, mert a kép borzalmas volt: hirtelen teljes mértékben egyetértettem a feleségével, pedig ugye, abból élek, hogy csomó szempontból nem értek egyet velük. Tudtam azonban, hogy nem járhatok el az övéhez hasonló őszinteséggel.

Ezért megmondtam neki, hogy csodálatosnak találom a képet, majd gondoltam, hogy na, akkor térjünk a tárgyra. De úgy látszik, ennél többet várt, mert továbbra is csak állt a festmény mellett, és tekintetéből spriccelt a könyörgés egy kis dicséret-alamizsnáért.

Mondtam tehát, hogy én még életemben ilyen szép képet nem láttam. Ez már hatott, büszkén kihúzta magát, és magyarázott valamit a motívumokról, hogy így meg úgy, meg a technikáról, én meg közben mérgelődtem, amiért hiába osztom be előre gondosan a napomat, hogy mindenkire jusson időm, ez most itt mindent összekuszál.

Közben ő befejezte a magyarázatot, és várt. Mondom magamnak, mit vár ez, hát még kész sincsen a kép – most omoljak elé, vagy mi? Eléomlottam, de már elég idegesen, mert szerintem éppen eleget dicsértem. Mondom neki, hogy biztosan nagy siker lesz – bólogat, hol a képre, hol meg rám néz, és tovább bátorít. Sajnos, akkoriban még nem olvastam szinte semmit, úgyhogy arra, hogy ugyanazt többször is elmondjam, nem volt elegendő a szókincsem. De azért kifacsartam magamból még annyit, hogy nem is tudja, mit festett. Ez tetszett neki, úgyhogy tovább várt. Éreztem, hogy felállok, és a vasalóval agyonverem a rohadékot. Ehhez képest a szopás, de még az anál is valóságos felüdülés. Mondtam neki, hogy az eszem megáll, mekkora mű. De ő nem tette el a rohadt képet, továbbra sem tette el, csak várt, nyilván elismerő szózatra.

– Nem tudok mást mondani, Ágostkám, minden elismerő szóból kifogytam – nyögtem ki végül, ám erre megsértődött, ordibált valamit arról, hogy az összes nő kurva és idióta, majd elrohant... nekem meg volt negyedórám a következő klientsig, arról nem is beszélve, hogy nem fizetett, merthogy ő akkora zseni.

De most már sajnos menned kell. Ketten jönnek, tényleg, de hiszen kollégáid... nem, nem lesz szex, ezek a verseiket hozzák, és attól tartok, hogy fel is fogják olvasni. Nekem meg dicsérni kell őket: szerencsére ez már nem okoz gondot. Na pá.

Előszó

Latin-Amerika történetének kutatása a szegedi egyetemen Wittman Tibor professzor 1960-as években elkezdett munkássága nyomán talált otthonra. 1990-ig 32 fiatal kutató szerzett ilyen témakörben doktori fokozatot (dr. univ), akik ma egyetemi oktatóként, diplomataként, újságíróként, középiskolai tanárként, könyvtárosként dolgoznak.

A kutatások a XIX–XX. századra koncentráálódtak, a politika- és esztörténet témaköreire, különös figyelmet fordítva az Andok- és a Karib-térségre.

Ám kezdettől fogva nagy energiát szenteltünk a *magyar emigráció* latin-amerikai történetének és az *indiánkérdésnek* is. Az elmúlt évtizedekben értékes és erős szövetű nemzetközi kapcsolataink alakultak ki, alapító tagjai vagyunk két európai tudós társaságnak (AHILA, CEISAL), amelyekbe többször adtunk tisztségviselőket is.

1990 után az új, kedvezőbb feltételeknek köszönhetően kutatásaink *forrásbázisa* jelentősen kitágult. Az emigráció vizsgálatának jó lehetőségeit adta a *külgügyi források* nyilvánossá válása, az itthon korábban zárt anyagként kezelt *latin-amerikai magyar nyelvű sajtó* nyilvánossá tétele. Újabban az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára is értékes forrásokat ad közre.

Tematikus szempontból az indiánkérdés témaköre is kitágult, és immár más latin-amerikai *kisebbségek* vizsgálatára is kiterjed. Az elmúlt években szervezett két nemzetközi konferenciánk a *zsidóság* és a *cigányság* problémáiról a hispán világban – már erre utal¹. S hát ma már a magyar csoportokat is kisebbségként szemléljük a latin-amerikai szubkontinensen.

Kutatásaink 1990 óta az SZTE Történettudományi Doktori Iskolája keretében folynak „*A hispán világ története*” alprogramon belül, ahol eddig 16 fiatal védte meg doktori fokozatát (PhD), köztük spanyol és latin-amerikai kutatók is.

Jelen összeállításunk a doktori programhoz és az SZTE Hispanisztika Tanszékének kutatásaihoz kapcsolódó témákból ad válogatást.

ARATÓ ILDIKÓ végzős történészhallgató írása az Országos Tudományos Diákköri Konferencián első díjat szerzett. Újdonsága, hogy a nagy emigrációs tömbök (brazíliai, argentin) helyett az uruguayi szórványra figyelt, s új, immár hozzáférhető külügyi iratok alapján ad képet e magyar csoportról.

TORBÁGYI PÉTER tavaly védte meg doktori értekezését a korábban szisztematikusan még nem kutatott témában, a már az első világháború előtt Latin-Amerikában élő magyarokról². E dolgozatából választott egy eddig még nem ismertetett részt.

Az elmúlt években az emigrációban élő magyar írókra is kitágult érdeklődésünk, beleértve a második generációt is, amely esetleg már magyarul sem tud, de akiknek írásaiban a *magyar-élmény* erőteljesen jelen van.

CSIKÓS ZSUZSANNA egyetemi docens e témakörből választotta tanulmánya tárgyát, *Susana Wein* mexikói írónőt, s ad ízelítőt írásaiból.

Negyedik tanulmányunk tulajdonképpen hasonló esetet mutat be, amikor *Jorge Nedich* argentin roma író ismerteti meg a magyar olvasóval. Nedich egy Romániából Argentínába kivándorolt roma családban született. A 17 éves koráig írástudatlan Jorge vándorló roma kompániája máig megőrizte a román nyelvet. Az argentin irodalomba aztán berobbanó Nedich regényeiben, novelláiban a közel 3,5 milliós latin-amerikai roma társadalom életét, mentalitását mutatja be. Irodalmi díjai Spanyolországban is ismertté tették. A tavalyi évben konferenciánkon is részt vett.

A Nedichet bemutató SZABÓ HENRIETTE ÉVA maga is hőse lehetne egy latin-amerikai összeállításnak. Szegedi származású, egyetemünkön szerzett diplomát, majd a bolíviai La Paz egyetemén végzett antropológia szakon. Indián-szakértőként 12 évet töltött ebben az andoki országban. Tavaly jelent meg hatalmas, 800 oldalas munkája, a *bolíviai indián népek enciklopédiája*³. Doktori értekezését egyetemünkön ez év elején védte meg sikerrel.

JANCsó KATALIN egyetemi adjunktus a Wittman professzorral induló Andok-érdeklődést viszi tovább kutatásaiban, amint ezt doktori (PhD) értekezése is illusztrálja⁴. Vizsgálódásai azonban az indiánkérdés mellett a perui politikai és eszmetörténet dolgaira is kiterjednek. Itt közre-adott tanulmányában egy legendás perui politikus asszony híres könyvének közép-európai értelmezésére tesz kísérletet.

Ha össze akarjuk foglalni a közös jellemzőt az öt fiatal magyar kutatói magatartásában, Wittman Tibor egyik fontos megjegyzése jut eszünkbe. A magyar kutató nyugat-európai társainál nehezebben jut el latin-amerikai levéltárakba, könyvekhez, ösztöndíjakhoz is nehezebben jut. Előnye viszont, mondta biztatásul Wittman professzor, a saját országának történetében erősen jelen való *elmaradottságtudat* és a *lemaradtunk*-érzése, amely miatt nagyobb empátiával fordul Latin-Amerika zsákutcás fejlődésének gondjai felé.

Anderle Ádám

JEGYZETEK

1. *A zsidóság a hispán világban.* (szerk. Anderle Ádám). Szeged, 2004, *A láthatatlan nép. Cigányok Spanyolországban és Latin-Amerikában.* (szerk. Anderle Ádám) Szeged, 2008.
2. TORBÁGYI Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt.* Szeged, 2009.
3. SZABÓ Henriette Éva: *Diccionario de la antropología boliviana.* La Paz, 2008.
4. JANCsó Katalin: *Indigenismo político temprano en el Perú y la Asociación Pro-Indígena.* Szeged, 2009.

ARATÓ ILDIKÓ

Magyarok Uruguayban (1966–1975)

„...Íme az egyszerű és kristálytisztá válasz tépelődéseinkre: miért akarjuk a tömérdék nehézség ellenére a külföldi magyarságot megtartani?

Az öröklét igénye miatt.”

„...Táguljon hát a külföldi magyarság!... De ebben a táguló magyarságban csak úgy lesz tartalom és értelem, ha mindig lesznek valakik, akik tisztán tudják sugározni magyar évezredek üzenetét a külső körök felé.”

„Ezért kell a magyar szó, a dal, a vers, a tánc és a magyar nép világlátásának ezernyi mozzanatban megnyilvánuló élménye. Ezért kell a magyar írás.

Ezért kellene az itt valahol – ott összehajoló fejek.”

„Az öröklét igényével építhetjük csak fel a harmóniát önmagunkban és környezetünkben. S ha olykor Ady látomásai gyötörnek, vagy eltévedünk a Nagy Játék dolgainak fontossági útvesztőjében, találjanak el hozzánk József Attila szelid igéi:

Fölemelnek a napsugarak,

Isten megcsókolja minden arcom

És nagy rakott szekerek indulnak belőlem

A pusztaság felé.”¹

Bevezetés

A latin-amerikai magyar emigráció története egészen az utóbbi néhány évtizedig kevésbé volt kutatott terület, s leginkább a szegedi kutatók vállalták fel a feladatot. Az elmúlt évtizedek során számos értekezés született az argentinai és a brazil szórványmagyarságról, Dél-Amerika kisebb országaiban élő közösségeit azonban mellőzték. Írásunk e hiányt kívánja pótolni, amikor az uruguayi emigrációt vette vizsgálódásai tárgyául. Előjáróban azonban szólnunk kell a kutatás során felmerülő problémákról. A rendelkezésünkre álló források ugyanis – melyek alapvetően külügyi iratok – csak egyféle szempontú helyzetet láttatnak. Más forrásra nem támaszkodhattunk, mert a vizsgált időszakra vonatkozólag helyi magyar nyelvű sajtó már nem volt. Tájékozódásunk szerint az uruguayi magyar egyesületeknek nem maradt fenn saját levél- vagy irattára. Mindezért, bár forrásaink csak külügyi iratok és csupán egy látószögből világítják meg a témát, e forráshiány miatt információk értékük kiemelt jelentőségű.

¹ CSEH Tibor: „Az, hogy a magyarság megmaradjon...” Az öröklét igénye. *Diario Húngaro de América del Sur* (Délamerikai Magyar Újság) 1969. ápr. 26. III. évf. 99. szám

A korábbi időszakot kutatóknak e tekintetben szerencsésebbnek mondható a helyzete, hiszen ők nemcsak a külügyminisztérium aktáit tanulmányozhatták, hanem az akkor még létező-működő uruguayi magyar újságokat is olvashatták. Az 1970–80-as évek elejétől kezdve Latin-Amerika magyar közösségeit illetően e feltáratlan terület is kutatás tárgya lett. A Szegedi Tudományegyetem (illetve akkor még József Attila Tudományegyetem) Latin-Amerika kutatócsoportjában születtek meg az első nagyobb lélegzetű elemző tanulmányok. Varga Ilona kandidátusi értekezése volt az első komoly munka, *Magyar kívándorlás Latin-Amerikába a két világháború között* címmel. 1945 előtti jelenlétükről Kovács Márta² és Torbágyi Péter³ írt, a második világháború alatti részvételükről pedig Anderle Ádám⁴ publikált rövid tanulmányt. Legutóbb Tari Adrienn előadása szólt az uruguayi magyarokról. Beszámolójában az 1956 alatti uruguayi magyarság ténykedésére tért ki. Tarinak kivételes lehetősége volt Gáspár Ödönnek, a Magyar Nemzeti Bizottmány uruguayi megbízottjának New Yorkba küldött ez időbeli (1956–57) jelentéseit felhasználni, mely a MOL-ban található a Bakách–Bessenyei-különgyűjtemény részeként.⁵ Az uruguayi magyarok életéről mindeddig más tanulmány nem született, de az 1956 utáni periódus magyar közösségeiről más latin-amerikai országot illetően sem ismerünk tanulmányokat.

A téma feldolgozatlansága az ottani magyar kolóniákon belüli politikai és felekezeti elkülönüléssel is magyarázható. A bevándorlók között társadalmi és politikai-ideológiai téren is voltak különbségek. A montevideói magyar kolónia 1930-as évekre kialakult arculatát elemezve Kovács Márta tanulmánya szerint a következő csoportokat különíthetjük el:

1. Horthysta, konzervatív keresztény, „fajmagyar” antiszemita gondolkodásúak.
2. Liberális, demokratikus gondolkodású polgári körök. Nagyban befolyásolták a montevideói magyarság politikai nézeteit.
3. Munkás-kommunista csoportok. Szoros kapcsolatban álltak az uruguayi baloldallal.
4. Apolitikus magatartásúak. Ők a bevándorolt fizikai és szellemi szabadfoglalkozásúak rétegét alkották. Kizárólag önmagukkal törődtek.⁶

Általános jellemzőként említhető, hogy 1945 után a kommunista Magyarországot elismerő és a vele kapcsolatot tartó csoportokkal való párbeszédet a kolónia többi része élesen elutasította. A második világháború után az anyaországgal mindenféle köteléket megszakító nemzeti emigráció számára ugyanakkor jelentősen felértékelődött a múlt.

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985* c. könyvében négy dátumot tart fontosnak e négy évtizedben. „Negyvenöt a kezdet, amikor a háború vége sok százezer magyart sodort ki Nyugatra. Negyvenhét jelzi a magyarországi demokratikus kísérlet kudarcát, a második menekülthullám elindulását és az emigrációs intézményrend-

² KOVÁCS Márta: Az uruguayi magyar emigráció a két világháború között és a két világháború idején. Szeged, 1993. Doktori értekezés, kézirat.

³ TORBÁGYI Péter: Magyarok Latin-Amerikában. Budapest, 2004.

⁴ ANDERLE Ádám: Felszabadulás és a latin-amerikai emigráció. Tiszatáj, 1971/4.

⁵ Dr. Gáspár Ödön külügyminisztériumi segédtitkár, majd pénzügyi titkár. Uruguayban az Hogar Húngaro és a Vöröskereszt bizottsági elnöke volt. TARI Adrienn: Az 1956-os forradalom uruguayi visszhangja. In: A magyar forradalom és a hispán világ, 1956. Szerk: Anderle Ádám. Szeged, 2007.

⁶ KOVÁCS Márta: i.m.

szer kiépülését. Ötvenhat a magyar forradalom éve és a harmadik nagy exodus nyitánya. Hatvanháromban kezdődött, a megtorlás évei után, a magyar társadalom és a Nyugat felé való nyitás, az emigrációban a szembenállás enyhülése. Hetvenötben volt a helsinki konferencia, és nem sokkal később visszakérült Budapestre a Szent Korona, a nyugati magyarok körében észlelhetővé vált a politikai tevékenység térvesztése és a szellemi munka fokozatos térnyerése.”⁷

Az emigráció generációs szerkezete

Elöljáróban fontosnak tartom a magyar emigráció és a szocialista magyar állam kapcsolatának elemzését. Forrásom az MSZMP Agitprop Bizottságának az emigrációról szóló határozata volt 1969-ből, amely a magyar (s köztük az uruguayi) emigrációt is jellemezte, az emigráció generációs szerkezetét is felvázolva. Az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága szerint:

a) „A kivándorolt első generáció mellett megtaláljuk a befogadó országban született második generációt, sőt nem egy országban felnőtt már a harmadik generáció is. Az első generáció a legtöbb országban kiöregedett, kihalt. Foglalkozásának jellegétől függően könnyebben vagy nehezebben illeszkedett be, de teljes hasonulásuk szinte lehetetlen volt.

b) A második generáció általában mohón igyekezett beolvadni, elvágva minden szálát, amely környezetét családjának bevándorlására emlékeztetné. Ez volt egyéni egzisztenciális érdekük is, sőt történelmi okok egész sora is ezt kívánta. Magyarország ugyanis a két világháborúban a befogadó országokkal ellentétes oldalon harcolt, ezért a magyar hangzású név, a magyar származás eleve gyanússá tehette őket környezetük előtt. Kivételt azok a rétegek képeztek, akiknek magyar ügyfélkörük volt (ld. ügyvédek, orvosok) vagy megtartották vallási kötelekeiket, illetve részt vettek baloldali magyar szervezetek életében. Ez esetben a második generáció tud magyarul és magyarnak vallja magát. Legkönnyebben a mérnökök, az orvosok, a technikusok és a szakmunkások találják meg a helyüket, míg a humán tudomány képviselői (pl. tanárok, színészek) szinte légüres térbe kerültek.

c) Az USA-ban közben felnőtt a harmadik generáció, akiket már nem terhel a második generációsok gátlása. A tapasztalat az, hogy a harmadik nemzedék már érdeklődéssel fordul gyökerei felé, kíváncsian kutatja családjá múltját. A harmadik generáció élénk figyelemmel követi Magyarország sorsát. Ők rendszerint már csak a befogadó ország nyelvén közelíthetők meg, kivéve, amikor egyetemi tanulmányaik során érdekeltté válnak abban, hogy nagyszüleiktől megtanult magyar nyelvtudásukat felelevenítsék.”⁸

A magyar állam és az emigráció kapcsolatának javulása

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1958-tól számos határozatot, intézkedést fogantatosított a magyar emigrációs politikában. Az emigrációval szembeni gyanakvás enyhülni látszott, 1963-tól a nyitás évei kezdődtek. Mindez az *Állami Emigrációs Bizottság* létrejöttében öltött testet, s teremtett kedvezőbb feltételeket a külföldi magyarsággal való kapcsolatban,

⁷ BORBÁNDI Gyula: A magyar emigráció életrajza 1945–1985, első kötet. Európa Könyvkiadó, 1989. 7–8.

⁸ MOL, MSZMP AB M-KS-288-41/127. őe., 1969. nov. 25. 3–4.

politikai és kulturális tájékoztatásában. Persze a propagandatevékenység is erősödött: a *Magyar Hírek* példányszáma az 1958. évi hétezerrel 80 ezerre növekedett. A Rádió „Szülőföldünk” adása növelte műsoridejét, az MTI-nél megindult a „Hazai Tudósítások” kiadása, számos más kiadvány került kiadásra és kiküldésre, pl. az „Olvasókönyv” és a „Mér-földkő” című antológiák. Néhány külföldi lojális magyar egyesületben felléptek magyar művészek, esetenként megjelentek határon túli magyarok művei itthon.

A kapcsolatokat a Külügyminisztérium irányítása és felügyelete alatt a Magyarok Világszövetsége végezte. Az általuk kiküldött tájékoztató anyagok az emigráció körében általában népszerűségnek örvendtek. Lapjuk a *Magyar Hírek*, amelyet 80 ezer emigráns kapott meg. Ugyancsak 80 ezer példányban került kiküldésre a *Magyar Hírek Kincses Kalendárium*a. Kétszer 15 ezer példányban küldték szét a *Magyarország kézikönyvet* és három alkalommal ugyancsak 15 ezer példányban az *Évkönyvet*.

A külföldi magyarok politikai és kulturális tájékoztatásában nagy szerepet töltött be a Magyar Rádió „Szülőföldünk” című adása. A szerkesztőség elsősorban a következő kérdésekre fordított figyelmet:

- a Magyar Népköztársaság életének, munkájának bemutatása.
- „a külföldi magyarság lojalitásra nevelése a Magyar Népköztársaság iránt”,
- tanácsadás a hazatérni szándékozók részére,
- „a reakciós emigrációs szervezetek leleplezése.”⁹

Az MSZMP 1969-ből származó elemzése és határozata alapján:

1. A magyar emigrációval való törődés elvi alapját mindenekelőtt a közös nyelv adta, és az azonos nemzeti kultúrához való kapcsolódás, a hagyományok megőrzése. A legfontosabb volt a kinti magyarság nyelvének és kultúrájának ápolása. A teendő, hogy a magyar nyelvi hagyományok és Magyarország iránti érdeklődés fenntartásával erősítsük az óhazához való kötődést.
2. A kulturális feladatok kidolgozásánál figyelembe kellett venni a második és a harmadik generáció problémáit is.
3. A másfél millió nyugaton élő magyar a kulturális ellátás egyértelmű fejlesztését indokolta. Arra a megállapításra jutottak, hogy addig nem lehet hathatós segítséget kifejteni, míg megfelelő anyagi alapokkal nem rendelkeznek a gazdasági és a kulturális szervezetek.
4. Különbséget kellett tenni az állam, a kereskedelem és a társadalom eszközeivel elérhető módszerek között. Azokban az országokban, amelyekkel nem voltak hivatalos diplomáciai kapcsolataink, nagy szerep várt a kulturális külkereskedelem különböző formáira.
5. Az egyik leghatékonyabb eszköz volt a kulturális propaganda. Az emigráció zömének tudatát az emlékekre való támaszkodás jellemezte. A régi generáció ízlése, igénye nem igen fejlődött, hanem megállt egy szinten. Ellentétben az ifjabb nemzedékkel, akik figyelme egyre inkább kiterjedt az új szocialista Magyarország magas színvonalú alkotásaira. A munka során a magyarságtudat mindkét oldalát figyelembe kellett venni.

⁹ MOL, MSZMP AB M-KS-288-41/127. őe., 1969. nov. 25. 7–16.

6. A külföldi kulturális propagandával összefüggésben meg kellett teremteni az ott-honi rokonok körében végzendő emigrációs propagandát is.
7. Általános követelménnyé vált: nagyobb mértékben támaszkodni az együttműködésre hajlamos emigráns csoportosulásokra.¹⁰

A Magyar Népköztársaság „politikai nevelői” tehát kidolgoztak egy programot, mely a koordinátákat is kijelölte.

A magyar imázs formálódása

Uruguayban él a legrégebbi magyar kolónia. Ez az ország már a XIX. század közepétől kedvelt célpontja volt a kivándorló magyaroknak, lévén demokratikus, fejlődő ország. Történetünk *Debály Ferenc*szel kezdődik, aki az uruguayi (és paraguayi) himnusz szerzője. Debály esetében „szerencsés partraszállásról” beszélhetünk, hiszen amikor 1838-ban, feleségével együtt nekivágott hosszú utazásának, célországként Brazíliát jelölték meg. Azonban sárgalázjárvány miatt sem Rio de Janeiróban, sem Santosban nem engedték őket kikötni, hanem Montevideóban értek partot. Ezután meg kell említenünk a '48-as emigrációt, melyről szól a szakirodalom, majd a Ganz-Mávag motorvonatai a következő mér-földkő. A motorvonatok korszerűsítésében nagy szerepet játszottak a magyar mérnökök. Ezek a felújított motorvonatok gyorsvonatként közlekedtek Montevideo és Punta del Este között már a két világháború között, s 1945 után is az uruguayi piacon maradt a magyar vállalat. Körülbelül 15-20 családról beszélhetünk a mérnökök kapcsán, akiknek az unokái még ma is élnek. A két ország között tehát kereskedelmi kapcsolat állt fenn, kereskedelmi kirendeltség működött Montevideóban.

Magyarország 1930-ban vette fel a diplomáciai kapcsolatokat Uruguayjal, hogy két esztendővel később létrejöjjön a Buenos Aires-i követség égisze alatt a montevideói magyar konzulátus. Ez 1942-ben megszűnt, az érdekvédelmet a svéd külképviselet látta el. A második világháború után a Magyar Népköztársaság és Uruguay megszakították a kapcsolatokat. A Magyarok Világszövetsége 1954-ben egyetlen nagy egyesülettel tartott fenn kapcsolatot; a Montevideóban székelő Uruguayi Magyar Kultúrközponttal. Újra 1956 márciusában jutott közös álláspontra a két kormány a kapcsolatok felvételéről, amikor is mindkét ország célja az új út, az új lehetőségek keresése volt. Az '56-os forradalom miatt azonban csak 1966-ban kezdte meg működését a montevideói magyar nagykövetség.

A kezdetek...

1968-tól megélénkült a postaforgalom a nagykövetség és a Külügyminisztérium között, s ettől az évtől a montevideói magyar egyesületek működését figyelemmel kísérte az uruguayi külképviselet. Jelentései alapján tudhatjuk, hogy a Magyarok Világszövetsége kapcsolatot tartott fenn az Uruguayi Magyar Otthon és a Montevideói Magyar Katolikus Egyházközség vezetésével. Részükre könyveket, hanglemezeket, népművészeti tárgyakat küldtek, amelyeket nagyon szívesen fogadtak.¹¹

¹⁰ MOL, MSZMP AB M-KS-288-41/127. őe., 1969. nov. 25. 17–21.

¹¹ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-001408/1968

1968-ból négy magyar egyesület működött. E tanulmány elején említett szerzők – Kovács Márta és Torbágyi Péter – írásai alapján térek ki ezek megalakulására, a hangsúlyt a tárgyalt időszakra (1966–1975) helyezem.

Uruguayi Magyar Kultúrközpont, ún. „Magyar Ház”

1939-ben alakult, megközelítőleg 150–180 taggal. Jelszavuk a magyar hazafiasság volt. A Központ tagjainak jó volt a kapcsolata a nagykövetséggel. E szervezet adta a magját azoknak a 30–40 éve kivándorolt magyaroknak, akik az otthoni nyomor elől menekülve itt is ragaszkodtak magyar hagyományaikhoz. Mivel régi kivándorlókról volt szó, az egyesület tagjai általában idősebb emberek, akiknek összejöveteleik inkább csak közös ebédekre és kuglizásra szorítkoztak. Koruknál fogva a tagok aktivitása lecsökkent, és egyikük sem vállalkozott arra, hogy fellendítse úgy a vezetés, mint a szervezeti élet színvonalát. Legtöbbjük nyugdíjas vagy szegény ember. Az egyesület saját klubhelyiséggel rendelkezett, amelynek állapota rengeteg kívánnivalót hagyott maga után. Kitakarítására csak a jelentősebb megmozdulások előtt került sor. Vezetősége egyszerű emberekből állt, akik áldozatok árán is próbálták a szervezeti életet fenntartani. Nehéz dolguk volt, egyrészt a tagok passzivitása, másrészt a köztük levő személyi ellentétek miatt. Sokan csak azért jártak el a hétfői rendezvényekre, hogy kártyázhassanak, kuglizhassanak. A szervezetnek heti félórás rádióadása volt, mely mindig tartalmazott magyarországi kulturális, sport- és egyéb híreket. Határozott politikai nézeteik nem voltak. A tagság egy részében élt a vágy, hogy ismét egyesítsék az élénk szervezeti életet élő magyar kolóniát.¹² A külügyi jelentések – előzményei miatt – „baloldali” jelzővel illetik őket.

Uruguayi Magyar Otthon (Hogar Húngaro del Uruguay)

Ezt az egyesületet az Uruguayi Magyar Kör és Sportklubból kiváló csoport hozta létre 1936-ban. A magyar kultúra terjesztését és a magyar haza iránti szeretet fenntartását tűzték ki célul. Hosszú időn keresztül e szervezet nem szimpatizált a nagykövetséggel. Összetételüket tekintve jelentős szerepet töltöttek be az egészen fiatalon kivándoroltak, illetve a második generáció képviselői. Élénk szervezeti életet éltek, s máig jól működő kultúrscsoportjuk van. Rendszeresen mutatnak be magyar nyelvű előadásokat, s a tánccsoport tagjai is sorozatosan léptek-lépnek fel. Az egyesület szintén rendelkezett kuglipályával, de asztalitenisz-termük és egyéb sporteszközeik is voltak. A Magyar Otthonnak jóval gondozottabb a klubháza. Fenntartásának érdekében többször bérbe adták, amiből javításokat is tudtak fedezni.

Az egyesület vezetősége részéről a legfontosabb kezdeményezés az a tény volt, hogy maga Gál László főtthkár és Farkas Dezső elnök vetették fel egy ún. „kerekasztal-konferencia” gondolatát, amelyen a Kultúrközpont és a Magyar Otthon vezetői megvitatnák esetleges ellentéteiket, valamint azok megoldási módját. Erre a találkozóra belső konfliktusok miatt nem került sor. A Magyar Otthon vezetésén belül nem alakult ki egységes álláspont. Farkas Dezső, de még inkább Gál László, aki a pozitívabb vonalat képviselte, minden valószínűség szerint szembetalálkozott a régi tagokkal, akik hallani sem akartak a Kultúrközponttal való semmiféle megbeszélésről. Ugyanakkor a Kultúrközponton belül is, elsősorban a vezetőség tagjai, Varga Árpád elnök és Rosenfeld György főtthkár elzárkóz-

¹² MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-004382/67. sz. t., 1968. febr. 10. Montevideo

tak a Magyar Otthon elől.¹³ A nagyköveti jelentésekben ez az egyesület a „jobboldali” minősítést kapta.

Magyar Katolikus Egyházközség

Tagjai tulajdonképpen azonosak voltak a Magyar Otthon tagjaival. Ebbe a szervezetbe a templomba járók tartoztak. A két világháború között nem volt állandó, Montevideóban székelő plébánosuk. Az 1970-es években ezt a problémát orvosolni tudták, s az egyesület szellemi vezetője *Proszk János* lett. Az Egyházközség is rendelkezett saját klubhelyiséggel, kuglipályával. Épületük gondozott. A három egyesület együttműködésének – a nagyköveti jelentések szerint – itt volt a legnegatívabb a visszhangja.¹⁴

Zsidó Egyesület

A legtávolságtartóbbnak ez a közösség bizonyult, mely 1928-ban alakult az itt élő magyar anyanyelvű zsidókból. Egy órás időtartamú rádióadásuk volt. Gazdasági szerepüket tekintve nagyobb szerepet tölthettek be, mint a többi szervezet. Több jómódú üzletember és értelmiségi volt a tagok között. A jelentések arról szóltak, hogy minden kapcsolatépítéstől elzárkóztak, ezért, mint szervezettel, a nagykövetség nem tartott fenn velük kapcsolatot. E közösség tagjai ugyanis nem vallották magyarnak magukat, mindössze anyanyelvük magyar, egyébként zsidók, s hazájuk Izrael. Az egyesület nemzeti hovatartozása kérdésében elfoglalt álláspontja miatt a nagykövetség nem foglalkozott ezzel az egyesülettel, mint a magyar kolónia részével.¹⁵

Megemlíthetjük még a *Református Egyházközséget*, de nekik nem volt komoly egyesületi bázisuk. Ők alkották a legkisebb számú szervezetet.

Az uruguayi magyar kolónia legnagyobb problémája a megosztottság volt. Minden nyíltan vagy burkoltan politikai jellegű csoport a maga vezetése alatt szerette volna a kolóniát egyesíteni. A nagykövetség és mindhárom egyesület elfogulatlan tagjainak az volt a véleménye, hogy közös erőfeszítéssel sokkal eredményesebben fenn tudták volna tartani a magyar hagyományok és kultúra ápolását. Ez a helyzet azért is paradox és érthetetlen, mert a három szervezetnek sok közös ügye is volt, mint például az öregek házának fenntartása, a temetkezési vállalat, és az önszegélyező bank. A nagykövetség a maga részéről a magyar emigrációval kapcsolatos tevékenységében azt a célt tűzte ki maga elé – budapesti kezdeményezésre is –, hogy e szervezeteket közelebb hozza egymáshoz, s a háttérből is segítse azok együttműködését. E szándékuk megvalósításának érdekében *irányvonalat* dolgoztak ki. E téma a külügyi jelentésekben állandóan visszatér, s a jelentésekből az olvasható ki, hogy a nagykövetség egyfajta *tengely-szerepet* szánt magának.

A nagykövetség az együttműködést elsősorban kulturális területen szorgalmazta. „A magyar film a tagság körében a legjobb propaganda- és szórakoztató eszköznek minősült. Az iskola és a kultúracsoporthoz érzékeny pontja volt a Magyar Otthonnak és a vezetőségének,

¹³ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-004382/67. sz. t.

¹⁴ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-004382/67. sz. t.

¹⁵ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-004382/67. sz. t.

ezek munkájához nyújtott segítséggel a nagykövetség jelentősen maga felé fordította a tagság szimpátiáját”¹⁶ – írta egy jelentés.

1968-ban a konzulátusnak az emigráció körében a legfőbb célkitűzése az volt, hogy a három társadalmi szervezet köré tömörülő magyarokat közelebb hozza a Magyar Népköztársasághoz – és egymáshoz. Az ideiglenes montevidói ügyvivő ebben az évben *Kraček János* volt, aki a következőképpen jelentett a nagykövetség emigrációs munkájáról:

„A beszámolási időszakban négy filmvetítést rendeztünk a három egyesület vezetésének bevonásával. Mind a három egyesületet elláttuk rádióadásukhoz szükséges magyar vonatkozású hír- és tájanyaggal, hanglemezzel és iskolai tankönyvvel – továbbá a nagykövetségen meglévő kisszámú filmekből mindegyik egyesületnek kölcsön adtunk önálló filmvetítések rendezéséhez. Úgy a Kultúrközpont, mint a Magyar Otthon, mint a Katolikus Egylet rendezvényeire történt meghívásoknak eleget tettünk. A Kultúrközponttal a kapcsolatunk jó, a Magyar Otthon és a Katolikus Egylet vezetésével a kapcsolatunk szívélyes és kölcsönösen jó szándékú. Jellemző, hogy 1967. október 23-ára, eltérően a korábbi évektől, semmiféle demonstrációt vagy megemlékezést nem rendeztek. Ezen eredmények elérésében jelentős része volt a Központnak és a Magyarok Világszövetségének, elvi irányító tevékenységének és a kért anyagok időbeni kijuttatásának.”¹⁷

...és a folytatás

Az 1970-es évek elejére a magyar emigránsok kezdtek beilleszkedni az országba, amint ezt *György Jenő* ideiglenes ügyvivő beszámolója is jelzi 1970 tavaszán:

„Az együttműködés új vonása, hogy annak útja már nem csupán a nagykövetségen keresztül vezet, hanem a lojális egyesületek rendelkeznek általánosan elfogadott fórummal, amelynek keretében ez részben megvalósulhat. A *Kossuth Lajos Emlékműbizottság*, amely hivatalosan is megalakult a három lojális egyesület képviselőiből, ma is létezik és tevékenykedik. Az emlékmű terve hosszú húzódás után úgy tűnik, a megvalósulás stádiumába lép, miután a Polgármesteri Hivatal hamarosan jóváhagyja, más utcaelnevezések megváltoztatásával egyetemben, Kossuth Lajos nevének adományozását egyik montevidói tercskének is... Megállapítható, hogy a Kultúrközpont vezetősége ma már sokkal helyesebben látja céljainkat, csökken a lojális egyesületekkel való együttműködést bírálók száma. Kétségtelen, hogy az Emlékműbizottságban elsősorban szervezési téren a Kultúrközpont képviselői a motor szerepét játsszák.

Meggyengült a Katolikus Egyházközség helyzete. Olyan hangok is vannak, hogy az egyesület hamarosan feloszlatta önmagát. Bár ennek több tény ellentmond, nem vitás, hogy az egyesület a leginkább kiöregedett, munkája nagyon akadozik. Fontos feladat lenne, hogy az egyesületi élet esetleges megszűnése esetén a tagság a Kultúrközpont vonzási körébe kerüljön...

A Magyar Otthonnal való kapcsolatainkhoz is új adalékot szolgáltatott az április 4-i fogadás, illetve filmkóktél. Tény, hogy objektív okok miatt Gál Lászlóval az eseményről nem tudtunk beszélni, de az egyesület rádióján bementett meghívás szövegéből kitűnt, hogy e napot nem kívánják velünk ünnepelni... A vezetőség legfontosabb tisztségviselői a film-

¹⁶ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-001408/1968

¹⁷ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-003393/1968

kotélon nem jelentek meg. Április 4-i fogadásunkon sem a Magyar Otthon, sem a Katolikus Egyházközség vezetői nem jelentek meg, csupán Prosztt tiszteletes kért elnézést távollmaradásáért egyéb okokra hivatkozva. Viszont a Református Egyházközség vezetőségének tagja, Tokaji Ferenc... kifogásolta, miért nem kapott a filmbemutatóra meghívót egyesületük is...

A filmkottélra... meghívót kapott Gutfrend László, a Zsidó Egyesület elmúlt évben választott titkára is. Az előadás utáni beszélgetés során a film nagy sikerére való tekintettel ajánlottuk, amennyiben kívánják, a *Köszívű ember fiai* című vagy más filmet is rendelkezésükre bocsáthatunk. Gutfrend drámái hangon ecsetelte „megdöbbenését”, hogy Magyarországon együtt játszik Várkonyi Zoltán, Páger Antal és Kiss Ferenc, és arra hivatkozva tért ki a válasz alól, hogy egyesületbeli társait is valószínű, hasonló megdöbbenés érné...

Az évforduló megünneplésével kapcsolatosan meg kell jegyeznünk, hogy a korábbiakban ellenségesnek tekintett egyesületek félreérthetetlenül jelezték, e nap számukra nem ünnep, de ennek ellenére semmi olyan momentum nem merült fel, miszerint megakarták volna zavarni rendezvényeinket. A tagság zöme viszont tekintet nélkül a vezetőségek állásfoglalásaira, szép számmal vett részt a kolónia részére rendezett rendezvényeinken, sőt kérték, hogy a jövőben is hasonló szellemben folytassuk munkánkat.”¹⁸

Ez a jelentés is igazolja fentebb tett megállapításunkat a nagykövetség tengely szerepét tekintve. Ennek szervezeti kereteit tehát az 1970-ben megalakult Kossuth Lajos Emlékműbizottság adta. E munkából kimaradt a Református Egyházközség, amelynek vezetője Kovács Pál református pap volt. Nem vett részt a Bizottság ténykedésében a Zsidó Egyesület sem, amellyel a nagyköveti jelentések szerint a kapcsolatfelvételek rendre meghíúsultak.

Ez év augusztusában még sor került kiállítások megrendezésére is, nevezetesen a *Könyv és ezeréves Magyarország* című fénykéпкиállítására, és tervbe vették a Bartók Béla fénykéпкиállítás megrendezésének lehetőségét is. (A nagyköveti jelentésekből 1975-ig nem derült ki, hogy a lehetőségből valóság lett-e.) E kiállítások mindegyikét úgy szervezték meg, hogy azok az uruguayi közönség számára is élvezhetőek legyenek. Az ottani kritika a Jancsó-filmeket is nagyra értékelte.

A nagyköveti beszámolókból kitűnt, hogy továbbra is a Kultúrközpontot tekintették az uruguayi emigrációs politika bázisának. Ugyancsak kiolvasható, hogy szinte teljes egészében eltűnt a magyar egyesületek közti együttműködést akadályozó szellem.¹⁹

A jelentések szerint az egyesületek közötti együttműködés tekintetében a legmegbízhatóbb szövetségesnek a Katolikus Egyházközség bizonyult, mivel ez a szervezet tartotta fenn a legjobb kapcsolatot a másik két egyesülettel. Az Egyházközség továbbá hétvégi magyar iskola létrehozását is fontolgatta. Terveik szerint a gyerekek itt játszva, szórakozva tanulták volna meg a magyar nyelvet, ismerték volna meg a magyar hagyományokat, játékokat, a magyar nép történetét és kultúráját.²⁰

¹⁸ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-00744/1-1970. Montevideo, április 12.

¹⁹ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-1/19-002654-1970. Montevideo, augusztus 10.

²⁰ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-00535/6-1971. Montevideo, december 08.

Az első nagyobb szabású akció(k)

1970-ben felavatták a *Kossuth-emlékművet*. Ez igazolta, hogy a magyar kolónia kész áldozni a tradíciók megőrzése érdekében – rossz anyagi helyzete ellenére is.²¹

A sikeres Kossuth Emlékbizottság mintájára 1972-ben megalakult a Petőfi Emlékbizottság. Hivatása a Petőfi születésének 150. évfordulójára tervezett ünnepek megszervezése volt – a nagykövetség irányításával.²²

Érdemes bővebben említést tenni a *Petőfi Emlékről*, Szabó Gábor ideiglenes ügyvivőhelyettes beszámolója alapján:

„Kitűzött programunknak megfelelően sikerrel zárultak a Petőfi Emlékév magyar kolónián belüli ünnepei. A központi rendezvényeken kívül az egyesületek Petőfi emlékestek keretében külön-külön is adóztak a nagy magyar költő és forradalmár emlékének, és magyar nyelvű rádióadásaikban rendszeresen közvetítettek Petőfi verseket és dalokat, illetve méltatták a költő munkásságát és hazafiságát. A magyar kolónia Petőfi Emlékbizottsága és a nagykövetség közreműködésével tartott Petőfi-emlékünnepek legutóbbi és egyben záró mozzanata az egyik montevidói Ifjúsági Klub 350 fős helyiségében június 9-én megtartott Petőfi-emlékest volt... A Petőfi fénykép- és dokumentumkiállítással, kulturális műsorral és filmbemutatóval egybekötött emlékest nagy sikerrel zajlott le... A kulturális műsorban a hétvégi magyar iskola 6–12 éves korú és a magyar kolónia felnőtt tagjai Petőfi-verseket és -dalokat adtak elő, és a Magyar Otthon ifjúsági táncsoportja színvonalas magyar néptáncokat mutatott be. Az emlékest a „Szabadságharc katonája” című rövidfilm és egy játékfilm bemutatásával zárult.

Július 25-én a Kultúrközpont, a Magyar Otthon és a Katolikus Egyházközség tagjaiból kitevődő Petőfi Emlékbizottságnak a nagykövetségen ünnepélyes keretek között rendezett záróülésen a Magyarok Világszövetsége nevében köszönetet mondtam munkájukért, amellyel elősegítették a Petőfi Emlékév sikeres és méltó megünneplését az uruguayi magyar kolóniában. Ez alkalommal javasoltam, hogy az egyesületek vezetői vitassák meg annak lehetőségét, hogy a korábbi Kossuth Emlékműbizottság és a Petőfi Emlékműbizottság mintájára egy egyesületközi koordináló-bizottságot hozzanak létre, amely a jövőben valamennyi magyar emigrációs egyesület képviselőinek részvételével rendszeres összejövetelein megvitatná az egész magyar kolóniát érintő kérdéseket, egyeztetné az egyesületek rendezvényeinek időpontját és közös akciókat, ünnepi megemlékezéseket szervezne az egész magyarságot érintő évfordulók, nevezetesebb események alkalmából. A jelenlevő egyesületi vezetők a gondolat megvalósítását hasznosnak, és szükségesnek tartották és megígérték, hogy a kérdést egyesületeik vezetőségi ülésein megtárgyalják. Ez ideig a Kultúrközpont és a Katolikus Egyházközség részéről értesültem az Egyesületközi Bizottság létrehozását illető pozitív döntésükről, természetesen az együttműködés és a bizottság tevékenysége alapelveit még az egyesületeknek közösen egyeztetniük kell. Valószínűleg látszik, hogy az Izraelita Egyesületnek a Bizottságban való részvételéhez még nem értek meg a feltételek.

A Petőfi Emlékév kapcsán tettünk lépéseket a Református Egyházközség vezetősége felé is... de a vezetőség, Nagy Attila kivételével, elzárkózott a kezdeményezés elől, és a nagy-

²¹ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-00535/1971. Montevideo, március 21.

²² MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-93-002018/1972

követség által patronált egyetlen Petőfi-emlékünnepevényen vagy rendezvényen sem jelent meg, és általában elzárkózik a nagykövetséggel vagy a Kultúrközponttal való kapcsolattól.

Kivételt képez a hétvégi magyar iskola, amelynek elnöke Nagy Attila.

Összefoglalva megállapítható, hogy a Petőfi Emlékév rendezvényei nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az uruguayi magyar emigrációval kapcsolatainkat erősítsük és újabb kapcsolatok kiépítéséhez tegyünk kezdeményező lépéseket.”²³

A nagykövetség által kidolgozott irányvonal ebben a jelentésben is visszatér. Talán érdemes ezt a tengely szerepet árnyaltan értelmeznünk.

Az 1974-es évre vonatkozóan sokoldalú tájékoztatást kaphatunk a magyar emigránsok életéről. A nagyköveti jelentések egyetértettek abban, hogy az egyik legfontosabb feladatnak kell tekinteni a magyar nyelv és kultúra ápolását, terjesztését, valamint a hétvégi magyar iskola működését. Az Állami Emigrációs Bizottság 1974. június 13-i ülésén a következőkről állapodott meg a nagykövetséggel:

1. Az uruguayi Iskolaszék támogatását a jövőben is folytatja.
2. A következő évben először rendeznének pedagógus-továbbképző tanfolyamot.
3. Az egyesületek a filmvetítő gép biztosításának problémáját bérlet útján oldják meg.
4. Az ifjúsági táncsoport táncruha kérését a Magyarok Világszövetsége fokozatosan teljesíti.²⁴

Szintén az egyesületek közötti közeledést szolgálta a „Március 15-e” *Teke-emlékverseny* meghirdetése, amely a nagykövetség patronálásával zajlott le. Mindhárom egyesület, a Kultúrközpont, a Katolikusok és a Magyar Otthon 10-10 fős csapattal vett részt a háromfordulós körmérkőzésben. E verseny sikerének jelentősége abban állt, hogy az utóbbi időben hagyományosan szembenálló két egyesület, a Magyar Otthon és a Kultúrközpont vezetősége hajlandó volt egymással együttműködni, és egymás klubhelyiségébe ellátogatni. Eredményesen szerepelt ekkor a Magyar Otthon ifjúsági néptánc- és dalcsoportja, amely nagy sikert aratott; nemcsak a Magyar Otthon rendezvényein, hanem az uruguayi nagyközönség előtt is. Így például a montevidói Solis Színházban 1973-ban megrendezett európai néptáncfesztiválon és decemberben, a Népek Vására szabadtéri színpadán tartott műsoros előadás keretében.²⁵

„Felszabadulásunk 30. évfordulójának előestéjén...”

1975-ben a Magyar Népköztársaság nagykövetsége legfontosabb feladatának – amint azt a jelentések írták – a felszabadulás 30. évfordulójával kapcsolatos rendezvények megszervezését tekintette. Február 20-án a *Magyar Otthon* és a *Katolikus Egyházközség* vezetősége a nagykövetséggel egyeztetette ehhez kapcsolódó terveit, elképzeléseit.

„Napirenden szerepeltek a következő témák:

1. Hazánk felszabadulásának 30. évfordulójával kapcsolatos rendezvények szervezése.
 - fotókiállítás rendezése
 - egyesületek közötti tekeverseny megszervezése

²³ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-00501/1973. Montevideo, szeptember 03.

²⁴ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-003264/1974. Budapest, június 18.

²⁵ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-003264/1974. Montevideo, április 24.

2. Egyesületi Történeti Bizottságok megalakítása.

3. Az Iskolaszék és a hétvégi magyar iskola működésével kapcsolatos problémák és új elképzelések megvitatása.”²⁶

A nagyköveti jelentések tájékoztatást adtak a további fejleményekről is. Az első témával kapcsolatosan a Kultúrközpont vezetői vállalták, hogy április 13-án megnyitják a kiállítás. A tekeversenyt egyhangúlag helyeselte mindhárom szervezet. A Történeti Bizottságok megalakításának ötlete az Akadémiai Kiadótól származott, célja a magyar egyesületek történetének megírása volt. A nagykövetség tippjét, miszerint meghívnák Szabó László író-történész egy előadás megtartására, elismeréssel fogadták. Beszámolója a Latin-Amerikában élő magyarok helyzetét tárgyalta volna. Az Iskolaszék és a hétvégi magyar iskola feladatait illetően egyetértettek abban, hogy az eddigi eredményeket szinten kell tartani, illetve tovább kell lépni. A nagyköveti beszámolóból kitűnt, hogy a szervezetek vezetői igyekeztek az egész magyar kolónia érdekeit fegyelemben venni.²⁷

*

Az 1975. évi április 4-i megemlékezésekről bőséggel tudósítanak a jelentések. A montevideói nagykövetség hivatalos fogadásán kb. 300 személy vett részt. A jelenlévők között ott volt számos országos hatáskörű szerv vezetője, hat miniszter és két miniszterhelyettes. Április 6-án a nagykövetség a magyar emigráció számára rendezett fogadást, melyen kb. 150-en vettek részt. Kivétel nélkül az összes(!) magyar egyesület vezetősége képviseltette magát: Kultúrközpont, Magyar Otthon, Katolikus Egyházközség, Református Egyházközség, magyarajkú zsidók.²⁸

„A fogadáson való magas szintű részvétel és a jelentős sajtóvisszhang magyarázható egyrészt, hogy Uruguay a nehéz gazdasági helyzete következtében, nyílt kommunistaellenes bel- és külpolitikája ellenére, érdekelt a szocialista országokkal való kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében, másrészt a nagykövetségnek a kétoldalú gazdasági kapcsolatok előmozdítását célzó rendszeres tevékenysége során sikerült magas szintű személyi kapcsolatokra szert tenni. Az ún. magyar rendezvények pedig a nagykövetségnek a magyar emigráció között végzett eddigi munkájának eredményességét és tartósságát tükrözik”²⁹ – kommentálta az eseményeket a külügyi jelentés.

Fontos szerepet kapott ez időben a *Magyar Hírek*, melyet a Magyarok Világszövetsége terjesztett. Ez az újság igen színvonalas volt, sokrétű híryanagot, cikkeket és fotóanyagokat tartalmazott. Az innen kapott információk kulcsszerepet tölthettek be az uruguayi magyarság tájékozottságában, s kapocsként működött az emigráns magyarok óhazával való kapcsolatának fenntartásában. Ennek az újságnak az olvasóhoz való jutását az uruguayi kormány próbálta megnehezíteni, s általában „felforgató”-nak minősítette.³⁰

Ebben az időszakban magyar újságíró nem járt Uruguayban, mivel az uruguayi belügyi szervek által támasztott akadályok miatt a Dél-Amerikában járó, és Uruguayba is elláto-

²⁶ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-191-002597/1975

²⁷ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-191-002597/1975

²⁸ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-162-003595/1975

²⁹ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-162-113595/1975

³⁰ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-19-00537/6-1972. Montevideo, szeptember 22.

gadni szándékozó publicisták vagy egyáltalán nem kaptak vízumot, vagy csak hónapokkal később érdeklődtek a hatóságok, hogy egyáltalán aktuális-e még az utazásuk.³¹

Befejezés

A következő szavak, mondatok még 1927-ből valók:

„...sajnos hiányzik belőlünk, magyarokból az összetartozandóság érzése... Vannak olyanok is, akik egyszerűen letagadják magyar mivoltukat... Becsületes törekvésünk, hogy a magyar név ezután ne legyen lebecsmérelt, hogy ne nézzenek cigányoknak bennünket.”³²

A nagyköveti jelentések és a fent idézett cikk tanulsága talán az lehet: a magyar emigránsok fő törekvése az volt, hogy biztos egzisztenciát és megélhetést teremtsenek a fogadó országban. E mellett azonban nem szakadtak el teljesen az óhazától, figyelemmel kísérték az ottani történéseket. Látható és láthatatlan szálakkal kötődtek gyökereikhez, s elsősorban a történelem és kultúra volt ennek „kötfanyaga”, mely segítette az elkülönült szervezetek közti közeledést.

Hosszú utat jártak be, míg lerombolták a magyar és magyar közé ékelődött válaszfalakat, s elmondhatták, *mi elsősorban magyarok vagyunk...*

Egyetérthetünk Borbándi Gyula értékelésével: „A legfőbb teendő továbbra is a meglévő keretek fenntartása, azoknak élettel való megtöltése, az egyházak, a cserkészek, az iskolák, az egyesületek és a kölcsönös kommunikációt biztosító újságok zavartalan működése. Mindehhez új feladatként társul a helyi magyar hagyományok ápolása, a tárgyi emlékek gyűjtése és megőrzése, a kolóniák történetének megírása és a magyarságtudományi ismeretekbe való beépítése.”³³

Utószó

Tanulmányom végén szükségesnek látszik Uruguay belpolitikai történéseinek bemutatása. Ezeknek az eseményeknek legalább jelzésszerű megismertetését fontosnak tartom, hiszen, a magyar emigráció életének bemutatása az események sűrűjéből lett kiragadva. E tények ismeretében lesz teljesebb a kép, amit vázolni próbáltam az előző oldalakon.

Erről a jelentések kevés támpontot adnak, így e probléma feltárásában dr. Dömény János nagykövet úr – aki a címben is tárgyalt időszak alatt Uruguayban dolgozott – szavaira hivatkozom, akivel interjút készítettem 2008 márciusában.

Uruguay 18 millió hektáron szétterülő pampa. Az ország területét Argentína és Brazília is magának követelte. A lakosság lassan gyarapodott, s a régi keletű bevándorlási folyamat az urbanizálódással együttesen nemzetté integrálta Uruguay népségét.³⁴

³¹ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-81t-002340/1973.

³² *Diario Húngaro del Uruguay* (Uruguayi Magyar Újság). Montevideo, 1927. március 27. I. évf. 1. sz.

³³ BORBÁNDI Gyula: Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben, 1985–1995. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1996., 401.

³⁴ ARNAULT, Jacques: Latin-amerikai útinapló. Kossuth Könyvkiadó, 1970. 106.

A XX. század elején az uruguayi helyzet a gazdasági fellendüléssel párhuzamosan stabilizálódott. Az iparosítás ugyan lassan haladt előre, de a hús, a gyapjú, a nyersbőr exportja rendkívül jövedelmezőnek bizonyult.

Az első, majd a második világháború hatalmas pénzforrás volt az uruguayi nagybirtokosok számára. Akkoriban járta az a mondás, hogy Uruguay „a latin-amerikai Svájc”. Itt keresett menedéket a külföldi tőke. A kormány befogadta a politikai menekülteket. Az ipari munkások zöme európai bevándorlókból került ki. Az országban erős szakszervezeti mozgalom jött létre. Az 1950-es évek közepétől Uruguay – a nemzetközi kereskedelmi viszonyok megváltozása miatt – értékesítési nehézségekkel küzdött.³⁵

Uruguay adósságai és annak kamatai felhalmozódtak, a Nemzetközi Valutaalap (FMI) pedig közbelépett, követelve az uruguayi pénz leértékelését. Csupán 1967-ben hétszer értékelték le a pénzt. Az FMI-vel aláírt „intenciós” okmány belső politikai és gazdasági feltetelek megteremtésére kötelezte az uruguayi kormányt. A kormány taktikája az volt, hogy a rendkívüli állapot bevezetésével – 1968-ban – megbénította volna a szakszervezetek működését, illetve befagyasztotta volna a béreket.

Az 1960-as években – miközben erősödött a szakszervezeti mozgalom – a kormánynak kapóra jött a rendkívüli állapot fenntartására, hogy több, fiatalokból álló maóista csoportot leplezett le a rendőrség. E mozgalom, az ún. városi gerillák fegyveres ellenállása, *tupamaro* név alatt működött. (Az elnevezés a híres perui indián felkelés vezérére, *Tupac Amarura* utal.) Gyakorlati „tevékenységük”: betörések, ember- és bankrablások, röplapok terjesztése, fegyveres erők elleni támadások, stb. Szervezetüket Frente Liberación Nacional-nak (FLN) is nevezték, eszményképük Kuba volt.³⁶

A tupamarók gyakorlatilag kizárólag városokban működtek. A földrajzi tényező már csak azért is fontos, mert Uruguayban a lakosság négyötöde városokban élt.

1971-ben *Nin*, uruguayi nagykövet budapesti látogatása kapcsán elmondta, hogy a belpolitikában rendkívül zavaró a tupamarók jelenléte, amelyet ő általában szélsőségesnek minősített. Az ez év november 28-i választásokon tájékoztatása alapján új helyzet állt elő; az eddigi két tradicionális párt mellett (Colorado és Blanco Párt) megjelent egy harmadik erő is, a baloldal, amely a Széles Frontban szerveződött meg. Véleménye szerint, ha a baloldal szerzi meg a szavazatok többségét, sikerül a tupamarók tevékenységét lecsillapítani, ellenkező esetben azonban a szélsőségesek megerősödésével kell számolni.³⁷

1972 elejére eldőlt a választás: a Colorado Párt csekély többséggel ugyan, de nyert a választásokon. Az új elnök *Juan María Bordaberry* lett. A kormány tömegesen tartóztatta le a tupamarókat, az év közepére már kb. négyezer személyt fogtak el, ezret pedig elítéltek. A *tupamaro* szervezet nemcsak katonai szempontból szenvedett súlyos vereséget, hanem politikailag-ideológiailag is.

Ha tehát az uruguayi magyar emigrációról beszélünk az 1966–1975-ös periódusban, akkor életüket Uruguay történetének egyik legviharosabb korszakában kell elhelyeznünk, amelyet egy katonai diktatúra zárt le.

E szavakat átgondolva alapkérdésünkre is választ kaphattunk. Eszerint az uruguayi magyar kolóniát talán úgy lehetne a legjobban jellemezni, mint egy burokban élő zárt kö-

³⁵ KERÉKES György: Kubától Chiléig. Kossuth Könyvkiadó, 1974. 286.

³⁶ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-001058/2-1969

³⁷ MOL, KÜM XIX-J-1-j-Uruguay-002551/3-1971

zösséget. A befogadó ország politikájában nem vettek részt, az ottani lakossággal nem tartották a kapcsolatot, nem voltak szélsőséges politikai szervezeteik. Ez a főképpen Montevideóban élő magyar közösség polgári középosztály volt – mérnökök, orvosok, újságírók, szörmészek, szakmunkások, óráskok –, s a maguk kis közegében éltek mindennapjaikat. Élénk kulturális életet éltek, ld. a filmek és a tánc népszerűségét és összekötő kapcsolatszerepét. Emellett rádióadásai is voltak; a Kultúrközpont heti félórás adásidővel rendelkezett.

Össz létszámukat tekintve a jelentések kb. 10 ezer főre becsülték az 1960–70-es években az uruguayi magyar kolóniát, amely most, az 1956-os forradalom 50. évfordulója tiszteletére – mint erről Juan Martonyi tiszteletbeli konzul tájékoztatta az SZTE Hispanisztika Tanszékét – összegyűjtötte, és CD-n az egyetem Hispanisztika Tanszéke számára elküldte a magyar forradalom uruguayi sajtóban megjelent korabeli írásait.

TORBÁGYI PÉTER

Magyar leánykereskedelem Latin-Amerikában

A XIX. században a tengerentúlra meginduló modern európai kivándorlási mozgalmakat alapvetően a megnövekedett európai agrár-munkaerőfelesleg kivándorlásának, illetve a viszonylag gyengén lakott amerikai kontinens szívóhatásának találkozásával lehet jellemezni. Emellett azonban természetesen az egyes kibocsátó és befogadó országok esetében számos olyan faktorról is számolni kell, mely ezt a migrációs folyamatot pozitív vagy negatív értelemben befolyásolta.

A közlekedési, klimatikus, politikai és gazdasági okok mellett fontos szempontot jelenthettek az egymásról kialakított gondolkodásmód és a nyomában kialakuló hamis vagy többnyire túlzó tapasztalatokra épülő nemzeti sztereotípiák. Külön jelentőséget kapott mindez a modern népvándorlási mozgalom magyar ágának megindulásakor, hiszen ezzel egy időben a kor latin-amerikai gondolkodására komoly hatást gyakorló, Domingo Faustino Sarmiento és Juan Bautista Alberdi nevével fémjelzett romantikus generáció gyakorlatilag újraértelmezte az állam viszonyát a függetlenség első pillanatától napirenden lévő bevándorláshoz. Ők ugyanis az amerikai példa alapján a „governar es poblar”, vagyis „kormányozni annyit tesz, mint benépesíteni” mottónak megfelelően az ország fejlődését a lakatlan területek betelepítésében, és ezzel együtt a gazdaság vérkeringésébe való bevonásban látták. De ők ezzel egy időben nem csupán a mennyiségi, hanem a minőségi bevándorlást is támogatták, melynek elemeit, elképzelésük szerint, az indián, mesztic és spanyol „faj” ellensúlyozásaként, Nyugat- és Észak-Európa szabad és iparosodott népei adták volna.¹ Ebből a szempontból tehát Európa egyik fele komoly előnnyel rendelkezett, hiszen a kor gondolkodói által felvázolt nemzeti jellemük pozitív színezetet kapott, míg az ebben az időben formálódó kelet-közép-európai nemzetállamokkal kapcsolatban nem volt, vagy csak homályos képük lehetett.

Maga Alberdi például már 1871-ben kétféle Európáról beszélt, melyben vélhetőleg ez a régió Dél-Európával együtt, Latin-Amerikához hasonló, egyfajta wallersteini periféria övezetet alkot, ahogy ez a következő szövegrészből is kiderül: „A telepítés egy új ország oktatása és civilizálása, amennyiben dolgoz, becsületes, intelligens és civilizált, azaz művelt bevándorlókkal telepítik be. De a telepítés a leggazdagabb és legegészségesebb föld elrothasztása, megrontása, butítása és elszegényítése, ha Európa elmaradott és romlott bevándorlóival népesül be. Bár Európa az, ami a legcivilizáltabb a földön, mégsem minden

¹ Anderle Ádám: *Nemzettudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XIX–XX. században*. Budapest, 1989. 81–82.

civilizált, ami európai. Európa méhében, a legkiválóbb fővárosai csillogása alatt, sok millió vadembert és zsványt oltalmaz.”²

Ezt a vonalat viszik tovább a következő generáció naturalista képviselői is, akik Eugenio Cambacereshez hasonlóan a bevándorlás kapcsán főként az olaszok alsóbbrendűségéről beszélnek. De említhetnénk itt a kor bevándorlással kapcsolatos prózájának egyik első és legkiemelkedőbb művét, Juan Antonio Argerich *Ártatlanok vagy bűnösök* című regényét is, melynek előszavában világosan szembehelyezkedik a túlnyomó többségében dél- és kelet-európai bevándorlással: „...nyíltan és határozottan ellenzem az alsóbbrendű európai bevándorlást, katasztrofálisnak tartom azon célokat tekintve, melyért az Argentin Köztársaságnak lehetősége nyílik és köteles is törekednie.”³

Érdeemes megvizsgálni, hogy ezen, Európa egyik felére vonatkozó, általánosító megállapítások mellett, miként látták a magyarokat, és milyen sztereotípiák alakultak ki róluk, hiszen a szűk körű elit által felvázolt nemzeti jellem nem feltétlen kellett, hogy egybeessenjen a kollektív produktumként jelentkező nemzeti sztereotípiákkal, igaz, kétségtelen köztük egyfajta kölcsönhatás.

A formálódó magyarságkép pozitív megítélését erősíthették Magyarország bányatechnikai kutatások terén elért eredményei, melyeket elismervén a selmecbányai akadémiára több szakember, köztük a nagyhírű d’Elhuyar testvérek is ellátogattak. Sőt, ezen látogatások és az állandó kapcsolat hatására német kollégáik mellett magyar szakemberek is Latin-Amerika minden fontosabb bányarégiójába eljutottak a XIX. század folyamán.

Ugyanígy hatással lehettek, főleg nemzeti jellegünk megítélésére, az 1848/49-es magyar szabadságharc és forradalom hírei, melyet a nemrég függetlenedett, illetve függetlenségükért küzdő országok általában rendkívüli szimpátiával fogadtak, már csak azért is, mert az eredeti hírforrásként szolgáló francia, angol és amerikai sajtó is hasonlóképpen tett. Talán ennek is köszönhető, hogy 1849 vége felé Mexikóban olyan, minden valóság-alapot nélkülöző hírek kaptak lábra a sajtóban, hogy 12 000 magyar szabadságharcos kíván az országban letelepedni.⁴ Bár ez természetesen nem így történt, mégis, a szabadságharc bukását követően egy jóval kisebb számú, de képzett csoport Latin-Amerikában próbált szerencsét, ahol közülük többen komoly hírnevet vívtak ki maguknak.⁵

Azonban a magyarokról alkotott benyomás korántsem volt ennyire egyértelmű, ugyanis a XIX. századi földműves-kivándorlási mozgalmak megjelenése előtt két másik csoport tagjai is nagy számban érkeztek Latin-Amerikába, ráadásul a róluk kialakult kép sokkal inkább rányomta bélyegét az ekkoriban formálódó nemzeti sztereotípiák magyar megfelelőjére.

Döntő befolyással volt a korabeli latin-amerikai társadalom formálódó magyarságképére a XIX. század elején kibontakozó, és a századfordulón tetőfokára jutó dél-, kelet- és közép-európai cigány bevándorlás. Ezt mi sem bizonyítja jobban annál, hogy a leg-

² Alberdi, Juan Bautista: *Peregrinación de luz del día, o, viaje y aventuras de la verdad en el nuevo mundo: Viaje y aventuras de la verdad en el nuevo mundo*. Buenos Aires, 1916. 23–24.

³ Argerich, Antonio: *Inocentes ó culpables*. Buenos Aires, 1884. 4.

⁴ *El Siglo Diez y Nueve, México*, 1849. 10. 11. 1.; *Registro Oficial Durango*, 1849. 12. 04. 1. és González Navarro, Moisés: *Anatomía del poder en México*. México, 1983. 82.

⁵ Anderle Ádám: A 48-as magyar emigráció és Narciso López 1851-es kubai expedíciója. In: *Századok*, 1973/3. 687–709. és Torbágyi Péter: 1848/49-es magyar emigránsok Mexikóban. In: *Századok*, 2002/6. 1411–1422.

inkább elterjedt sztereotípiá Latin-Amerika-szerte a nomád cigányokkal azonosította a magyarokat, hasonlóan ahhoz, ahogy az oroszokat és lengyeleket zsidóknak, a szíreket és libanoniakat pedig törököknek tartották.⁶ Ez az összemosás olyannyira igaz volt, hogy a XIX. század végére az uruguayi törvénykezés nyelvén is elterjedt ez a szóhasználat, és az 1890. június 19-én megjelenő 2096. számú első átfogó bevándorlási törvény 27. cikkelyében a cigány bevándorlás tiltásánál már a következőképpen fogalmaztak: „Ugyanígy tiltva marad az ázsiai, az afrikai és az általában magyarokként, vagy csehekként ismert személyek bevándorlása a Köztársaságba”.⁷

De nemcsak a fent említett, 1932-ig érvényben lévő, és így sok ezer ideérkező magyar bevándorlásának elvi tiltását elrendelő uruguayi jogszabály volt az egyedüli példa arra, hogy a törvénykezés nyelvén jutott el a névcsere. Így történt ez Guatemalában, illetve Salvadorban is, ahol az 1927-es törvény szövege „a cigányok, akik »magyarokként« is ismertek az országban” meghatározást alkalmazta. Mexikóban pedig az „hungarók” bevándorlását tiltó, 1931. május 19-én megjelent bevándorlási törvény előzményeként, 1929-ben körlevelet bocsátott ki a kormány, melyben felkérte az illetékes területi hatóságokat, hogy kiutasításuk végett írják össze a Mexikói Egyesült Államok területén élő „nagy számú magyar, osztrák-magyar, görög stb. törzseket, melyek tagjai csalárd módon jutottak az országba, nélkülöznek mindenféle állandó lakhelyet, állandó helyhez kötött üzlettel nem rendelkeznek”.⁸

A másik csoport, mely hatással lehetett a formálódó magyarsággépre, a XIX. század második felében virágzásnak induló tengerentúli leánykereskedelem révén Magyarországról Latin-Amerika nagy kikötőibe kicsábított lányok, az „hungarák” voltak. Ugyanis az első földműves bevándorlóknak kezdetben azzal kellett szembesülniük, hogy a magyar név sok helyütt nem a korábban érkezett pionír társaik révén vált ismertté, hanem a kontinenst átszelő vándorlási során fel-feltűnő „hungarókon” és az éjszakai élet „hungaráin” keresztül.⁹

A XIX. század második felében kibontakozó új vagy modern kori vándormozgalmak fő célországa az Amerikai Egyesült Államok volt, de emellett a század utolsó évtizedeiben egyre többen érkeztek a latin-amerikai államokba is. Ennek háttérében egy igen fontos változás állott. Nevezetesen az, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Északnyugat-Európa peremvidékei közti „push and pull” típusú kivándorlási folyamat nagymértékben vesztett intenzitásából. Ugyanis a kedvező gazdasági folyamatok hatására a századfordulóra az észak- és nyugat-európai kivándorlás jelentősen visszaesett, míg a szintén gazdasági, illetve az ebből fakadó társadalmi okokra visszavezethetően az Amerikai Egyesült Államok felvevőkapacitása csökkenni kezdett.

Míndez két alapvető változást eredményezett a nemzetközi vándormozgalmakon belül. Egyrészt a fent említett változások hatására a nemzetközi kivándorlási mozgalmak összetétele átalakult. Míg, ahogy azt már említettük, a kezdeti időszakban az észak- és nyugat-európai nemzetek adták az Európából kivándorló mozgalom legnagyobb tömegét, ad-

⁶ Torbágyi Péter: Magyar-cigány kivándorlás Latin-Amerikába. In: *A láthatatlan nép. Cigányok az Ibériai-félszigeten és Latin-Amerikában*. Szeged, 2008. 43–53.

⁷ *Colección de leyes usuales de la República Oriental del Uruguay*. Montevideo, 1894. 451.

⁸ Archivo General de la Nación (Mexikóváros), Dirección General de Gobierno 2.362.2(29)123.

⁹ Az húngaro (ejtsd: ungaro), melynek nőnemű alakja az húngara (ejtsd: ungara), a spanyol nyelvben a magyar szó megfelelője. Más nyelvek, így a magyar is ezt az alakot hangsúlyjelzés nélkül húngaro és hungara formában vette át.

dig a század vége felé ez a kivándorlás jelentős mértékben visszaesett, és helyét a délkelet-európai peremvidékekről történő kivándorlás vette át. Ez az az időszak, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia és egyben Magyarország területéről kiinduló tengerentúli kivándorlási mozgalmak is hirtelen felerősödtek.

A dél- és kelet-európai új kivándorlók zöme, többek között a közlekedési lehetőségek fejlődésének köszönhetően, már nem az új élet kezdésének gondolatával vágott neki az útnak, hanem inkább a mezőgazdaságon belül mutakozó foglalkoztatási problémák okozta egzisztenciális gondok kezelésére. Ezen esetekben gyakran nem egész családok, hanem csak azoknak munkaképes, fiatal férfi tagjai vándoroltak ki, hogy onnan segítsék a hátrahagyott otthoniakat, illetve hogy pár évi munka után visszatérjenek családjukhoz.

Így történhetett meg, hogy a Buenos Airesbe érkezett bevándorlóknak 1857 és 1860 között 19,5%-a, 1861 és 1870 között 23,5%-a, 1871 és 1880 között 29,6%-a, és végül 1881 és 1890 között 30,5%-a volt csupán nő.¹⁰ Ennek hatására a keleti partvidék nagy városaiban a férfi lakosság aránya rendkívüli mértékben megnövekedett, melyre az európai leánykereskedők is egyre inkább felfigyeltek, és rövid időn belül Alexandria, Konstantinápoly mellett az európai kivándorlás útvonalát követve, New York, Recife, Salvador de Bahía, Rio de Janeiro, Santos, Montevideo és Buenos Aires kikötői váltak az európai leánykereskedelem fő célállomásaivá. Ennek a kereskedelemnek pedig mind lebonyolítói, mind elszenvedői főként a kelet-európai, az orosz, lengyel és magyar zsidóság köréből kerültek ki. Közülük is az „úttörők” a magyarok voltak.

A leánykereskedelem sem a Magyarország, sem az osztrák birodalom egyéb részein nem számított újkeletű iparágak, mégis a Bach-korszak végét követő időszak az, mikor virágkorát élte, és ezzel együtt maga Pest is a nemzetközi leánykereskedelem egyik fővárosává lett. Főként keleti és déli irányba folyt ez a kereskedelem, melynek felfuttatásában jelentős szerepet vállalt két, a nemzetközi irodalomban is jegyzett magyar kerítőnő, a Deák téri Herzl kávéházban a zsidó családok házassági piacát vezető Grossszmann vagy Grossman Sára, alias a „török nő”, és egy bizonyos Lucky Sarah, aki feltehetőleg azonos a hatóságilag engedélyezett pesti cseléd- és állásközvetítőt működtető Witzelberger Sárával.¹¹ A forgalom intenzitására jellemző, hogy a frissen alakuló magyar belügyminisztérium már 1869-ben két rendeletében is kénytelen volt fellépni az Oszmán Birodalom részei, Moldvát, Havasalföldet, Szerbiát és Egyiptomot, illetve Kelet-Indiát érintő leánykereskedelemmel szemben.¹²

Ezzel egy időben azonban nyugat felé is megindult a kereskedelem. Egyes adatok szerint már 1864-ben az osztrák hatóságok látókörébe került egy magyar bűnszervezet, melynek tagjai fiatal lányokat közvetítettek Rotterdamban keresztül a tengerentúlra.¹³ New

¹⁰ Cúneo, Dardo: *Inmigración y nacionalidad*. Buenos Aires, 1967. 36–37.

¹¹ Bristow, Edward J.: *Prostitution and prejudice: the Jewish fight against white slavery, 1880–1939*. Oxford, 1982. 68. és Miklóssy János: A budapesti prostitúció története. 1989, Budapest. 51. és 84.

¹² 1869. 10. 02. napján kelt 3390 BM sz. rendelet a fiatal nőszemélyek keletre utazásának megakadályozása tárgyában. Lásd: *Magyarországi rendeletek tára, 1869*. Pest, 1872, 812–816. és 1869. 10. 06. napján kelt 7012 BM sz. körlevél, a Kelet-Indiában szerencsét keresők nyomorult állapotáról. Lásd: *Magyarországi rendeletek tára, 1869*. Pest, 1872, 820–821.

¹³ Trochon, Ivette: *Las rutas de Eros: La trata de blancas en el Atlántico Sur: Argentina, Brasil y Uruguay (1880–1932)*. Montevideo, 2006. 35. és 48.

Yorkot, az európai bevándorlás újvilági kapuját is hamar behálózták kelet-európai társakkal együtt a magyar leánykereskedők, akik közül külön kiemelendő, a leánykereskedéssel foglalkozó nemzetközi szakirodalom által is jegyzett Hertz Rosie neve, aki prostituáltként kezdte, majd az összegyűjtött pénzből saját vállalkozást indított. Rövid időn belül számos bordélyház került az ekkor már Mother Hertzként emlegetett magyar kezére, aki ennek, és a később beindított ingatlanvállalkozásainak köszönhetően a Lower East Side egyik leggazdagabb és befolyásosabb asszonyává vált.¹⁴

A sors fintora, hogy egy feltevés szerint Latin-Amerikára éppen a már korábban említett 1848/49-es vagy más néven Kossuth-emigráció egyik prominens személyisége, a Manuel de Rosas volt argentin államelnök unokahúgával házasodott és Buenos Airesben letelepedett Czetz János honvédtábornok hívta fel a magyar leánykereskedők figyelmét, mikor az 1867-es pesti napilapokban megjelentetett beszámolóiban kitért arra is, hogy a véleménye szerint fényes jövő elé néző Argentína területén akkoriban a nők aránya igen alacsony volt.¹⁵ Erre figyelte fel Auerbach Dávid, aki Buenos Airesben terepszemlélt tartva, bátyja, a pesti Lázár utcai nyilvánosház tulajdonosának segítségét kérte egy nőszállítmány megszervezéséhez. Bár ő nem sokkal ezután tengerbe veszett, bátyja egyik ügynöke, Hirskovics vagy Hirskovits Leib tizenkét, saját gyermekeként bejegyzett lánnyal megérkezett Buenos Airesbe, ahol őket hatalmas haszonnal, gyorsan, feltehetőleg tehetős birtokosokhoz férjhez is adta. Később Hirskovits négyszer-ötször megismételte az utat, és „unokahúgait” is sikerrel kiházasította. A jól jövedelmező vállalkozásnak egyszer csak vége szakadt, mert egy idő után Hirskovits elfelejtette az idősebbik Auerbachnak a ráeső részt kifizetni. Ettől függetlenül a témával foglalkozó nemzetközi irodalom a modern kori latin-amerikai leánykereskedelem első vállalkozásaként tartja számon Hirskovits házasságközvetítő útjait.¹⁶

Sikerükön felbuzdulva több hasonló vállalkozás indult Latin-Amerika-szerte, melyek azonban egyre inkább az általuk nyitott nyilvánosházak közönségét látták el örömlányokkal. Közülük ismertté vált Weissman Adolf aradi leánykereskedő, aki Hönig Adolffal és Hibler Juannal az 1870-es évek elején tette át székhelyét Alexandriából Buenos Airesbe. Itt mindegyikük saját nyilvánosházat nyitott, és oda szülőföldjükről fiatal lányokat hamis ígéretekkel csábítottak ki. 1875-ben azonban Weissman Adolf több mint két tucat tagból álló bünszervezete, mely Buenos Airesben és Montevideóban kereskedett leányokkal, lebukott Magyarországon, és így, tekintve, hogy már más európai országokban is meggyűlt a hatóságokkal a baja, visszavonult, és inkább a Buenos Aires-i Artes utcai kávézó, játéktér és nyilvánosház vállalkozását legális keretek közt igazgatta.¹⁷ Tehette ezt azért, mert ugyanezen évben Buenos Aires egy rendeletben legalizálta a nyilvánosházak működését.

¹⁴ Josleit, Jenna Weissman: *Our Gang: Jewish Crime and the New York Jewish Community, 1900–1940.* 47–48. és Trochon: *Las rutas...* 29.

¹⁵ Miklóssy: *A budapesti prostitúció...* 75.

¹⁶ Kemény, Julius: *„Hungara” Ungarische Mädchen auf dem Markte.* Budapest, 1903. 63–67.; Bristow: *Prostitution and prejudice...* 112.; Guy, Donna J.: *Sex and Danger in Buenos Aires.* Lincoln, 1991. 5. és Miklóssy: *A budapesti prostitúció...* 75–77.

¹⁷ Trochon: *Las rutas...* 85.; Guy, Donna J.: *Sex and Danger in Buenos Aires: Prostitution, Family, and Nation in Argentina.* Lincoln, 1991. 5. és Guy, Donna J.: *El sexo peligroso. La prostitución legal en Buenos Aires, 1875–1955.* Buenos Aires, 1994. 5.

Argentína és Uruguay mellett Brazíliában is korán megjelentek a magyar és kelet-európai leánykereskedők, igaz, itt a portugál és francia társaik mellett nem nyertek túl nagy teret. Ennek ellenére már 1875-ben a *Kelet* című újság olvasóit figyelmeztette, hogy az országba riói ügynökök érkeztek, kiknek üzérkedésével szemben az osztrák hatóságok mindent megtettek.¹⁸ A cikkből nem derül ki, hogy az ügynökök magyarok voltak-e, annyi azonban biztosnak tűnik, hogy Rio de Janeiróban ők alapították az első kaftános társaságot, mely jelzőt, hagyományos öltözetük után, Latin-Amerika szerte döntő többségében zsidó, kelet-európai leánykereskedőkre használták. Ellenük irányult az a rendőri akció is, melynek során 1880-ban a brazil hatóságok a 26 vezető kaftánost kiutasították az országból.

De míg kezdetben a kaftánosok között a magyaroké volt a vezető szerep, addig a nyolcvanas évektől azt a lengyelek vették át. 1906-ban ők alapították a Varsó Kölcsönös Segítő Társaságot, mely később a lengyel követ tiltakozására Zwi Migdala változtatta nevét. E szervezet nagyságára jellemző, hogy 1929-re 500 tagot számlált, kik 2000 nyilvánosház 30 000 prostituáltja felett rendelkeztek.¹⁹

Bár a magyarok ezzel jelentősen visszaszorultak a piacról, továbbra is jelen maradtak, melyet mi sem bizonyít jobban annál, hogy 1913-ban egy visszavonult rendőrtiszt, Laurentino C. Mejias könyvében a Buenos Aires-i városvezetést azzal gyanúsította meg, hogy a magyar és lengyel leánykereskedőkkel szemben nem akar hatékonyan fellépni.

Közben az egyre intenzívebb leánykereskedelem révén a latin-amerikai nyilvánosházakba került magyar táncos lányok és prostituáltak száma is folyamatosan nőtt. Sőt még olyan országokba is eljutottak, melyeket az európai bevándorlás nem igazán érintett. Így történt ez azzal a 26 fős, többek között magyar lányokból álló táncsoporttal, mely 1873-ban Mexikóba látogatott.²⁰

Mindezen esetek hatására a spanyol köznyelvben az hungara, majd később a polaca²¹ szó jelentése mindinkább átalakult és mögöttes jelentést kapott. A kor egyik legjelentősebb bevándorlással kapcsolatos regényébe, a korábban már említett *Ártatlanok és bűnösök*be, melyben Antonio Argerich az európai bevándorlás ellen emelt szót, a magyarokat egy nyilvánosház spanyolt törve beszélő, és ezért a körülötte történő eseményeket követni nem igazán tudó prostituált, Mária személyében emelte be.²² Egy évvel később *A prostitúció Buenos Airesben* című 1885-ös rendőri jelentés pedig a következőképpen fogalmazott: „Nem létezik közöttünk az argentin prostitúció, hanem csak egy »importált« prostitúció. (...) A francia prostitúció is eltűnt, ma nem létezik más, mint lengyel, magyar és kisebb számban német lányok.”²³

Bő egy évtizeddel később a Caras y Cretas argentin hetilap 1899-es *A bevándorlás* című cikke Buenos Aires kikötőjét egy bevándorlókat szállító hajó érkezésének órájában

¹⁸ Szakács János: A leányzó fekvése. In: *Erdélyi Napló*, 2002. 12. 17.

¹⁹ Glickman, Nora: *The Jewish White Slave Trade and the Untold Story of Raquel Liberman*. New York, 2000. 6–7.

²⁰ González Navarro, Moisés: *Los extranjeros en México y los mexicanos en el extranjero, 1821–1970*. 2. vol. México, 1993. 49.

²¹ A polaca szó a spanyol és a portugál nyelvben a lengyel szó megfelelője.

²² Argerich: *Inocentes...*

²³ Pareja, Ernesto M.: *La prostitución en Buenos Aires: Factores antropológicos y sociales, su prevención y represión, policía de costumbres*. Buenos Aires, 1937. 62.

mutatta be, és egy magyar lány fényképével illusztrálva említést tett arról is, hogy az érkező férfiak közt általában sápadt és meggyötört, de ugyanakkor erősen kifejtett asszonyok tűnnek fel nagyszámú gyermekük kíséretében. Az hungara szó táncosnő-prostituáltként használt jelentését erősíthették a nyilvánosházak olyan elnevezései is, mint a magyar lányokkal kereskedő báró Fernando von Weismann La Húngara vállalkozásáé, vagy a századfordulós Montevideo leírásában szereplő Las Húngaras nevű bordélyé.²⁴

Bár a brazil sajtóban és irodalomban az hungara szó nem kapott hasonló jelentést, mégis többek között olyan neves író, mint Lima Barreto is említést tesz könyveiben a magyar prostituáltak Rio de Janeiro-i jelenlétéről.²⁵

Mindennek köszönhetően az hungara szó Latin-Amerika szerte egyre inkább a táncosnő-prostituált szinonimájává vált, ahogy ez egy 1907-es magyar cikkből is kiderül: „A világra szóló hírnévre emelkedett »magyar« asszonyokról van szó. És arról az átkozott malheur-ról, hogy a mi magyar asszonyaink, a szépek, az okosak, a jók, a világ első asszonyai minden néven nevezendő tiszteletre-méltóságuk és derékségük mellett a világ színpadán – bocsánat, de egyszer már beszélni kell erről a dologról is – mindig a botrányok felhőjébe keveredve híresednek el. Vagy a mi még ennél is rosszabb... ej, a ki hallotta már, hogy Délamerikában mit jelent a hungara szó, a többit már tudja”.²⁶ Sőt, ez a szóhasználat a spanyol nyelvterületről tovább terjedt, és többek között a magyar köznyelv is átvette. Kostály Jenő a *Budapesti leánykereskedés titkai* című 1902-es könyvében egy egész fejezetet szánt az hungarák kérdésének, Kemény Julius pedig a magyar leánykereskedelemről német nyelven megjelentetett 1903-as munkájának már az Hungara címet adta.

1907-re mindez odáig jutott, hogy a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége iglói fiókjának kérésére Hegedüs Lóránt ügyvezető igazgató hozzájárult ahhoz, hogy feliratban szólítsák fel a kormányt az hungarák tengerentúli kereskedése elleni harc terén vállalt nemzetközi kötelezettségek betartására, majd ugyanebben az évben a Magyar Jogászegylet Büntetőjogi Bizottságának tanácskozásán dr. Balázs Gábor is szót emelt az hungarák kérdésében.²⁷

Ady Endre pedig egy ugyanebben az időben, Párizsból írt cikkében a jelenséget a következőképpen írta le: „Párizsban és a többi metropolisban a magyar dicsőségnak új hírnökei jelentkeznek. A disztिंगvált Hungarák, a pompás temperamentumú kurtizánok az új hírnökök. Európa és Amerika nagyvárosai telve vannak már ezekkel a valóban kedves és tehetséges magyar nőkkel.”²⁸ De talán a kérdés fajsúlyát leginkább az támasztja alá,

²⁴ Trochon: Las rutas... 48.; Domínguez, Carlos María: *El bastardo: La vida de Roberto de las Carreras y su madre Clara*. Montevideo, 1997. 20. és *La „belle Époque” Montevideana*. Hn, 1981. 91.

²⁵ Barreto, Lima: *Recordações do escrivo Isaias Caminha*. São Paulo, 1976. 179. és Barreto, Lima: *Clara dos anjos*. Rio de Janeiro, 1948. 210.

²⁶ *Az Újság*, 1907. 01. 27.

²⁷ A kivándorlás: *A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége által tartott országos ankét tárgyalásai*. Budapest, 1907. 416. és *A Magyar Jogászegylet Büntetőjogi Bizottságának tanácskozásai a Büntető-novella tárgyában*. Budapest, 1907. 304.

²⁸ *Budapesti Napló*, 1907. 03. 07.

hogy még a Révai Nagy Lexikona is fontosnak találta a szó értelmezését: „Hungara: nemzetközi jelzője a Magyarországból kikerült vagy kicsempészett prostituált nőknek”.²⁹

Talán a korábban felvázolt eseteknek köszönhetően az Osztrák-Magyar Monarchia korán felismerte a probléma súlyát. A rendőrség állandó egyeztetést folytatott a latin-amerikai követségekkel, melyek helyi osztrák-magyar egyesületekkel karöltve anyagilag is támogatták az őket felkereső, kicsábított és becsapott lányok hazautazását. Ugyanakkor 1869-től diplomáciai egyeztetést kezdett a többi európai állammal is a nemzetközi leánykereskedelem felszámolására. Majd a századfordulótól évente megrendezett nemzetközi kongresszusok eredményeként 1910. május 4-én tizenkét országgal, köztük a tengerentúltra irányuló hajóforgalmat ellenőrző Németországgal, Olaszországgal, Spanyolországgal, Portugáliával, illetve a latin-amerikai országok közül Brazíliával egyezményt írt alá a nemzetközi leánykereskedelem visszaszorításának érdekében, melyet két évvel később Magyarország az 1912. évi LXII. törvénycikkben szentesített.³⁰ Ebben az egyezményt aláíró országok kölcsönösen megegyeztek abban, hogy „...büntetni kell azt, a ki oly célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, kiskorú asszonyt vagy leányt, bárha beleegyezésével is, kéjelgés céljára megkerit, magával visz vagy házi köréből eltávolít, még ha a bűncselekmény tényálladékanak egyes elemei különböző országok területén valósultak is meg”. Továbbá hozzáfűzték, hogy „azt is büntetni kell, a ki oly célból, hogy mások szenvedélyeit kielégítse, nagykorú asszonyt vagy leányt akár csellel, akár erőszakkal, fenyegetésnek, hatalommal való visszaélésnek vagy a kényszer bármely más eszközének segítségével kéjelgés céljára megkerit, magával visz vagy házi köréből eltávolít, még ha a bűncselekmény tényálladékanak egyes elemei különböző országok területén valósultak is meg”.³¹

Minderre egyre égetőbb szükség volt, hiszen a leánykereskedelem elfojtására tett lépések hatástalannak bizonyultak, hiába született számos rendelet, nem érték el a kellő hatást.³² Ráadásul a századfordulás tömeges kivándorlási mozgalom is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az otthon maradt nők körében Thirring Gusztáv szavaival élve „...az elnéptelenedett falvakban a társasélet áldásait hiába keressük, a családi hely szentsége meg van fertőztetve, a hátrahagyott asszonyok körében az erkölcstelenség ragályos nyavalya módjára harapódzik el”.³³

Így történhetett meg az, hogy a latin-amerikai magyarság körében is beigazolódott a mondás, miszerint a prostitúció a legősibb szakma, ugyanis a formálódó magyar kolóniák egy részénél a legelső, majd egészen az 1940-es évekig egyik népes csoportját éppen az örömlányok adták. Már 1889-ben a következőképpen kesergett levelében a Mexikóban élő

²⁹ Révai Nagy Lexikona. X. kötet, Budapest, 1914. 379.

³⁰ MOL (Magyar Országos Levéltár) K26 1910/1605 és MOL K26 1910/1922

³¹ Magyar Törvénytár 1912. Budapest, 1913.

³² Többek között a 3390/1869, 7012/1869, 62.000/1902, 17.031/1903, 30.469/1905, 26.630/1906, 116.634/1906 és a 116.634/1906 számú rendeletek foglalkoztak a leánykereskedelemmel. Lásd: Magyarországi rendeletek tára, 1869. Pest, 1872. 812–816.; Magyarországi rendeletek tára, 1869. Pest, 1872. 820–821.; Belügyi Közlöny, 1902/26. 255.; Magyarországi rendeletek tára, 1903. Budapest, 1903. 76.; Belügyi Közlöny, 1902/9. 134.; Magyarországi rendeletek tára, 1905. Budapest, 1905. 268–269.; Belügyi Közlöny, 1905/155.; Belügyi Közlöny, 1905/14. 111.; Belügyi Közlöny, 1906/19. 207.; Belügyi Közlöny, 1906/50. 521.; Magyarországi rendeletek tára, 1906. II. kötet, Budapest, 1906. 2144–2145. és Belügyi Közlöny, 1906/521.

³³ Thirring Gusztáv: A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság. Budapest, 1904. 7.

Sennor Vilmos: „Dél-Amerikában, főképen az argentinai köztársaságban szintén nem kevés számú magyarság van, legtöbb számban azonban, fájdalom, a szép nem. Szegény Magyarország! Meddig nem ér el ez a te kiviteli árucikked?”³⁴ Pontos számukat persze nehéz lenne megmondani. Követségi becslések szerint csak Buenos Aires bordélyáiban 400 magyar prostituált dolgozott a századforduló környékén, melyhez hozzáfűzték azt is, hogy Montevideo, Rio de Janeiro és Pernambuco nyilvánosházaiban hasonló arányban lehettek magyar lányok. Más források szerint pedig 1889 és 1901 között Buenos Airesben legálisan működő 6413 prostituált 36%-a, azaz 2308 érkezett Kelet-Európából, és az illegálisan Buenos Airesben tartózkodó társaikkal együtt számuk meghaladta a tízezret, melynek egy, a leánykereskedelemmel foglalkozó bizottság becslése szerint 75%-a volt orosz, lengyel vagy magyar nemzetiségű.³⁵

A Monarchia felbomlása után is komoly figyelmet szentelt Magyarország a leánykereskedelem elleni harcnak, hiszen az a tengerentúli hajóforgalom újraindulásával feléledt, és az 1922-ben Montevideóban megrendezett Második Dél-Amerikai Dermatológiai és Szifilisz Konferencián elhangzó egyik beszámoló szerint minden hajón tucatjával érkeztek a magyar lányok Buenos Airesbe.³⁶ Erről tanúskodik a Buenos Aires-i követség iratanyaga is, melyből kiderül, hogy a két világháború közti időszakban a Les 10 Marvells, Arbó, Armenys, The Contini és Webbs III. csoportokhoz hasonló magyar lányokból álló táncegyüttesek turnéztak a köztársaság területén.³⁷

Magyarország 1921. szeptember 30-án Genfben újabb nemzetközi egyezményt írt alá számos országgal, köztük Brazíliával, Chilével, Costa Ricával, Kolumbiával és Kubával, melyet a magyar törvényhozás az 1925. évi XIX. törvénycikkben szentesített. Ennek ellenére a kereskedelem tovább folyt, melyet jól mutat, hogy Rakovszky Iván belügyminiszter egyik 1925-ben, a 12 és 40 közötti életévben lévő nők külföldi államokba szóló útlevélkérelmének elbírálásáról hozott körrendeletében a következőképpen jellemez: „A Nemzetek Szövetsége útján arról értesültem, hogy azon nők közül, akik külföldi színházakban, mulatóhelyeken, mozgósínházakban stb. való alkalmaztatás céljából egyes külföldi államokba, főleg az S. H. S. királyságba, Romániába, Bulgáriába, Törökországba, Oroszországba³⁸, általában keletre és Dél-Amerikába kiutaznak, ott igen sokan erkölcstelen életmódot kezdenek, és lassankint az, hogy az alkalmaztatást biztosító szerződések legtöbbször csak színlegeseek, és így az illető nők külföldre való megérkezésük után ott megfelelő elhelyezkedés és kereset hiányában szinte kénytelenek a prostitúció szolgálatába állani.”³⁹ Rakovszky mindezt elkerülendő úgy rendelkezett, „...hogy a Délamerikába útlevélért folyamodó 12–40 életévben levő nők útlevéliratainak az 1922. évi 76.501. B. M. számú körrendelet értelmében hozzám való felterjesztése alkalmával, az eddig megkívánt

³⁴ Vasárnapi Újság, 1889/46. 750.

³⁵ Kemény, Julius: „Hungara”... 329. és Guy: *El sexo...* 6–13.

³⁶ *Segundo Congreso sudamericano de dermatologia y sifilografia celebrado en Montevideo del 9 al 16 de octubre de 1921.* Montevideo, 1922. 181. és 184.

³⁷ MOL K86 107.

³⁸ A magyar köznyelvben a Pásztor Árpád 1915-ös *Vengerkák* című regénye nyomán ez utóbbi kifejezés is elterjedt. Lásd: Pásztor Árpád: *Vengerkák*. Budapest, 1915.

³⁹ *Magyarországi rendeletek tára.* 1925. Budapest, 1926. 300.

iratokon kívül, az illetékes külképviseleti hatóságok által kiállított és fennemlített bizonyítványokat is csatoltassa be.”⁴⁰

Érdemes pár szót szólni végül a magyar örömlányok latin-amerikai magyar kolóniáihoz fűződő viszonyáról is. A húszas és harmincas évek latin-amerikai magyar sajtója a büszkeségre okot semmiképpen sem adó magyar prostituáltokról tudomást sem vett, pedig ahogy ezt Vér Andor írta 1942-ben: „...sok a magyar táncosnő Buenos Airesben s nagyon könnyű megismerni őket, mert csaknem valamennyien hiperoxiddal szőkített haját és ezüst-rókat viselnek. A hajszín néha eredeti, a róka pedig kék, de ezek olyan kivételek, amelyek csak erősítik a szabályt. Az éjszakai mulatókban nagyon népszerűek a magyar lányok, akik általában »húngara« néven ismeretesek. Vannak mulatók, amelyek hangosak a magyar szótól és a magyar muzsikától, sőt olyan mulató is akad, amelyet – a hirdetések szerint »magyar szellemben« vezetnek... A táncosnők épp úgy beletartoznak a délamerikai magyar kolóniába – elsősorban a Buenos Airesbe – mint akár a cipészek, szabók, vagy az asztalosok. Aztán meg sok, állítólag több száz magyar táncosnő él itt, vagyis aligha van még egy iparág, amely annyi magyart foglalkoztatna, mint amennyi táncosnő dolgozik a szórakoztató iparban. Az is bizonyos, hogy argentinai külkereskedelmi mérlegünk az utolsó másfél évtizedben sokkal kedvezőbbben alakult volna, ha a táncosnő-export helyett inkább a készárúk és a nyerstermékek kivitelére helyeztünk volna súlyt. Bocsnátot kérek az »export« kifejezésért, de a táncosnők esetében ez a kifejezés nagyon találó. Őket valóban exportáltuk, illetve megrendelésre szállítottuk ki – ab Budapest.”⁴¹

Feltételezhetően Vér Andorhoz hasonlóan a többségében szegény sorú munkásokból álló magyar kolónia tagjai is elfogadták azt a tényt, hogy az általában táncoslányként érkezett honfitársak ugyanolyan áldozataivá váltak a szebb jövőt ígérő kivándorlási ügynököknek, mint közülük sokan mások is. Ez derül ki egy következő korabeli magyar versből is:

A táncosnő⁴²

*Hajnalig ropja mindennap a táncot,
Azután alszik tompán, csendesen
Este meg frissen és platinaszőknél
Libeg végig a Corrientesen.*

*A gyűrűjéből briliáns szikrázik,
Aranya pedig tizenennyolc karát
(van egy szép álma: egyszer majd az oltár
elé viszi a bőkezű barát).*

*Élete bizony viharos egy kisé,
de illetni rossz szóval nem merem,
mert jó kislány ő: dollárt küld havonta
a mamájának túl a tengeren...*

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Miklós Elemér – Vér Andor: *Magyarok Délamerikában*. Buenos Aires, 1942. 122–123.

⁴² Uo. 98.

SZABÓ HENRIETTE ÉVA

Egy argentin-roma író: Jorge Emilio Nedich*

Jorge Emilio Nedich Sarandiban, Buenos Aires tartományban született 1959-ben. Az író a XX. század elején Európából, a Balkánról, román területről kivándorolt roma családok leszármazottja, akik az Újvilágban – mint annyian mások is – vélték megtalálni egy új élet kezdetét.

Bár a legtöbb róla készült interjú Nedich elsősorban kevésbbé szokványos életsorsát hangsúlyozza ki – 17 éves koráig vándor életmódot folytatott, akkorra tanult meg írni és olvasni, majd általános és középiskolai végzettség nélkül különvizsgával vették fel az egyetemre, ahol ma tanít –, az író mára kivívta különleges tehetsége alapján is az elismerést. Viszonylag rövid, de termékeny irodalmi élete alatt eddig öt regényét adták ki: 1994-ben a *Cigányok, jól vagy rosszul*, 1997-ben *Ursari*, 2000-ben *Cigánylegenda*, 2003-ban *Pepe Firmenich*, és 2005-ben *A cigányok sötét lehelete*; mellette gyermekeknek szóló meséket írt, és számos novellát, közöttük *A kancát* és a *Perverz meséket*. Több, főleg roma-kérdéssel foglalkozó, de diszkriminációról és rasszizmusról is szóló tanulmányt és újságcikket is publikált, mint a *Nomadizmus és a szájhagyomány*, *Cigány kultúrórökség*, *A felkelt nép* és mások, melyek ismertté tették nevét hazájában és a hispán világban.

Sokoldalúsága ellenére Nedich fő témája a romakérdés, amit több oldalról jár körbe. Legfontosabb kérdései a hagyomány és haladás viszonyának vizsgálata, a generációs különbségek, a társadalomba való beilleszkedés lehetőségei, a nomád életmód fenntarthatósága, hiszen olyan emberekről ír, akiknek a szabadság lételeme, „szükségük van örök mozgásban maradni ahhoz, hogy élőnek érezzék magukat”. A nomád életmód egyik következménye az adminisztrációs bejegyzés és az iratok hiánya, ami a modern társadalom alapvető követelménye, s így már születésüktől fogva hátrányba helyezi a nomád roma családokat. Másik következménye az analfabetizmus, az iskolalátogatás elmaradása, ami szinte megoldhatatlan gondnak bizonyul. A diszkrimináció és rasszizmus is kétélű fegyver, kölcsönös érzés a roma csoportok s az argentin társadalom között, míg a romákról kialakított negatív kép bizalmatlanságot szül a társadalom részéről, addig a roma családok is gyakran elhatárolják magukat és gyermekeiket a „másik” világtól. Mindezeket a problémákat a kritika és humor szürkés-rózsaszín lencsén keresztül nézi.

* Az író 2008. október 30–31-én részt vett és előadást tartott a szegedi egyetem Hispanisztika Tanszéke által rendezett nemzetközi konferencián („Cigányok a hispán világban. A konferencia anyaga *A láthatatlan nép. A cigányok az Ibériai-félszigeten és Latin-Amerikában*” címmel jelent meg 2008 decemberében.)

Első regénye 1994-ben a *Cigányok, jól vagy rosszul* volt, ami 1995-ben elnyerte az Amico Rom (Olaszország) nemzetközi verseny második díját. Ezt követte 1997-ben *Úrsari*. Az 2000-ben kiadott *Cigánylegenda* – amit Spanyolországban *A cigányok különös magánya* (2001) címmel adtak ki – fő motívumai a szerelem és hagyomány; az író személyes tapasztalatai alapján ábrázolja a roma világot és a nomád életmódot, egy keserédesen szép képet fest a húszas évek vándorló cigánytáborairól. Ez a regény 1999-ben a Premio Planeta verseny döntőjébe jutott be. 2003-ban jelent meg az *Pepe Firmenich*, melyben egy érdekes történelmi periódust ábrázol, az argentinai gerillaidőszakot az 1970-s években. Kiadatlan regénye, a 2007-ben írt, erősen önéletrajzi vonatkozású *Páriák szerelme*, egy középkorú egyetemi tanárról szól, aki két évtizedes hallgatás után elhatározza, hogy felveszi a kapcsolatot egy fiatalkori ismeretségből született fiával telefonon és az interneten keresztül, és mesélni kezdi mind édesanyjával való kapcsolata történetét, mind roma családjá életét, bemutatva egyúttal az 1980–90-es évek Argentínáját. A megható történet még személyesebbé válik az egyes szám első személy használatától.

Utolsó megjelent munkája *A cigányok sötét lehelete* volt, ami szintén bejutott a Premio Planeta verseny döntőjébe 2004-ben. A történet középpontjában egy álom megvalósítása áll, Petre, egy fiatal roma álma, aminek megvalósítására az egész életét felteszi, belevonva feleségét is: meg akarnak gazdagodni. Az álom hétköznapi, de az elérésére tett lépések már kevésbé. Petre egy régi családi hagyományt akar feleleveníteni, a medvetáncoltatást, amihez „csak” a medvét kell megvenni. Ettől kezdve a család mindent ennek az álomnak a megvalósítására tesz fel, köré építi és az évek során átformálja életüket egészen addig a pontig, hogy az álom maga észrevétlenül tárgyalanná válik. A nomád roma család letelepedik és beépül a falu életébe, maga mögött hagyva a vándorló életmódot s a medvetáncoltatást. Az álmot Petre fia veszi át egy másik síkon, aki nem akarja ezt az életet elfogadni.

A regény mind irodalmi, mind társadalomtudományi szempontból nagyon érdekes, hiszen Dél-Amerikában több millió roma él, szétszóródva főleg Argentína, Brazília, Ecuador és Kolumbia között, létük általában mégis megkérdőjelezett ezen országok kormányai által, és az etnikai kérdések megoldására készített programok között sem kapnak helyet, láthatatlanok. Argentínában, ahol a regény játszódik, körülbelül 300 ezerre becsülik a roma lakosság számát a nem hivatalos adatok alapján, de nem számítanak az indián népek és a kisebbségi etnikumok közé, hanem csakis a szegénységi kérdések miatt foglalkoznak velük.

A történet egyszerű lineáris menetét valós történelmi események, *pobiasték*, roma tanítómesék és versbetétek gazdagítják. Az elsőbe tartoznak például a Perón tábornok idején történt roma üldöztetések leírása, amikor egész családokra gyűjtötták rá a sátraikat, hogy elevenen megégjenek benne, vagy a középkorban a keresztény egyház által végrehajtott roma kivégzések, mint a nem hívő és nem adózó elemek eltüntetése. A *pobiaste* a romák szájhagyomány által terjedő kultúröröksége, melyek történetbe szövése ellentmondásos hatást kelt, egyrészt egy folklorisztikus tónust visz az irodalmi szövegbe; ugyanakkor az oralitás írott formája megtöri a hagyományt. A versbetétek lírikus egyszerűsége megtöri a próza ritmusát.

Nedich prózájának harmadik különleges gazdagító eleme a szereplők megformálása. A hétköznapi emberek mellett megjelenik a fantasztikus típus, mint az Arkangyal vagy

a tragikomikus Armando Casas mérnök; a már mitikus magasságba emelt alakok, mint a főszereplő Petre fatalisztikus kitartása álma megvalósítására, felesége, Maida radikális egyszerűsége, Nazaréna, a gyermek-nő; és a tipizált roma alakok: az öreg Ipe ravasz bölcsessége, a szentelt vizet áruló és jövőmondó-tenyérjósító cigányasszonyok vagy a lopást mesteri szintre emelő Stele és Paraca, és a roma társadalom egyéb szereplői. A történetből magasan kiemelkedik Petre gondosan megrajzolt alakja, aki naivitásával, gyermeketeg álmodozásával egyszerre sajnálatot keltő és irritáló, a meggazdagodás felé vezető álmom után kapkodva egész életét annak rendeli alá; míg Marta Romero iránti romantikus szerelme megkapóan sebezhetővé teszi.

A drasztikusan egyszerű stílust Nedich a roma orális hagyományból örökölte; száraz és fanyar humora, ami az egész történetet áthatja érdekes ízt kölcsönöz a narrációnak.

A regény filmre adaptálását 2010-re tervezik.

JORGE EMILIO NEDICH SZEGEDEN

JORGE EMILIO NEDICH

A romák sötét lehelete

1

Egy este, sikeresen bár akadozva, meggyőzte asszonyát, és utána saját magát is, ami nehezebbnek bizonyult; nem is gondolta, hogy ilyen tehetsége van a rábeszéléshez. Asszonya, aki látta őt oly gyorsan eltűnni, mint egy gőzmozdonyt a kanyarban, ebből a beszélgetésből megoldotta a dolog összes rejtélyét, és most kislának egész nap arról a táncoló medvéről mesélt, aki majd őket gazdaggá teszi.

Petre visszahúzta a vasat a tűzről, belemerítette a cinkkel gyengített oldatba, s ónozni kezdte a nagy edényt, amit még azon a délutánon be akart fejezni. Gondolatban újra átfutotta a beszélgetést, és megkérdezte magától: hogyan tudná a medvét megvásárolni? Szüksége volt legalább harmincezer cseréptál s tálka árára; ahogy számolgatott, rájött, hogy húszezer edény elkészítésébe bele is halhatna; persze, a számok nem voltak pontosak, de ha naponta hármat készítené, biztos halál várna rá még a húszezredik előtt. Abban az esetben, ha sikerülne összegyűjtenie a pénzt, el kellene juttatnia barátja házába, aki a medve szállításához szükséges engedélyt tartogatta; de a fontos az volt, hogy asszonyát már meggyőzte. Maida a *pasodoblé*hez hasonló dalt dúdolt a kisgyermeknek; bár nem állt messze a *salsától*, sem a *cumbiától*, tapsolt hozzá, ahogy mondta: „*Neni cumba ni cumba ni cumbit, neni cumba ni cumba ni cumbit*”; Carlo *tanganillát* táncolt a nap figyelő tekintete alatt, mely az ég kellős közepén trónolt, hogy a romákat szemmel tarthassa.

Petre úgy tervezte, hogy asszonya kisegítheti őt jóstudományával és bizsu készítményeivel, majd a kapott pénzből vennék meg a kocsit húzó szamarat; másmit, mint amit asszonya a minap ellopott, és most bőgésével ijesztgette az egész világot.

Következő reggel kezébe vette a szamár kötelét és elindult, hogy megkeresse annak tulajdonosát, de az állat megtagadta az engedelmisséget. Petre megpróbált vele szót érteni, felbátorodva a feleségénél elért eredménnyel s az állat szemében felvillanó értelmén, de valahányszor feléje nyújtotta kezét a cukorral, a szamár ráfűjt, s a cukor szétszóródott. Petre hozott még többet, ezúttal megnevésítette, s mosolyogva közeledett hozzá, az állathoz hajolva kedvesen duruzsolt neki, miközben karját kinyújtotta; a szamár azonban megfordult, hátsó felét mutatva. Ő, a nyilvánvaló lebecsülés ellenére, nem vonta vissza az ajánlatot, mire

a bestia farkát félreacsapva célzott. Petre, a pizok melegével arcán, sértetten fel- egyenesedett, s hozzávágta a cukrot. Levette róla a kötelet és az átalvetőt, karjára tekerte, s házról házra vitte, míg tulajdonosát meg nem találta, aki aztán hálából neki ajándékozta az állatot.

A faluból visszatérve Maida azzal szórakozott, hogy napi teendőit végigvette fejében. Egy fejőpadon hagyta a kosarát, amiben olcsó csecsebecsét vitte, belépett a boltba néhány apróságért, majd kijött, és éppen a szamár előtt állt meg. Megvetően vizsgálgatta az állatot, amiért annak társaságát el kellett tűrnie; a szamár ugyanígy volt vele. Így Maida tudatának legmélyén értette meg, hogy ez a semmirekellő állat, aminek még egy piros pántlika sem volt az átalvetőjére kötve, az a szál, ami őket a balsorssal és árulással köti össze: mérgesen csépelni kezdte a szamarat, s rákiabált, hogy tűnjön el, hogy már nem is kell neki, s már amúgy is rengeteg dolog esett áldozatul dühkitöréseinek. De az állat megvédte magát. Alig észrevehető mozdulattal s álcázott gyorsasággal, egy kis rúgással, amit az esés maga még jobban elrejtett, Maidát a földre lökte, eltörve bal lábát. Petre megpróbálta megnyugtatni az asszonyt azzal az ígérettel, hogy az állatból kolbászt készít, amint elhagyják a falut. Maida a fájdalom és sírás kellős közepén felhúzta szemöldökét, s az öröm apró szikrája villant fel szemében.

Petre keményen dolgozott több héten keresztül, hogy befejezen egy rézedény sorozatot; ezekkel fizeti majd ki az orvost, aki a faluban várta őket, hogy levegye Maida lábáról a gipszet. Az út alatt megjegyezte asszonyának, hogy ha mindez Európában történt volna, a szamár nem elégedett volna meg csak az egyik láb eltörésével.

Így igaz, ott még a szamarak se kedvelnek minket – felelte Maida.

Otthon Maida aggódva vizsgálta immár gipsz nélküli, szőrös, vékony lábát. Időközben Petre nekilátott a tíz nagy tál készítéséhez, amikkel a teherautó javítását fizeti majd ki. Még félóra sem telt el, mikor meghallotta Maida kiabálását és a szamár bögését. Az asszony magából kikelve egy vasvillával verte az állatot, aki mellső lábaival a teherautó sárhányóját rugdalta. Miután Petrének sikerült mindkettőt lecsillapítania, megtudta a nagy felindulás okát: a bestia megrágta a kosarat és vele együtt Maida egyetlen, faluba járáshoz illő ruháját, amire a csecsebecséinek eladásához volt szüksége. Hirtelen felindulásában, mikor már gondolkozni sem volt képes, Petre felemelt egy vastag vasrudat, hogy szétverje vele az állat fejét, aki két hosszú csálé fülét hegyezte, s ránézett; szemei hatalmas könnyecseppekre hasonlítottak. Petre még magasabbra emelte a vasrudat, s fenyegetően meglóbálta, de mert közben elkapta a szamár tekintetét, végül is megadóan leengedte a rudat az állat csendes békéje láttán; Maida megnyugodva felsóhajtott. Meg akarta simogatni férjét, aki azonban, hogy dühét levezesse, egy jó nagyot lekevert neki, s leszidta, amiért az állat az ő hibájából ette meg a kosarat és a ruhákat.

Idővel a falu népe megkedvelte őket, és a szamárral történekről is hallottak. Munkát ajánlottak mindkettőjüknek kukoricatöréskor. Petre megköszönte, jó

termést kívánva nekik, de elmagyarázta, hogy a romák életmódjába nem illik a lélekszakadtáig tartó földműves munka s gyümölcsseinek leszedése. Munkájukból élnek, igen, ami könnyebb, ő nagyszerű edénykészítő, s kitűnő a fémek megmunkálásában, míg asszonya bölcs csillagjós és kézműves.

Egymagában, ahogy az éj leszálltát szemlélte a távoli horizonton, arra gondolt, hogy végső esetben elfogadhatja a munkát, mint pillanatnyi szükségletet; ez lehetővé tenné egy nagyobb összeg félrerakását, bár a tény, hogy minden nap ugyanazt a levegőt kelljen beszívnia, félelemmel töltötte el; nem értette, hogy tudnak a letelepedettek olyan hosszú ideig egy helyen maradni, és mást se csinálni, mint dolgozni, mikor az egész világ a lábuk előtt hever.

Miközben az edények, kancsók s cseréptálok hegye a sátor oldalán növekedett, Petrének egy *pobiaste* jutott az eszébe, amit még nagyapja mesélt neki kis-korában: a romák, mikor megtudták, hogy a letelepedettek felfedezték az írás művészetét, reszkettek félelmükben; mivel ezzel megtalálták a módját, hogy az emberek lelkét átformálják és reformálják, azt kivették belőlük, és hamis valóságot építettek köréje, aminek központjában azonban sohasem maga az ember áll. Abban a pillanatban, ahogy ezt a valóságot le akarnák rázni, három vagy akár tíz részre törne szét; ezek az emberek már sohasem térnek vissza önmagukba, ettől kezdve parancsoknak engedelmeskednek.

Máskor Petre álmódozott, szemei mások számára láthatatlan dolgokra meredtek csodálkozva, önmagát képzelte el medveidomítás közben; már elkészítette a medve orrába való bronzkarikát, amivel tartani fogja; készen volt a harminc centiméter mély s három méter átmérőjű gödör; ott ég majd a tűz, ami a talajt melegítené. Mikor a kívánt hőmérséklethez érne, kivenné belőle a parazsat, s belezárná a medvét; a karika az orrában bármilyen szökési kísérletét megghiúsítaná. A forró talaj miatt a medve kénytelen lenne a lábait emelgetni, s asszonya ritmust adna hozzá a csörgődobbal. Jó pár hónapnyi rendszeres munkával el tudná érni, hogy a medve megértse a forró talaj és a zene közötti összefüggést, s ahányszor a ritmust hallja, elkezdjen táncolni. Petre tisztában volt vele, hogy nagyon sok hiányzik még álma megvalósításához, de nem volt képes az álmódozást abbahagyni.

Így történt, hogy anélkül, hogy észrevette volna, eladta termékei egy részét, és megvásárolta az akkumulátort s a húzáshoz kellő szamarat. Elhatározta, hogy megmutatja Maidának a henger formájú darabot, ami eredetileg a gondot okozta; ő női szemmel vizsgálta meg, és megkérdezte, hogyan viszonyulna inkább a szamarakhoz. Petre csak a fejét csóválta, és válasz nélkül odébbállt. Befejezte a munkát, átvizsgálta másodszorra is az összekötő kábeleket, s többször is elfordította a kulcsot, hogy a motor egy furcsa, egyenetlen hanggal beinduljon. Egy hozzáértő azt mondta, hogy mivel a jármű sokáig állt, a hengerek tetejével van a baj, amit a következő faluban javítanak meg. Több héttel később pedig azt közölték vele, hogy ki kell őket cserélni; asszonya, hatalmas szívfájdalommal, átadott neki három aranypénzt, amit még apjától kapott ajándékba. Petre elvitte őket a boltba, ahol

az alkatrészeket árulják, és az árus barátja volt, de ő szóhoz sem hagyta jutni, mivel addig nem érkeznek alkatrészek, míg a kukoricát be nem gyűjtik.

Reggelenként, mikor a kukoricatörésre ment, elátkozta szerencsését. Mióta elhatározta, hogy a medvét megvásárolja, csupa olyan dolog történt, ami helyben maradásra kényszerítette. Magában morfondírozott, hogy miért nem érkeznek mostanában romák a faluba, akik korábban azt gyakran előzőnlötték, s továbbvinnék kocsiját a sajátjukhoz kapcsolva.

Esténként a cukrozott olaj enyhítette a fájdalmakat Maida felhólyagzott kezén, amiket a csuhézógép kezelése okozott. Szemrebbenés nélkül nézett Petrére, majd ismét bekente kezeit, s egyre gyorsabb mozdulatokkal dörzsölgette, mintha egyszerre magát az ötletét is tisztítgatná ezzel, amit zseniálisnak tartott, s ugyanakkor gondjaikat is megoldaná. Megérzésére hagyatkozva Petre felé fordult, aki tágra nyílt szemekkel nézett rá szavait várva, és Maidából előtört a felfedezés.

– Ha lenne három lányunk, és őket férjhez adnánk, akkor a kapott menyaszszonypénzből megvásárolhatnánk a medvét, amivel aztán meggazdagodunk.

Petrét először lehangolta az ötlet, de miután egy jó ideig pihent a szőnyegen, lassan folytatta a beszélgetést, nagy szünetekkel s távolba meredő szemmel elgondolkozva. Észre sem vette, hogy elkapott valamit a nyakán, s körmei közé fogta; a bolha szétpattanása megihlette. Harmincezer cseréptál sok helyet foglal el. Három leánygyermek, nem.

Pár nappal később elhatározta, hogy otthagyják a kukoricatörést, és Maida elképzelését valósítják meg; Petre annyira eltökélt volt, hogy abbahagyta az edények ónozását, hogy asszonyát birtokba vegye akár a leglehetetlenebb órákban is. Maida idővel hozzászoktatta testét a támadásaihoz; megtanulta őt állandóan figyelemmel kísérni, miközben a kicsorbult tányérokat elpakolta az almásládákba, s mikor látta férjét sietősen közeledni, leguggolt, mint a tyúkok, hogy kedvére tegyen.

Petre időnként asszonya pocakját méregette. Mikor elég nagynak látta, előkészítette a szüléshez szükséges takarót, rongyokat, a széles szájú üveget, ollót, s mind a közelében hagyta. A szomszédasszonyok azt tanácsolták Maidának, hogy minél többet pihenjen, s az otthoni dolgokat hagyja férjére. Maida széles mosollyal válaszolta:

– Mi, roma asszonyok, nem érezzük a szülés fájdalmait se előtte, se utána. A férfiak pedig, törvényeink szerint, sosem végzik el a nők munkáját.

2

Egy hűvös reggelen Petre hirtelen ébredt. A vihar erős illata orrába fészkelte magát. Egy mozdulattal magára húzta nadrágját, megfogta a baltát, s kiment, hogy a sátor cövekeit bebiztosítsa; a reggeli égbolt hideg és sötét volt, és a mennydörgés ezer darabra törte szét. Az eső már megduzzasztotta a patakat; reggelre a fák koronái csillogtak a rájuk fagyott víztől. A szél zúgása néha jajgatásként hangzott, halottak suttogása vagy szülő anyák panaszkodása; ez végül Maidát

juttatta eszébe. Elvégezte dolgát amilyen gyorsan csak tudta, és belépett a sátorba. Egy pillantás alatt rájött, honnan származtak a hangok. A takarót gyorsan a földre terítette, s ráfektette az asszonyt. Közelébe helyezte az ollót, a tökből kifaragott széles szájú kancsót s a rongyokat, amiket már napok óta gyűjtögetett. Maida fáradt mozdulattal jelezte, hogy hagyja őt egyedül. Mikor kiért, az égre nézve Istent kérte, hogy vigyázzon az asszonyára; Carlót kézen fogta és magával vitte, hogy a gyermekági vér ne befolyásolhassa a gyermek növekedését, se a család jövőjét. Kinn Petre ismét az égre emelte tekintetét, és a nőre emlékezve, aki malacokat szült, így kérte Istent:

– Ej, hogy a lányom varkocsai legyenek hosszúak s vastagok, mint egy lovas-hintó rúdjai, fogai legyenek fehérek s négyujnyi szélesek, és aranyból legyenek az inyei, a pucája legyen szőrtelen, mint a szűzlányoké, hogy a férfiak ihassanak a vízből, amin ő átkel, mert ő férfit nem ismerhet az esküvője előtt.

Egy pillanattal később felemelte Carlót, aki nyugodtan aludt, és győzedelmesen elmosolyodott, minden világos volt. Isten sohasem veszi le a szemét a világról, és szembenézett a viharral. Két órán keresztül állt a viharban, csontig ázott az esőben, ami langyosról hidegre változott a szél mozgása szerint. Petre egy hatalmas, elmozdíthatatlan sziklának tűnt egy isteni fényszóró közepén. A sátor bejáratán keresztül figyelte asszonya mozdulatait; látta őt, ahogy ajkát a tökből készült kancsó szájához emeli s erősen belefúj, majd kezeit a pocakjára helyezi s nyomja lefelé, s végül látta, ahogy a köldökszínőrt elvágta. Carlo, úgy tűnt, megértette a helyzetet, egyetlen zokszót se hallatott, ahogy az esőben állt, nagyon megkönnyítette a helyzetet hallgatásával. Abban a pillanatban egy villám vágott bele egy közeli fügefába, és kettéhasította. Ne félj, mondta Carlónak, ez Isten műve, ahogy az ördög rejtekhelyeit lerombolja.

Maida kijött, hogy átadja férjének a tarisznyát a szülésnél elhasznált rongyokkal. Petre a teherautó fülkéjében hagyta a kisfiút, elővette zsebkendőjét és bekötözte vele a kezét; majd fogta a tarisznyát, s belehelyezte az előző éjszaka ásott gödörbe; betemette s keményen ledöngölte egy nagy kővel. Hátrébb lépve megsemlélte művét, hogy a vérnek sehol nyoma se maradjon. Ez a vér követheti és befolyásolhatja a sorsát, aminek inkább a jószerencsére lesz szüksége.

A következő negyven napban a teherautó fülkéjében aludt, hogy lelke ne szennyeződjön be; csak akkor tért vissza a hitvesi ágyba, mikor biztos volt abban, hogy asszonya jól van, s akkor ismerte meg lánya, Penca arcát is. Maida szólt, hogy be kellene őt jegyeztetni a közjegyzőnél:

– Miért? Azzal, hogy megkeresztelik, s így nem lesz beteges, bőven elég az neki – felelte Petre.

Maidának nem akaródzott erre válaszolni. Leseperre a szőnyeget, elrendezte az ágyat négy dunyhával, felverte a párnákat, mintha libatollal lettek volna megtöltve, s az ágy lábához tette őket, szokás szerint. Utána levetkőzött, és le-

feküdt a régi, jobb napokat látott vászonzalsójában. Eszébe jutott, hogy egy letelepedett egyszer azt mondta neki:

– Iratok nélkül egy senki vagy, egy rühös kutyánál is kevesebbet érsz.

Maida megfogadta magában, hogy a lányával ez nem fog előfordulni. Magához szorította a kicsit, és egész éjszaka nem eresztette el. Az első kakasszóval kelt, óvatosan, hogy férjét fel ne ébressze. A nap első sugarai bebújtak a sátorlyukain át, odakint a sötétség kezdett felolvadni a fehér és rózsaszín között, mint a begónia szirmai. Maida elindult a két kilométeres úton, ami a faluhoz vezetett. Mikor a jegyzői házhoz ért, egy férfit talált benn, aki éppen egy cipőt talpalt az íróasztal tetején.

– A lányomat akarom bejegyeztetni – mondta Maida.

– Az iratait kérem – szólt a férfi, miközben a földre seprt több pár cipőt is.

– Nincsenek – felelte Maida.

– Jól van, akkor mondja meg, hogy kicsoda maga – kérdezte a hivatalnok.

– Én vagyok az anyja – felelte Maida.

– A nevét kérdezem.

– Maida.

A hivatalnok ránézett, s a bajsza alatt mormogott valamit; nagy sóhajjal előhúzott egy zsebkendőt, s megtörölte vele az arcát. Öt perccel később Maida a születési okmánnyal indult vissza, amely állítása szerint leányanya volt (ennek jelentését csak évek múlva tudta meg).

A hazafelé vezető úton a házakat nézegette, számára az egész falu egy nagy kirakós játék volt; ahogy haladt előre, megkérdezte magától, hogy hány virág-cserép állt az első sarki ház előtt.

– Három – válaszolta ő maga egy másik hangon. – Nem, uram – mondta Maida –, négy – s jóízűen felkacagott.

Mikor a férfi megérkezett, dühösen nézett Maidára, s kijelentette:

– Törülközőkre van szükségünk, törülközőkre és nem virágcserepekre – panaszkodott Petre.

– A lányomból Valaki lett, iratai vannak.

Petre értetlenül nézett rá, és folytatta a kis cseréptálak pakolását a teherautóra; lezárta a hátsó ajtókat kétszeres láncsal, és bement vele a faluba.

A hivatalban három órát kellett várnia, hogy fogadják. Mikor látta a hivatalnokot kijönni, felállt, de az jelezte neki, hogy üljön vissza, és elment mellette, hogy nagy lelkesedéssel mást üdvözzöljön. Petre fejben ismét átfutott a számlán, kétszáz kis cseréptál, darabonként három *pesó*ért, és a végösszeg hatalmas elégedettséggel töltötte el. Azonkívül már nem kellene őket állandóan összepakolni valahányszor a számárra rájön a bolondóra, s nekik esne a patáival. Mivel a boldogság már majdnem a kezében volt, nyugodtan élvezte az érzést.

Mikor a hivatalnok ismét kijött, már nem a férfi ijedt nyúlra hasonlító arcát látta, annak ellenére, hogy összezárt ajkai közül úgy meredeztek ki fogai, mint

egy díszes hajcsat. Petre jól érezte magát, mint bármilyen másik polgár, sőt inkább, mint egy díszpolgár, majdhogynem a falu alapítója, az embereket a bőrük szaga alapján ismerte fel. A sok számolás és gondolkodás után olívbarna bőre csillogó tónust kapott; megtörölte homlokát indiánsárga inge ujjával. Ebben a pillanatban a hivatalnok odajött hozzá, és az utcára együtt mentek ki. Petre előresietett, kinyitotta a teherautó hátsó ajtaját, s megmutatta neki a munkáját. A hivatalnok nagyon meglepődött, és őszinte sajnálattal mondta:

– Petre, nem kellett volna ennyi mosdótálat hoznia. Ha kiválasztotta volna azt a hármat, amire szükségem van, az is elég lett volna.

Petre hirtelen egy gombócot érzett a torkában; nem tudta elhinni, amit hallott, már látta, ahogy álmai vára összeomlik, mintha falai friss sárból lettek volna, amit számára megrugdalt. A hivatalnok jó politikusi érzékkel megkérdezte:

– Mennyivel tartozom a mosdótálakért?

– Semmivel, természetesen – válaszolta Petre.

Egy egész héten keresztül az elkészült edényekből emelt halom előtt üldögélt; helyét minden órában megváltoztatta, mint egy óra mutatója, hogy mindig az árnyékban maradjon. Megpróbálta megmagyarázni a történeteket: meg volt győződve róla, hogy a falu polgármestere háromszáz cseréptálat kért tőle, merthogy a hivatalnokai állandóan a kezüket mossák. Petre elmesélte asszonyának, hogy mi történt. Maida kételkedve nézett rá, majd megkérdezte, hogy elég felnőtt-e ahhoz, hogy megértse a sors iróniáját, és ezzel akarata ellenére ismét nehéz helyzetbe hozta őt.

Petre boldogtalansága adott erőt Maidának ahhoz, hogy ne keseredjen el, érezte, hogy a medve jó ötlet volt, és segíteni fog majd túljutni a bajokon. Gyakran beszélt neki erről, de Petre egyre csak szótlánul meredt maga elé.

Az elkövetkező hónapokban Petre tökélyre vitte edényei készítését, és már nem csak három, hanem hat, kilenc, néha tizenkét darabot is fabrikált naponta. Mivel nem volt őket hol tárolnia, a faluba vezető út mentén halmozta fel; hármásával rakta őket egy kupacba szabadon hagyva a járható utat, úgy kétszáz méterrel arrébb átment a másik oldalra, majd visszatért a sátorhoz, a nagy tálak hármásával lettek egy rakásban. Még kimaradt vagy kétszáz edény, s nem tudta eldönteni, hogy a teherautó körül rakja le őket, vagy levigye a faluba, és ott eladja.

Fia, Carlo, fejébe vette, hogy az edényekkel egy kisebb istállót épít a számárnak, de alacsony termete miatt nem jutott el addig, hogy befejezze, sem a tetőt rátenni. Petrét meghatotta fia embersége, s bár a számár nem érdekelt, segített fiának az istálló befejezésében. Mikor készen lett a falakkal, az ég felé pillantva meglátott néhány felhőt kergetőzni, akik mintha arra vártak volna, hogy az istálló vízhatatlanságát kipróbálják. Petre több napot töltött azzal próbálkozva, hogy a lapos tálakat a többi tálfélével úgy forrassza össze, hogy ne eresszék át az esőt. Megvitatta a dolgot azokkal a szomszédokkal is, akik ellátogattak a munkáját megnézni. Mindenki a másakra nézett, de megoldást egyik sem tudott adni.

Hogy egy időre elvonja figyelmét a problémáról, Petre elsétált a településig megszámlálva az edényeket; egy sem hiányzott; azt remélte, hogy a visszaúton majd megtalálja a megoldást az istálló építésére. Érkeztében látta, ahogy Carlo egy darócpokrócot próbál rátenni egy *ñandubay* fa három ágára, melyek egyfajta háromlábú építményt formáltak. Petre figyelte fiát, ahogy kis termete ellenére keményen küszködött; végül kívánságának engedve felemelte a háromlábú tákolmányt, s az istálló tetejére tette, majd a darócpokrócot is rádobta.

Mint égből pottyant ajándék, Petre érezte magán a hirtelen jött eső kemény ütéseit. Belépett az istállóba és körülnézett, minden tökéletes volt, a víz sehol sem szivárgott be; már csak a szárnak kellett elfoglálnia; ezt a foglalatosságot fiára hagyta, aki csak egy mozdulattal jelzett, s az állat büszkén felvetett fejével bemasírozott.

Hét közben Petre rendszeresen dolgozott, nappal az ónozással, éjszakánként a feleségén, akinek ugyan már pár hónapja domborodott a pocakja, de Petre annyira komolyan vette előző ígéretét, hogy nem akarta azt megszegni.

Mikor elérkezett a szülés órája, két szomszédasszony vette kezébe a dolgok irányítását, a Maida körüli teendők ellátását, aki így nem érezte magát annyira egyedül ezen az istenáldotta helyen. A várakozás meghozta eredményét, megszületett Mina, második lánya. S Petre, bár tudatában volt, hogy a valóság lassabb lábakon vánszorog, mint az álmok, már látni vélte medvéje füleit. Kalapját szemére húzva aludt az istállóban Carlo és a szamár mellett; így mindhármukat ugyanaz az illat lengte körül, de minden jó volt, mikor a jövő forgott kockán.

Amikor felesége hívta, Petre visszatért a nászi ágyba, hogy állhatatosan a harmadik lánya fogantatásán munkálkodjon. Maida, aki azelőtt rettegett férje habzó szájú kutyára hasonlító tekintetétől, talán szeméremből, mostanra hozzászokott a rendszeres munkálkodáshoz, s mosolyogva élvezte az elért jó kedélyállapotot; s ahol a szenvedély hiányzott, a szándék kisegített. Petre a szokásos napi teendőkben is kitűnt; már a faluhoz vezető út felét végigpakolta a hármásával felhalmozott edényekkel. A szomszédok mind ismerték Petre munkáit, és végigjárták, mintha egy óriási szobor volna, de egyikük sem vett egy darabot sem, és akaratlanul is ama sors útjába álltak, amit Petre szándéka szerint lányainak s edényeinek be kellett volna járniuk. Marta Romero, a legkedvesebb szomszéd, ajándékokat hozott Maida gyerekeinek Claudia Carpintero boltjából. Neki vallotta be egyszer Maida:

– Úgy érzem, hogy az álmaim nem hoznak nekem szerencsét.

Marta Romero azt válaszolta:

– A boldogság a rádiónovellák kitalálmánya. A boldogságot semmi értelme egy férfitől várni, nincs rá garancia.

Utána Marta Romero megölelte őt, és szemébe nézve kedvesen mondta:

– De nagy kurva vagy te.

/ CSIKÓS ZSUZSANNA

Magyar vagy mexikói?

AZ ÖNAZONOSSÁG KÉRDÉSE SUSANA WEIN PRÓZÁJÁBAN

A hazájában elsősorban színházi és filmrendezőként, valamint forgatókönyvíróként sikeressé vált magyar származású mexikói író, Susana Wein műveit még nem ismeri a magyar olvasóközönség. Szülei magyarok voltak – édesapja, Weinstock Vilmos egyik vezetője a Mexikói Szabad Magyar Mozgalomnak¹ –, de a szerző már Mexikóban született, ahol 1985-ben jelent meg *En tiempo mexicano... cuentos húngaros* (Mexikói időben... magyar novellák) című elbeszéléskötete, majd 2000-ben a *La abuela me encargó a sus muertos* (Nagyanyám a halottait bízta rám) címmel publikált regénye.² Ez utóbbival elnyerte a rangos Juan Rulfo irodalmi díjat, amelyet minden évben a legjobb elsőkötetes regényírónak ítél oda egy szakmai zsűri.

Susana Wein spanyol nyelven publikált önéletrajzi ihletésű művei hűen őrzik az író nő magyar gyökereit. Mindkét könyvének fő témája az önazonosság keresése úgy az egyén, mind a közösség vonatkozásában, ugyanakkor ezek az alkotások betekintést nyújtanak a XX. századi mexikói magyar migráció történetébe is.³ Munkáit egyfajta kettősség jellemzi: a történelmi valóságot ábrázolja irodalmi eszközökkel, amelyhez a mexikói újpróza hagyományait használja. A regény bonyolult szerkezete, az idősíkok egymásba csúsztatása, a több narrátor alkalmazása, a finom, szinte nem is érzékelhető határ az élő és a transzcendens világ között jól bizonyítja ezt.

Wein novelláskötete négy mexikói és három magyar témájú elbeszélést tartalmaz. Az író nő, mint ahogy az a kötet előszavában is megfogalmazódik, megérti szülei Magyarországra felé sugárzó szeretetét, tisztában van azzal, hogy Mexikó számukra mindig is egy idegen ország marad, tudja, hogy ő maga is lehetne magyar. Mégis mexikóiként írja a könyvét, számára Mexikó a jelen, Magyarország pedig a múlt. A három magyar témájú elbeszélésben – *Draga Rocza* (Drága Róza), *Una historia de amor* (Szerelmi történet), *El día en que renuncié a mi nacionalidad húngara* (A nap, amelyen lemondtam magyar állam-

¹ A Szabad Magyar Mozgalom történetéről lásd: KÁDÁR ANIKÓ: Mexikói Szabad Magyarság folyóirat és a Szabad Magyar Mozgalom. In: *Kutatói Közlemények*, I. Szeged, 1999. pp. 41–53.

² SUSANA WEIN: *En tiempo mexicano... cuentos húngaros*. México, D. F., Editorial Katún, 1985. SUSANA WEIN: *La abuela me encargó a sus muertos*. México, D. F., Editorial Lectorum, 2001. A művekből származó idézetek a cikk szerzőjének saját fordításai.

³ A korszak alapos történelmi feldolgozását adja SZENTE-VARGA MÓNICA: *Migración húngara a México entre 1901 y 1950* (Magyar bevándorlók Mexikóban 1901 és 1950 között) című könyve, amely a Szegedi Tudományegyetem és a Pueblai Benemérita Autonomo Egyetem közös kiadásában jelent meg 2007-ben. A szerző 3000 főre teszi a vizsgált korszakban a Mexikóban letelepedett magyarok számát, akiknek jó része zsidó volt. Szente-Varga, 10.

polgárságonról)⁴ – a főszereplők magyar nemzetiségéből eredő konfliktusa áll a cselekmény középpontjában három különböző perspektívából bemutatva azt. Az elsőben a főszereplő, Róza, annak ellenére, hogy magyar származása állandó problémák forrása lesz, hű marad a gyökereihez és nem hajlandó azt megtagadni. A második elbeszélésben a főhősnőnek az is nagyon fontos, hogy mexikói állampolgár legyen: „Ötven éve érkeztem Veracruzba, negyven éve vagyok mexikói állampolgár. Mert mexikói vagyok, bizony ám, uram” – vallja büszkén, mikor elmeséli élettörténetét egy ismeretlennek a parkban. A harmadik novella mindössze tízéves narrátor főhőse már önként mond le magyarságáról. Addig megélt tapasztalataiból ugyanis azt a következtetést vonja le, hogy magyarnak lenni egyfajta betegséget jelent. Furcsán tekint ősei szokásaira, hagyományaira, mert igaz ugyan, hogy rokonai magyarok, de ő már egy másik kultúrába született bele, abban nevelődött.

Az itt magyarul is közreadott *Draga Rocza* című elbeszélés tulajdonképpen egy párbeszédes formában megírt múltidézés: a narrátor anyja – ő az a bizonyos Rocza – idézi fel mintegy ötven év távlatából Mexikóba érkezésének történetét és az itt szerzett első benyomásait. Az elbeszélésben fikció és valóság egybeesik, a főhős visszaemlékezése tényirodalomként is interpretálható. A tengeri utazás leírása, a felszínes információkból származó hamis sztereotípiák mind a bevándorlók, mind pedig a befogadó nemzet részéről nem sokban különböznek a témáról a történelmi monográfiákban található anyagoktól. „A hajón azt mesélték, hogy itt tiszta vademberek élnek” – áll az elbeszélésben. Szenté-Varga Mónika művének forrásai között hasonló megfogalmazásokkal találkozhatunk. „Nagyon meglepődtünk, amikor nem toll fejdíszes indiánok fogadtak minket, de még csak egzotikusnak sem voltak nevezhetők.” Egy másik helyen azt olvashatjuk: „Hová mennek? Ott emberhúst esznek.”⁵

Ugyanakkor, derül ki a történelmi visszaemlékezésekből éppúgy, mint Wein novellájából, a magyar mint nép, a mexikóiak nagy többsége számára ismeretlen fogalom. Valaki vagy német, ami előnyökkel is járhat, vagy pedig cigány, tehát tolvaj és gyerekrabló. „Többet ért, ha németnek adtuk ki magunkat, mivel a mexikóiak nagyon szerették őket” – meséli az elbeszélés főszereplője. Ezek a faji előítéletek egy – az egymás kölcsönös nem ismerésén alapuló – komplex társadalmi hierarchiát építenek ki: a mexikói csodálja a németeket, még egyfajta kisebbségi komplexusa is van velük szemben, ugyanakkor lenézi és megveti a cigányokat, akikkel a magyarokat is azonosítja.⁶

Főhősnőnk, miután megérkezik Mexikóba, az újonnan bevándorlók többségéhez hasonlóan, mozgóárusként kezd dolgozni. Szégyelli ezt a munkát, még az arcát is eltakarja, nehogy valaki felismerje. Amikor egy mexikói hivatalnok helyzetével visszaélve zsarolni próbálja, modern Seherezádeként olyan mesét talál ki, amivel reményei szerint elkerülheti

⁴ Ez utóbbi elbeszélésből készült egy rövidfilm ugyanezzel a címmel 1987-ben. A rendező Daniel Gruener Weinstock, az író fia.

⁵ Szenté-Varga, 96.

⁶ A latin-amerikai cigány/magyar probléma alapos és komplex kutatása Torbágyi Péter nevéhez fűződik. Itt most csak a témában megjelent legutóbbi tanulmányára hivatkozom.

TORBÁGYI PÉTER: Magyar-cigány kivándorlás Latin-Amerikába. In: *A Láthatatlan nép. Cigányok az Ibériai-félszigeten és Latin Amerikában*. Szeged, 2008. pp. 43–55.

Ebben olvasható az alábbi megállapítás: „A cigányokat is különböző nemzeti sztereotípiához kapcsolták, melyek közül a magyarral párosítás volt az egyik legelterjedtebb.” Torbágyi, 45.

a megaláztatást, a büntetést és végső soron az országból való kiutasítást. Azt mondja a férfinak, hogy ő valójában a cigányok királyának a lánya, és ha valaki csak egy ujjal is hozzáér, akkor „Attila irtózatossá válik.” Közben magyarul káromkodik és átkozza a semmit nem értő, kővé dermedt mexikóit. A nő megnyilatkozásaiból az is kiderül, hogy nem csupán saját becsületét és tisztességét védi, hanem magyarságát is.

A kötet második magyar elbeszélése – *Una historia de amor* – szerkezetében nagyon hasonlít az elsőhöz, mivel itt is egy párbeszéd formájában megírt, de valójában monológként közreadott történetről van szó, amelyben ismét megjelenik a magyar/cigány probléma és a mexikóiak lenéző viselkedése a bevándorlók egyes csoportjaival szemben. A főszereplő nem házasodhat össze mexikói szerelmével, mert a fiú szülei kerek perec megtiltják az esküvőt a lány származása miatt. A társadalmi előítélet megakadályozza az egyéni boldogság beteljesülését: „Az igazság az, hogy ezek az előkelő emberek nem akartak maguk között látni egy szegény magyar bevándorlót, aki ráadásul még zsidó is volt... A szülei azzal fenyegetőztek, hogy elintézik az országból való kiutasítást és a bevándorló státuszom visszavonását.” Ez a fajta magatartás arra ösztönzi a nőt, hogy minél gyorsabban próbáljon asszimilálódni és mexikói állampolgárságot szerezni.

Az utolsó elbeszélés narrátora egy tízéves lány, aki azért utasítja el magyarságát, mert nem képes megérteni azt a hangulatváltozást, ami magyar rokonaiban bizonyos alkalmakkor végbemegy. A rövid novellában minden a tradicionális magyar dínomdánom körül forog, amikor az emberek azt éneklék, hogy „EZ IS ISZIK, AZ IS ISZIK”. A lány szerint ez az emigránsok között markánsan továbbélő hagyomány közös származásuk és kulturális identitásuk védjegyeként jelenik meg. „Sehol máshol az emberek nem mulattak sírva azért, hogy utána nevetésben törjenek ki” – állapítja meg. A magyarokat még az sem zavarja, hogy a csárdáshoz a talpalávalót a tipikusan mexikói mariachi zenészek húzzák, vagy éppen úgy éneklék a legnépszerűbb és legismertebb mexikói éneket, a *Cielito lindó*t, mintha magyar népdal lenne. A gyerekeknek csak negatív tapasztalatai vannak ezekkel a mulatozásokkal kapcsolatban, és nem képesek azonosulni a történetekkel. Megállapításai, értéktételei a folyamatos asszimiláció problémáira mutatnak rá.

A regény – *La abuela me encargó a sus muertos* – néhány Mexikóba kivándorolt magyar család – köztük a későbbi nagyszülők – és egy Magyarországra visszatérő mexikói – az unoka – sorsát meséli el különböző narrátorok segítségével párhuzamos idősíkokba állítva az egyes történetzálakat. A könyv egy ajánlással – Szüleim emlékének –, valamint két idézettel kezdődik, melyeket egy családi fotó egészít ki. Az első idézet Elena Garro kortárs mexikói író regényéből – *La casa junto al río* (Ház a folyó mellett) – való, amely a nagyszülők és az unoka élettörténetének ismétlődésére utal: „...és a körkörös, önmagával azonos idő, mint egy tükör, amely egy másikat tükröz vissza, ismétlődik számunkra.” A másik idézet a regény egyik narrátor szereplőjének, Isidor Fuchsnek a könyvéből – *Mémoires de un caballero húngaro* (Egy magyar nemes emlékei)⁷ – származik. Ő a krónikás szerepének fontosságát hangsúlyozza, hogy a következő nemzedékeknek módja legyen megismerni elődeik történetét.

A magyar nagyszülők, Ilon és Pali 1927-ben érkeznek Mexikóba, két gyerekük már ott születik. Fiuk egy mexikói lánnyal köt házasságot, ebből a kapcsolatból születik az unoka,

⁷ A regényben a magyar származású szereplők által beszélt spanyol nyelv fonetikus módon kerül átírásra.

akinek nevét az író elhallgatja. Ez az ősei nyelvét már nem beszélő unoka utazik Magyarországra az 1970-es években, családi gyökereit keresve. A regény címe is erre a feladatra utal: a nagyszülői hagyaték tulajdonképpen a család halottait jelenti, akiknek a történetét próbálja felkutatni és megírni.

Pali, Ilon és az idézetek kapcsán már említett Isidor a bevándorlók első nemzedékéhez tartoznak. Közülük Ilont állandó honvágy gyötri, és évtizedek múltán sem tesz le arról, hogy egy nap visszatérjen a szülőföldre. Vele szemben Isidor és Pali teljes mértékben képesek beilleszkedni a mexikói társadalomba, nem is gondolnak a hazatérésre. A második generációt – a nagyszülők gyerekei – egy természetes, veleszületett kettős állapot jellemzi: szüleik magyarok, de ők már a mexikói kultúrában szocializálódnak. A harmadik generáció az, amelyikben felmerül az igény a távoli gyökerek felkutatása iránt. Esetünkben az unoka fogja ezt a funkciót betölteni.

A különböző visszaemlékezések révén áll össze Ilon és családjának élete az 1910-es 20-as évek Magyarországon: a tehetős, zsidó vallású Friedmann családból származó lány egy Kovács nevű faluban nevelkedik, közel Sátoraljaújhelyhez. Ilon, első szerelmének halálát követően házasságot köt Palival, de esze ágában sincs a családi házat elhagyni, még kevésbé Mexikóba kivándorolni. „Nem akartam elmenni, elégedett voltam Kovácsban az élettemmel. Nem kényszerültem rá, hogy ahhoz, hogy boldog legyek, meghódítsam a világot” – mondja. A férje mégis meggyőzi, és végül együtt vándorolnak ki. Ilon a haláláig nem képes alkalmazkodni a mexikói életkörülményekhez, új hazája mindig furcsa és idegen marad számára. Az évek múlásával a honvágy annyira elhatalmasodik rajta, hogy, amint a lánya megjegyzi, „... az áldott faluja fontosabb volt számára, mint a férje és a gyerekei”. Valójában sosem tudja megbocsátani a férjének, hogy el kellett jönniük Magyarországról. Pali halálát követően visszatér a szülőfalujába, hogy egy megkésétt, végső búcsút vegyen a rokonaitól, de még az anyja sírját sem találja. Családjának többi tagja koncentrációs táborokban pusztult el. Ilon ugyan az 1970-es évek Magyarországra tér vissza, de nem vesz tudomást a bekövetkezett változásokról. Személyiségének legfőbb vonása a nosztalgia, ez pedig egyet jelent Kováccsal, fiatalságával, családjával sorsával.

A magyarországi látogatás párbeszédessé formában íródik: Ilon a már halott férjének meséli el a vele történeteket, aki a sírból válaszol. Ezek a transzcendentális beszélgetések tele vannak kölcsönös szemrehányással. „Nem tudom, hogy mit lehet várni egy olyan embertől, aki ötven év után is azt hiszi, hogy Magyarországon hintón és lovon járnak, és még mindig csak földutak vannak” – mondja Pali. Ilon nem kevésbé dühösen felel: „Nem is beszéllek veled tovább, jobb nekem ennek a kihalt temetőnek a csendje, semmint a fogatlan oroszlanra emlékeztető beszédedet hallgatni”. A rulfói megoldás – élők és holtak párbeszéde, amit a világhírű mexikói író a *Pedro Páramo* című regényében alkalmaz –, itt azt sugallja, hogy Ilon képtelen a múlttól elszakadni és szeretteinek halála után élete nem más, mint egy tetszhalál.⁸

Pali családjáról keveset tudunk. Mi az, ami Palit arra ösztönzi, hogy elhagyja a szülőföldjét? Félárvaként nő fel, sógora, Jenő állandóan lekicsinylően bánik vele. Néhány Mexikóba kivándorolt rokona biztatja fel, még hajójegyet is küldenek neki. Kalandvágy is újí, Kovácson fojtogató légkör veszi körül, a maga ura szeretne lenni és nem másokat szolgálni

⁸ Ilon gyermekkorától rendelkezett egy különös képességgel, amelynek révén képes volt kapcsolatba kerülni a túlvilággal. Ennek köszönhetően halott testvéreivel is „kommunikált”.

egy egész életen át. Be akarja bizonyítani mindenkinek, hogy képes sok pénzt keresni és a feleségének olyan kényelmes életet biztosítani, amihez korábban hozzászokott. A férfiúi nyugtalanság, az ambíció és az illúzió mind-mind hozzájárulnak, hogy elinduljon – mint ahogy azt teszik a tipikus mesehősök – messzi földre szerencsét próbálni. Nem is kell csalatkoznia szándékaiban. Rokonainak Mexikóról alkotott igen pozitív képe viszonylag hamar valósággá válik. „Pali, a hódító, arról álmodott, hogy a világ a lába előtt hever majd, és így is lett, és ez még különösebb erőfeszítésébe sem került” – foglalja össze nagyapja sorsát az unoka. Nagyon büszke arra, hogy saját üzlete van a Brazil utcában. Ez az üzlet azonban nem Pali, hanem valójában Pablo Schwartz tulajdona, hiszen Mexikóban ezen a néven él, így ismerik. Mexikó a megvalósult álmot jelenti számára. Gyökereit nem tagadja meg, ugyanakkor képes a gyors asszimilálódásra. Kezdetben még eljátszik a gondolattal, hogy egy nap visszatér Magyarországra, később azonban lemond erről, hiszen Mexikóban gondtalanul és függetlenül élhet. Tisztában van a Magyarországon bekövetkezett politikai változásokkal, a kommunista diktatúrát teljes mértékben elutasítja, és már ezért sem térne vissza. „Magyarország egy hatalmas koncentrációs tábor a kommunistáknak és az oroszoknak köszönhetően” – vallja. Az egyetlen dolog, ami iránt némi nosztalgiát érez, az a végtelen pusztákon való lovaglás.

Az unoka egy 23 éves idealista eszmékkel teli építészhallgató, aki aktív részese lesz a Tlatelolco téri vérengzésbe torkolló 68-as mexikói diákmegmozdulásoknak. Menekülni kényszerül a megtorlások elől, először a nagyszülei házában bujkál, majd titokban elhagyja az országot és az Egyesült Államokba megy. Személyiségének két alapvető vonása a veleszületett magány és az állandó identitáskeresés. Egész életében gyökeret próbál verni valahol. Szülőföldje száműzetésbe kényszeríti, amit hatalmas veszteségként él meg. Le kell számolnia azzal az illúzióval, hogy tartozik valahová. A társadalmi elutasítás mellett magánéleti csalódás is éri, fiatalkori szerelme, Laura elhagyja. Amikor évekkel később visszatér Mexikóba, a lány már másik férfi felesége. Az unoka irigyli nagyapját, mert az képes volt annak idején megvalósítani álmait és azzal a nővel élhette le az életét, akit szeretett. Ezzel szemben saját eddigi sorsát a teljes kiábrándultság jellemzi: „képtelen voltam egy földhöz, egy nőhöz kötni magam és akaratomon kívül földönfutóvá lettem.” Amikor az 1970-es években elhatározza, hogy Magyarországra utazik, nem csupán az ősei emlékét jön felkutatni, hanem saját kiüresedett életének is szeretne új értelmet adni. Éppen ezért használja a visszatér ígét az utazásával kapcsolatban, annak ellenére, hogy először érkezik ebbe a számára távoli országba. Látogatása egyben tér- és időutazás is. Tisztában van vele, hogy jövője és boldogulása attól függ, hogyan tudja rendezni a múlthoz való viszonyát. „Visszatérni Magyarországra, bejárni tájait, újrakezdeni saját és a nagyszülei életét, megérteni azt a brutális szakítást, amit egy emberben az okoz, hogy elszakad a hazájától, családjától, barátaitól”, ezek a gondolatok vezérlik a látogatás során. Egyszerű turistaként érkezik Magyarországra, előzetes ismeretei nem többek a jól ismert sztereotípiáknál. Miközben a Hilton szálló ablakából csodálja a kilátást, eszébe jut egy gyerekkori élménye: sokáig azt hitte, hogy a lovak is magyarul beszélnek.

Az első tapasztalatai tulajdonképpen igazolják is előzetes „várakozásait”. Amikor egy utazási irodában autót akar bérelni és kér mellé egy idegenvezetőt is, az alkalmazott annyit kérdést tesz fel neki, mintha rendőrségi kihallgatásnak vetnék alá. Hasonló érzés keríti hatalmába, amikor új kísérőt kap, miután kiderül, hogy az elsőhöz, egy Margit nevű nő-

höz, gyengéd szálak fűzik. Éppen a nő lakásán tartózkodik, amikor egy furcsa látogató érkezik, egy titkosrendőr, és attól a pillanattól kezdve Margit már nem dolgozhat mellette idegenvezetőként. Amikor taxit akar hívni a nő lakásáról – ami számára a világ legtermészetesebb dolgának tűnik – ez a furcsa látogató felvilágosítja, hogy errefelé nem járkálnak üres taxik és egyébként sincs telefon, hogy rendelni tudjon. Hősünk először naivan azt hiszi, hogy az idegen ellenséges magatartását csupán a férfiúi féltékenység motiválja, és nem tudatosul benne látogatásának igazi célja. Ettől kezdve azt érzékeli, hogy állandóan hazudnak neki: az új idegenvezető nem akarja, Margit pedig nem mondhatja el az igazi okokat. Egy pillanatra még az is megfordul a fejében, hogy a nő is a rendszer beépített embere lehet. Ezekből a tapasztalatokból azt a következtetést vonja le, hogy a Magyarországra érkező turisták mind potenciális ellenségek, akiket állandóan szemmel kell tartani.

Az unoka felkeresi Kovácsot is. Abban reménykedik, hogy ott talán megtalálja azokat a gyökereket, amelyek megnyugvást hozhatnak számára további életében. Visszatérve nagyanyja szülőfalujába érti meg igazán, hogy milyen csapást és szenvedést jelentett számára elhagyni a szülőföldjét. A kései visszatérés már egy hiábavaló cselekedetnek bizonyult: örökre elveszett az, amit elhagyott. Ekkor tudatosul benne, hogy nagyanyjának ezt az örökségét neki kell felvállalnia: összegyűjteni az emlékeket és megírni a család történetét, Ráébred arra, hogy jövő csak akkor létezik, ha a múlt elidegeníthetetlen részünké válik. Mindez talán az ő életének is értelmet ad és megtalálja végre saját hovatartozását. Ebből a szemszögből vizsgálva Wein prózáját, azt mondhatjuk, hogy a három elbeszélés és a regény egy körforgást ír le: az unoka visszatál a három elbeszélésben egyre inkább megfakulni látszó gyökerekhez.

Kovács történetét 1918-at követően egy Ladányi nevű ember meséli el az unokának, aki még ismerte személyesen a Friedman családot. A 20-as években Kovács egy 4000 lakosú virágzó falu volt, zömében katolikusok, de voltak protestánsok is, mintegy 50 zsidó család és néhány cigány, akik a falu szélén laktak. Három elemi iskola is működött a faluban, egy katolikus, egy protestáns és egy zsidó. Kovács egy tipikus magyar faluként elevenedik meg Ladányi elbeszélésében, amely mintaként is szolgált a különböző vallási felekezetű emberek együttélésére.

A regény másik narrátora Isidor Fusch, aki Nagyváradról vándorol ki testvérével együtt még az I. világháború kitörését megelőzően Mexikóba. Tipikus kivándorlósors az övé: az Egyesült Államokba akar menni, de az érvényben lévő kvóták miatt Mexikóban kénytelen maradni. Így telepszik le a mexikói fővárosban, és vesz el egy német lányt feleségül. Kezdetben egy kis dohánybolt biztosítja számára a megélhetést, később gombgyárat alapít, szabadidejében pedig az emlékiratain dolgozik. Krónikási munkája néhány Magyarországra küldött levéllel kezdődik, amelyekben igen pozitív képet ad Mexikóról. Amerikát mint a jövő kontinensét festi le. Alapvető fontosságúnak tartja, hogy tapasztalatait írásos formában is megörökítse, ahogy ő fogalmazza, azért, hogy a következő nemzedékek is ismerjék „... azon magyar őseik történetét, akik olyan távoli területekre vándoroltak ki”. Van valami a szándékában, ami a XVI–XVII. századi spanyol és amerikai krónikásokra emlékeztet bennünket, köztük is leginkább Bernal Díaz del Castillóra. Ez az egyszerű spanyol katona Hernán Cortés oldalán vesz részt a mexikói területek meghódításában, majd Guatemalában telepedik le, és élete delelőjén azért írja meg híres krónikáját, hogy az utó-

kor tisztában legyen majd az akkor történetekkel.⁹ Emlékezni szeretne és nevén nevezni a dolgokat – tehát kimondani az igazságot –, ahogy a kortárs mexikói irodalom legnagyobb alakja, Carlos Fuentes írja róla.¹⁰ Fusch is hasonló gondolatok vezérlik: hű képet akar festeni a történekről és azt szeretné, ha a következő nemzedékek is ismernék a magyar kolóniát alkotó emberek történetét. Fusch alakjában nagyon jól megfogható a kettős identitás. Könyvét ugyan spanyolul írja, és Mexikóról is csupa pozitív dolgot ír, mégis szükségét érzi annak, hogy ne felejtse el azt sem, hogy honnan jött. Az általa felvállalt küldetést az unoka teljesíti be: nem csupán azért kezd el írni, hogy mint egy onetti hős, legyőzze a magányt, hanem hogy saját identitását is megtalálja magyar ősei történetében. Azok a történetek, amelyek megírandó könyvének részét képezik, olyan régi elbeszélésekből, históriákból táplálkoznak, amelyeket a rokonaitól, köztük Isidortól is hallott. Ezek közül külön említést érdemel a „szép magyar hölgy” története, amely sok hasonlóságot mutat a *Draga Rocza* című elbeszéléssel. Róza, aki a regényben Roszi néven szerepel, tulajdonképpen az a titokzatos fiatal magyar hölgy, akit Isidor egy nap megpillant az állomáson és ismeretlenül is halálosan beleszeret. Ebből a nézőpontból vizsgálva Wein műve egy metaregény is egyben, hiszen egy létrejövő irodalmi alkotást folyamatában ábrázol.

A már említett kettős identitás – amely ilyen vagy olyan formában, de a regény valamennyi szereplőjére igaz – markáns módon jelentkezik a regény nyelvezetében is. Néhány szó magyarul jelenik meg, főleg a tulajdonnevek, becenevek, megszólítások és az ételek nevei: Anyu, Ilonkam, Apu, kuglof, gulash, dobosh, pusztá, gombaleves, paprika stb. A legérdekesebb és legmulatságosabb példa a „buditistito” formában szereplő szó, amely a Friedman család jó anyagi helyzetére is utal főleg a falu lakóinak a szemében. A takarító-emberek kéthetenként jelentek meg a háznál, hogy a szóhoz kapcsolódó munkájukat elvégezzék a család otthonában. A magyar kifejezést is használja a szerző, a zsidóktól és a cigányoktól való megkülönböztetésre. A magyar kivándorlók tipikus spanyol kiejtése fonetikusán kerül átírásra: a szavakat máshogy hangsúlyozzák, mint a spanyolban szokás, sok helyen megkettőzik az r hangot stb. A regény végén egy szöszedet található, ahol a magyar szavak helyes kiejtése és spanyol megfelelőjük szerepel.

Carlos Fuentes úgy véli, hogy a képzelőerő a történelemben ugyanolyan fontos, mint maga a történelem. Regény, irodalmi szöveg nélkül a történelmi szöveg sem érthető, nem több, mint egy száraz adathalmaz, ha az irodalom nem kelti életre.¹¹ Susana Wein prózája ezt a küldetést vállalja fel: megtörtént eseteket, személyes vallomásokat, családjában hallott történeteket alakít át fikcióvá a képzelet segítségével, hogy az olvasó jobban megértse azt a meghasadt tudatállapotot, amit a szülőföld elhagyása, a hontalanság érzése okoz a kivándorló embernél.

⁹ BERNAL DÍAZ DEL CASTILLO: *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*. Edición de Miguel León-Portilla, Madrid, 1984.

¹⁰ CARLOS FUENTES: *Valiente mundo nuevo: épica, utopía y mito en la novela hispanoamericana*. Madrid, Mondadori, 1990.

¹¹ *Entrevista con Carlos Fuentes*. www.espectador.com/text/pglobal/fuentes2.htm. Radio El Espectador, Uruguay

SUSANA WEIN

Drága Róza*Rózsina és Vilinek*

Öt percet késtem. Gyorsan beléptem a nappaliba; tudtam, milyen kép fogad majd. Nem tévedtem, a kávé már az asztalon állt kitöltve, pontosan annyi tejszínnel, amennyivel szeretem. A szófán ült és egy fényképalbumot nézegetett. Fehér haja őszebbnek tűnt, mint máskor. Felnézett és rám mosolygott. Pontosan tudtam, mit jelent ez a mosoly... mikor jössz már egyszer pontosan?

– Szia, mit csinálsz? – kérdeztem, miközben arcon csókoltam és leültem a szófa karfájára. Egy fényképet nézett, amelyen két fiatal lány volt, sötét hajuk az akkoriban divatos viselet szerint fésülve.

– Nézd, itt az egyik barátnőmmel vagyok. Nem sokkal azután készült a kép, hogy Mexikóba érkeztünk, akartunk néhányat küldeni belőle a családunknak.

– Nagyon szép vagy – mondtam neki, miközben kényelmesen elhelyezkedtem a szófán.

– Hát persze! – mondta nevetve, jól megnyomva az r hangot. – Sok férfi udvarolt nekem.

Annak ellenére, hogy már ötven éve élt az országban, megmaradt az akcentusa. Gyakran minden szónál az első szótagot hangsúlyozta. A süteményre mutatott és levágott egy nagy szeletet. Még langyos volt. Az egyik kedvencemet sütötte, sajtosat. Megkóstoltam, miközben nehezen tudtam elképzelni ezt a 70 éves asszonyt a fotón látható fekete hajú lányként.

Szerettem ezeket a találkozásokat. Kíváncsian kérdeztem.

– Milyen volt az akkori Mexikó?

– Nagyon szép... bár nem is tudom, az emberek túl egyszerűeknek tündek. Nem, nem is erről van szó; inkább azt mondanám, hogy nagyon különbözött ez a világ attól, amelyet otthagytam. Bár meg kell valljam, hogy Veracruz felé tartva a hajón azt terjesztették, hogy itt vademberek élnek. El sem tudod képzelni, mennyire meglepődtem, mikor leszálltam a hajóról, hiszen egy tiszta utcából és házakból álló városban találtam magam, amely első pillantásra nem sokban különbözött a mi városainktól.

– Mesélj a hajóról!

* A fordítás Susana Wein: *En tiempo mexicano... cuentos húngaros* című műve (México, D. F., Editorial Katún, 1985., 58–63) alapján készült.

– Öreg és csúnya volt. Árut és utasokat is szállított. Ne is gyere nekem azzal, hogy szép lehetett, mert a harmadosztály egy koszfészek volt. Nyolcan egy kabinban, férfiak és nők vegyesen. Én nem bírtam ott maradni, inkább béreltem egy széket egy dollárért a folyosón. Csak nem fogok férfiakkal aludni egy kabinban! A 34 napos utat végigbetegeskedtem. Hiába küldött a kapitány rendes ennivalót, egy falat sem ment le a torkomon.

– Miért akartál Mexikóba jönni? Volt elég pénzed? – A kérdések csak úgy kavargtak a fejemben. Mosolyogva intett nyugalomra, hiszen nem tudott mind-egyikre egyszerre válaszolni.

– Néhány gazdag nagynéni küldött ötven dollárt útiköltségre. Húsz dollárt fizettem túlsúly miatt és ebből vettem meg a Rotterdamig szóló vonatjegyet is. Ami megmaradt, azt visszaküldtem a testvéremnek Budapestre. Gondoltam, hogy szűkösege lehet rá. Érdekes módon az eszembe sem jutott, hogy nekem is jól jöhetne még. Így azután öt dollárral a zsebemben érkeztem Amerikába.

Értetlenül néztem rá, nem tudtam felfogni, hogyan volt képes valaki öt dollárral a zsebében elhagyni a hazáját. Talán a kalandvágy, a hit, hogy legyőzhet bármilyen akadályt... tovább nem jutottam a gondolkodásban, mert félbeszakított.

– Az I. világháború után Európa nem volt túl jó hely. A testvérem elesett az orosz fronton. Én mindig is ki akartam vándorolni az Egyesült Államokba, de nem hagyhattam egyedül az anyámat. Indulásom előtt két hónappal halt meg.

A hajón magyarok, németek, lengyelek, oroszok utaztunk együtt. Tudod, hogy jól beszéltem németül. Ezért azután a németek is mindig csak velem akartak társalogni, a többieket alja népségnek tartották. Engem azonban sértett ez a megvető magatartásuk, és elhatároztam, hogy nem szólalok meg többé németül. Nem igazán tudok mást mondani a hajóról. Megérkeztünk Veracruzba, és én ott álltam pénz nélkül. Ha valaki nem tudott felmutatni száz dollárt, akkor a hatóságok nem is engedték leszállni a hajóról. Végül az egyik magyar utas adott kölcsön. Tudtam, hogy küldtek nekem táviratilag száz dollárt és azt letétbe helyezték a várospan.

Amikor leszálltunk a hajóról, találkoztunk néhány honfitársunkkal, akik az újonnan érkezetteket várták, és felhívták a figyelmünket arra, hogy a bevándorlási procedura lezajlása után többet lehetőleg ne emlegessük a magyar származásunkat. Jobbnak tűnt, ha németnek adtuk ki magunkat, mert őket a mexikóiak nagyon szerették. Engem dühített, hogy le kell tagadnom a származásomat, pláne a hajón történetek után. Azt mondták, hogy Mexikóban a cigányokat nevezik magyaroknak, tehát bennünket is összetéveszthetnek, és azt hihetik majd, hogy tolvajok vagyunk és gyerekrablók. Így azután csak megfogadtam a tanácsot, félreraktam a büszkeségemet, és aki a származásom felől érdeklődött, annak azt mondtam, hogy német vagyok.

Az Egyesült Államokba akartam menni, de oda csak két év mexikói tartózkodás után lehetett bevándorolni. Sokat sírtam. Végigzokogtam az egész vonat-utat

Mexikóvárosig, nem is emlékszem semmire a tájból. Néhány honfitársammal egy vendégházban húztuk meg magunkat a San Cosme környékén. Nem tudtam spanyolul és nagy szegénységben éltem. Néha csak krumplira tettem. Alkalmanként kalapokat igazítottam, de ez nem volt rendszeres munka. Így azután vettem néhány jó minőségű, illatosított német szappant és azokat árultam a piacon. Két nagytucat szappannal megálltam a piac bejáratánál. Akkor már tudtam egy keveset spanyolul, épp eleget ahhoz, hogy el tudjam adni az árumat.

Nagyon szégyelltem ezt a munkát. Elképzeltem, hogy mit szólnának a rokonaim, ha látnák, miből élek. A piac inkább egy furcsa keleti bazárhoz hasonlított. Emberek ezrei, egymás hegyén-hátán, lökdösődtek, piszkosak voltak, az árut a földről kínálták.

Feltettem egy kalapot, egy kendővel pedig eltakartam az arcomat, mert nem akartam, hogy bárki is felismerjen. Minden nap másik piacra mentem. Gyakran látogattam a Tacubaya negyedben lévő, vasárnaponként pedig a Lagunilla piacra. Sokat dolgoztam és keveset ettem.

Egy honfitársnőmtől bérelt pici szobában laktam. Nagyon egyszerűen berendezett, a többi szobától csupán függönnyel elválasztott helyiség volt. Egy priccsből, egy székből és egy kartondobozokból összeállított szekrényből állt az összes berendezése, ez utóbbiban tarthattam a ruháimat. Így teltek a napjaim, mígnem az egyik alkalommal egy ellenőr a szappanárúsításra jogosító engedélyemet kérte. Nem értettem, mit akar, és nem is tudtam neki semmit elmagyarázni. Bevitt a rendőrségre. Elvette a szappanokat és otthagytott minden nélkül, sírva. Egy férfi felvette az adataimat, később megtudtam, hogy az Államrendészeti Minisztérium* hivatalnok volt. Minél tovább kérdezett, annál jobban sírtam. Szörnyű németiséggel kezdett beszélni. Válaszoltam. Azt mondta, látja rajtam, hogy előkelő hölgy vagyok. Arra kért, menjek vele a dolgozószobájába. Amikor beléptünk, bezárta az ajtót. Azt mondta, segíteni akar. Meg azt is, hogy nagy bünt követtem el azzal, hogy engedély nélkül árusítottam az utcán és ráadásul még külföldi is vagyok. Börtönbe küldhetne és csak óvadék ellenében engednének szabadon. Még most is ugyanolyan tisztán látom magam előtt ezt az embert, mint akkor. Alacsony volt, kis bajusza és nagy műgonddal fésült haja. Éles hangon, förtelmes kiejtéssel beszélt németül. Elkeseredetten zokogtam és arra gondoltam, hogy mit szólna a családom, ha megtudná, hogy letartóztattak, mint valami közönséges bűnözőt.

A férfi ekkor közelebb lépett és a hajamat kezdte simogatni. Furcsának tartottam a viselkedését. Nem ez a szokásos módja, hogy letartóztassanak valakit. Hátrébb léptem és egy fotel toltam kettőnk közé. Kergetni kezdett az íróasztal és a fotel körül. Az ajtóhoz futottam, de amikor ki akartam menni, szembesülnöm kellett a ténnyel, hogy kulcsra zárták. Mosolyogva tartott felém, miközben

* A Főügyészségnek felel meg (a fordító).

mézes-mázos hangon beszélt. Azt ígérte, hogy segít és támogat, hogy ne kelljen szappant árulnom az utcán. Igazi úriasszonyként bánik majd velem. Egyébként is csodálta a németeket, ezért is tanulta meg a nyelvüket. A legkülönlegesebb dolog pedig, ami történhetett vele az, hogy találkozott végre egy igazi, előkelő német hölgygel.

Megdöbbenve hallgattam. Hátamat az ajtónak támasztva álltam és láttam, hogy egyre közelebb kerül hozzám. De olyan visszatetszést keltett bennem ez a németesdi dolog, hogy hirtelen kiszakadt belőlem, nem német vagyok, hanem magyar.

Akkor már csupán harminc centi távolságra volt tőlem. Visszahőkölt és furcsa tekintettel bámult rám. Nem hagytam, hogy sokat gondolkodjon. Elkezdtem magyarul átkokat szórni felé és kértem Isten, hogy segítsen. Minél hangosabban kiabáltam annál hátrébb lépett. Úgy döntöttem, hogy követem és az ujjammal fenyegettem. Olyan sápadt lett, mint ez az abrosz és lerogyott az íróasztalra. Tágra nyílt szemmel kérdezte, „Maga magyar?” Magabiztosan mosolyogtam. „Hát persze!”

Kétségbeesettnek tűnt, nekem pedig eszembe jutottak azok a tanácsok, amelyeket Veracruzba érkezésemkor kaptam. Elmondtam neki a következő történetet.

Apám a cigányok királya volt, és ha valaki csak egy ujjal is hozzám merészel érni, egész népünk átka zúdul rá a magyarok átkain kívül. Anélkül, hogy időt hagytam volna neki a reagálásra, elkezdtem magyarul kiabálni, hogy Attila az összes harcosát a nyakára küldi.

Rémülten bámult rám, egy szót sem értett abból, amit mondtam. Félelemtől remegő hangon ajánlott egyezséget. Elmehetek az összes szappanommal, ha visszavonom a magyar átkaimat.

Egy pillanatra elgondolkoztam, majd beleegyeztem. Gyorsan leugrott az íróasztalról, kivette mellényzsebéből a kulcsot, sietve kinyitotta az ajtót és visszaadta a szappanaimat. Levettem a kendőt az arcomról és emelt fővel távoztam.

Nagyon feldúlva értem vissza a szállásomra, szabályosan rosszul voltam. Felmentem a harmadik emeletre, hogy az ott lakó magyar barátnőmnek elmeséljem a történeteket. Kopogtam az ajtaján, de senki nem nyitotta ki. Nem volt otthon. Képtelen voltam visszamenni a saját szobámba, így hát leültem a lépcsőre és keservesen sírni kezdtem.

Hamarosan megjött Sándor. A szobájába tartott. Fáradt volt, a tarkójáról törlötte az izzadságot. Jobb karján nyakkendőket tartott, a vállán zoknik voltak, a bal kezében néhány doboz harisnya. Elmesélte, hogy a Római negyedben árult ma. Nem akartam, hogy sírni lásson. Mégis észrevette és leült mellém. Kérte, meséljem el, ami velem történt és én így is tettem. Amikor befejeztem, kivett a zsebéből egy zsebkendőt, letörölgette a könnyeimet, felemelte az arcomat, a sze-

membe nézett és azt mondta, „Drága Róza, nincs más megoldás, minthogy elvegyelek feleségül”.

Anyám huncutul rám mosolygott. „Mint látod, szerelem volt ez az első látásra.” Összeszedte a csészéket, a kávéét, a tányérokat és a süteményt. Távozóban még küldött felém egy csókot és eltűnt a konyha irányába.

CSIKÓS ZSUZSANNA fordítása

JANCSÓ KATALIN

*Valóság és utópia*MAGDA PORTAL „A CSAPDA” CÍMŰ REGÉNYÉNEK
KELET-KÖZÉP-EURÓPAI OLVASATA

A perui költő és újságíró, Magda Portal (1900–1989) kezdeti sikereit lírai hangvételű verseivel, elbeszéléseivel a húszas évek elején érte el. A perui gondolkodó, José Carlos Mariátegui, az elsők között volt, aki felismerte tehetségét és a kor híres költőnőihez, Gabriela Mistralhoz, illetve Alfonsino Stornihoz hasonlította. Az évtized második felében Portal írásai Mariátegui híres lapja, az *Amauta* hasábjain is megjelentek, egészen kubai és mexikói száműzetéséig (1927). Költő barátjával, Serafin Delmarral egy feltételezett kommunista összeesküvés vádja miatt száműzték az országból. Ezekben az években a fiatal költőnő barátságot kötött limai diákokkal, és megismerkedett Víctor Haya de la Torrevel, aki később hatással volt politikai elképzelései kialakulására. Az Haya de la Torre körül formálódó fiatalokból álló csoporthoz ideológiailag is közeledett, és 1928-ban egyedüli nőként írt alá Mexikóban a „Mexikói Tervezetet” (*Plan de México*), amelyben az APRA (Amerikai Népi Forradalmi Szövetség) alapításának szándékát fogalmazták meg.

Portal a gazdasági és politikai helyzet tanulmányozásának szentelte idejét, illetve irodalomkritikai, gazdasági és politikai témájú írásokat jelentetett meg. Dinamizmusát, energiáját, szónoki tehetségét kihasználva a karibi országokban egy körútba kezdett, melynek során az APRA-t népszerűsítő előadásokat tartott. Az elkövetkező 15 évben legfontosabb feladata a pártban a tömegekkel való párbeszéd, főként a nőkkel való kommunikáció volt. Versei líraisága, majd a politikában harcos természete mellett életművében még egy fontos elem jelentkezik: a nők jogaiért való küzdelem, a gyermekek, nők és szegények védelmezése. Hitt abban, hogy csak az APRA mentheti meg a nőket, és céljai eléréseért minden megpróbáltatást kibírt: az üldöztetést, a bebörtönzést, a száműzetést, a szegénységet. Azonban hatéves chilei száműzetéséből 1945-ben Peruba visszatérve rá kellett döbennie, hogy az APRA sem küzdött a nők politikai helyzetének javításáért, hogy a párt felső vezetése valójában kihasználta őt, hogy segítségével közel jussanak a tömegekhez és megszerezzék a hatalmat, elfelejtve eredeti eszméiket. Párttársaiban csalódva nem újította meg párttagságát, azonban az 1948-as forradalomban bűnrészességgel vádolták. Saját védőbeszédet írt „Kik árulták el a Népet?”² címmel, melyben fasiszta és totalitárius megnyil-

¹ A többi aláíró Haya de la Torre, Carlos Manuel Cox, Manuel Vásquez Díaz, Esteban Pavletich, Serafin Delmar, Nicolás Terreros y Jacobo Hurwitz voltak.

² Az eredeti cím: „¿Quiénes traicionaron el pueblo?”

vánulásokkal vádolta meg a párt vezetőit³. Azon kevesek közé tartozott, akiket 1950-ben szabadlábra helyeztek. Ezek azok az évek, amelyek a párttal, Haya de la Torréval és egyben a politikával való végleges szakítását is jelentik. Évtizedeken keresztül dolgozott viszszavonultan. 1957-ben jelent meg utolsó, politikai témájú műve, *A csapda*⁴. A hetvenes évektől újra bekapcsolódik az ország kulturális életébe, az Asociación Nacional de Escritores y Artistas⁵ tagja, majd elnöke lesz, illetve együttműködik az ALIMUPER-rel (Acción para la Liberación de la Mujer Peruana⁶). 1978-ban alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat tartanak, amelyen Magda Portal, mint jelölt indul a Partido Acción Revolucionaria Socialista⁷ színeiben, azonban nem sikerül győznie.

Életművét csak életének utolsó éveiben, illetve halála után kezdik értékelni⁸.

*

„Ez a regény nem életrajzi mű, és nem is önéletrajzi ihletésű írás. Valóságos eseményekkel vagy személyekkel való bármely hasonlóság a véletlen műve, hiszen az élet tele van véletlenekkel.

A helyszín sem feltétlenül perui. Bármely latin-amerikai köztársaságban játszódhatna, de akár a világ valamely pontja is lehetne a történet helyszíne. Döntse ezt el az olvasó.”⁹

Így szól az olvasóhoz Magda Portal *A csapda* című regényének bevezetőjében, amely 1957-ben jelent meg. A regény alapjául egy 1950-ben a „Tiempos” című napilapban megjelent cikke szolgált, melyet „Carlos Steer: Egy élő halott”¹⁰ címmel publikált. A regény számos fejezetének főhőse egy fiatal diák, akit a harmincas években börtönöztek be, a szerző pedig el szeretne volna érni, hogy szabadlábra helyezték.

Magda Portal életművéről egy amerikai professzor, Daniel Reedy írt könyvet. Reedy úgy vélekedik, hogy egy mai, a földrajzi és történelmi kontextust nem ismerő olvasó számára a regény nem más, mint egy olyan kitalált epizódok sora, melynek háttérében a személyes harag és politikai gyűlölet állt.¹¹ Ezzel ellentétben úgy gondoljuk, hogy – ismerve a latin-amerikai és kelet-közép-európai országok történelmét – ennek a regénynek meglehetősen

³ Reedy, Daniel R.: *Magda Portal. La Pasionaria Peruana*, Lima, Ediciones Flora Tristán, 2000, 263.

⁴ Spanyolul: „La Trampa”.

⁵ Művészek és Írók Országos Szervezete.

⁶ Perui Nők Szabadságáért Mozgalom.

⁷ Szocialista Forradalmi Akciópárt.

⁸ Életéről Daniel Reedy, Sara Beatriz Guardia és Cecilia Bustamante műveit olvashatjuk spanyol nyelven.

⁹ Portal, Magda: *La Trampa*, Lima, Editorial Poma, segunda edición, 1982 (első kiadás: 1957), 15, spanyolul: „Esta no es una novela biográfica, ni autobiográfica. Cualquier parecido con hechos o personajes de la realidad, es completamente casual, porque la vida está hecha de casualidades. Tampoco el escenario de su realización es absolutamente peruano. Podría muy bien ser ubicado en cualquiera de las Repúblicas de América Latina, para no decir en cualquier escenario del mundo actual. Y eso es cuestión del gusto del lector.”

¹⁰ Az eredeti cím: „Carlos Steer: Un muerto en vida”.

¹¹ Reedy, Daniel R.: id. mű, 277.

komoly mondanivalója van, egy politikai párt- és rendszertípust mutat be, illetve jellemez, és a regény tartalma és leírásai nagyon is érthetőek a világ bármely hasonló térségében anélkül, hogy pontos ismereteink lennének a Miró Quesada család meggyilkolásának részleteit illetően.¹² A latin-amerikai, illetve kelet-közép-európai országok marginális és függő helyzete mindkét térségben hasonló történelmet, politikai és gazdasági struktúrát eredményezett.¹³ A regény bármely latin-amerikai vagy kelet-közép-európai országban játszódhatna az 50-60-as években, de ez utóbbi régióban az 1989–90-es rendszerváltás után is találkozhattunk hasonló jelenségekkel.¹⁴ A ma is aktuális témának, illetve a mély mondanivalónak köszönhetően úgy gondoljuk, szükséges és lehetséges e regény Reedy professzor értelmezésétől eltérő, közép-európai szemszögből történő újraolvasata.

A fenti gondolaton kívül Reedy professzor úgy véli, a regénynek két célja volt: egyrészt az író el akarta érni, hogy bocsássák szabadon Carlos Steert, az 1935-ös Miró Quesada-gyilkosság elkövetőjét, másrészt pedig (miután kilépett a pártból) az APRA-t és legfőképpen vezetőit akarta támadni. Reedy azt is megemlíti, hogy a regény nem egységes, nincs kapcsolat a szereplők, illetve az események között. Úgy gondolja, a regény inkább azok közé az írások közé tartozik, amelyek a börtönélet tapasztalatait kívánják bemutatni.¹⁵ Mi úgy véljük, hogy bár a felszínen úgy tűnhet, a regény nem egységes, a mű valódi célja az, hogy bemutassa, hogyan válnak a párt mártírjaivá különböző figurák; azaz a szereplők, következésképpen a fejezetek közötti kapcsolatot a közös sorsuk jelenti.

Ahogy említettük, véleményünk szerint a regény általánosabb értelmű, és igen pontos képet és leírást ad úgy a populista pártokról, mint más antidemokratikus, autokrata/caudillista politikai pártmodellekről. Ezen pártok élén egy caudillo típusú vezető áll, e pártok általában nem ismerik el a nők egyenjogúságát/értékeit, és nincs belső demokráciájuk. A politikai erőszak és a tömegek tudatlanságát kihasználó demagógia tartozik legfontosabb eszközeik közé. Latin-Amerikában számos, a 20-as, 30-as években született populista pártra vagy kormányra (például a mexikói Partido Revolucionario Institucional, a bolíviai Movimiento Nacional Revolucionario, a brazil Partido Trabalhista Brasileiro vagy az argentin peronizmus) voltak jellemzők e jegyek, de, a tapasztalat azt mutatja, hasonló jelenségeket lehetett megfigyelni a háború utáni kommunista pártokban is (Kubában, Szovjetunióban, Magyarországon, Romániában stb.).

Legjellegzetesebb és legelső példája e pártoknak az APRA volt, amely a José Bustamante y Rivero kormány alatti három évet leszámítva (amikor is a Nemzeti Demokratikus Front győzelmével számos aprista szenátor és képviselő jutott be a kongresszusba) sosem

¹² Uo.

¹³ Wittman, Tibor: „El aporte común de América Latina y Europa Central a la génesis del capitalismo”, In: *Estudios Históricos*, Marília, 1969, 79–92.

¹⁴ A Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika Tanszékén több, mint tíz éve létezik egy olyan kutatási irány, amelynek keretében a kutatások a világ különböző félperifériás régióit hasonlítják össze. Ezen összehasonlító tanulmányokon belül a figyelem főként Latin-Amerikára és Kelet-Közép-Európára összpontosul. A témában ld. például: Anderle, Ádám: *Latin-amerikai utakon*, Szeged, Hispania, 2002; Orozco, Librado: *Los Procesos de Transformación Socioeconómica en Europa del Este y América Latina en Perspectiva Histórica Comparada*, Phd értekezés, kézirat, Szeged, 2003.

¹⁵ Reedy, Daniel R.: id. mű, 272–278.

tudott hatalomra jutni, egészen 1985-ig. Ennek is köszönhető, hogy Perón Argentínájának, Vargas Brazíliájának, illetve Perunak és az APRA-nak máshogy alakult a sorsa.

E latin-amerikai pártok és mozgalmak vezetői a XIX. század végén születtek, és miután felismerték a kontinens lemaradottságát, egyfajta harmadik utat¹⁶ próbáltak keresni, elutasítva mind a fasizmust, mind a kommunizmust.¹⁷ Kezdetben elképzeléseik közé tartozott az antiimperialista állam, az államosítás, a társadalmi és mezőgazdasági reformok, az ipari fejlődés, az igazságosság és a modernizáció.¹⁸ A párt vezetője mindig karizmatikus és nagy hatalmú volt, és szinte misztikus vonzásban tartotta a tömegeket, főként a fiatalokat. E pártok társadalmi bázisát a városok alacsonyabb középosztályai, a kirekesztettek és a munkáscsoportok alkották.¹⁹ Ezek a „catch all” típusú pártok szerkezetüket tekintve nem voltak demokratikusak, illetve országos szinten sem gondolkodtak politikai pluralizmusban. Már születésükkor, majd később is egyes tagjaik a baloldal vagy a jobboldal felé hajlottak; a legradikálisabb tagok pedig rövid vagy hosszabb időn belül eltávolodtak, vagy szakítottak a párttal.

Az APRA esetében a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején egyes tagok úgy gondolták, a párt eltávolodott eredeti eszméitől, a párton belül pedig egyre inkább két különálló vonal kezdett kirajzolódni: egy radikálisabb, értelmiségiekből álló csoport, amely hű maradt az antiimperialista elvekhez, illetve egy másik, Haya de la Torre által vezetett csoport, amely lassanként az észak-amerikaiak és az oligarchia érdekeit kezdte kiszolgálni. A két csoport közötti szakításra 1948–1950 között került sor. A folyamatot a költők lázadásaként is szokták nevezni. Ekkor szakított a szervezet egyik alapítója, Magda Portal is a párttal. Általánosságban elmondható, hogy míg a populista pártok elitje, vezető rétege a jobboldal, addig a tömegek a baloldal felé hajlottak.²⁰ Egyes tagok végül valamilyen baloldali pártba léptek, megint mások, mint például Magda Portal, visszavonultak a politikától.²¹ A misztikumon, caudillizmuson túl a nárcisszizmus, a szimbólumok, a jelszavak és az eredet²² fontossága, az öncsodálat és a mártírizmus jellemezték ezt a korszakot.²³

¹⁶ Anderle, Ádám: „Modelos políticos, estrategias políticas en América Latina”, In: *Europa e Iberoamérica: Cinco siglos de intercambios*, IX Congreso Internacional de Historia de América, Sevilla, AHILA, 1992, 421–423.

¹⁷ Anderle, Ádám: *Los movimientos políticos en el Perú entre las dos guerras mundiales*, La Habana, Ediciones Casa de las Américas, 1985, 411.

¹⁸ Jiménez, César: *La ideología del aprismo. Del oportunismo a la traición*, La Habana, Ediciones Nuevo Mundo, 1963, 22–26.

¹⁹ Mercado, Rogger: *Vida, traición y muerte del movimiento aprista*, Lima, Fondo de Cultura Popular, 1970, 136.

²⁰ Anderle, Ádám: id. mű, 1985, 432.

²¹ A témában lásd: Jiménez, César: id. mű; Villanueva, Víctor: *La sublevación aprista del 48. Tragedia de un Pueblo y un Partido*, Lima, Editorial Milla Batres, 1973.

²² A csapda szerint a „vezér” szerette magát valamely spanyol kapitány vagy indián uralkodó leszámazottjának hinni.

²³ Rogger Mercado: id. mű, 136.

„A pártnak megvannak a maga hősei és a mártírjai... A mártírok egész légiója... De még sokkal többre van szükség, akik majd feláldozzák magukat az eszmék győzelméért és akik az életüket adják a nagyságért, a párt nagyságáért...”²⁴

A csapdában számos mártírról olvashatunk, egyike ezeknek a főszereplő, Carlos Steer (a regényben Charles Stool). Fiatalon, egyetemi éveit ismerkedik meg a párt (a regényben unionisták) eszméivel és vezetőivel, és ők azok, akik rábeszélnek Miró Quesada meggyilkolására, hogy így váljon a „nemzet hőségé”. Így válik Charles Stool a párt több ezer mártírjának egyikévé, és lesz a „mártírgyártás” folyamatának egyik apró szereplője. A regény másik mártírja egy disszidens, akinek mersze van megvédeni egy nőt, illetve a párt eredeti eszméit, és még sok más mártírról olvashatunk, akiket a börtön lakóinak és életének ábrázolásán keresztül ismerhetünk meg. Mártír az a költő is, aki mindössze egy fejezetben tűnik fel, de mártír a mű másik főszereplője, Mariel is (akinek sorsa a szerzőnő sorsát idézi), aki a párt női vezetője.

„A tömeg mindig ugyanolyan: engedelmes.”²⁵

„A tömeg olyan, amilyen mi akarjuk, hogy legyen.”²⁶

A regényben a társadalom szinte minden rétege, illetve a párhierarchia minden képviselője megjelenik. Láthatjuk a tömeget, amely a vezetők vak eszköze csupán, nem vonható felelősségre, csak akkor cselekszik, ha van, aki vezesse, és anélkül is képes ölni, hogy ismerné tette miértjét. A tömeget képviselik a bányászok, az indiánok, a börtön látogatói, sőt a halottak is. A nők között is élesen kirajzolódnak a különböző társadalmi csoportok. A párt arisztokratáit alkotják az „unionista dámák”. A párt női vezetése a középosztály sorából kerül ki, feladatuk a női, tudatlan tömegek tanítása, nevelése. A középosztályú nők (kereskedelmi dolgozók, tanítónők, diákok) az igazi unionisták, és abban reménykednek, hogy a párt segítségével elérhetik céljaikat, gazdasági és politikai törekvéseiket. A tömeg a vezetők, azaz a „kalifák” vak követői, és ők maguk (legtöbbszörük) is hű követői a „vezérnek”. A „vezér” a Mindenható:

„A vezér szeret valamiféle Krisztus bőrében tetszelegni, akit apostolai és tanítványai vesznek körül...”

A vezérnek tiszteletre méltó pályája van a harc során: iskolai vezető, az egyetemi diákság vezetője, majd most politikai vezető. Még akkor is, amikor csak kevesen veszik körül, mindig ő van reflektorfényben. A legnagyobb gyönyört akkor érzi, ha hallgatják. Amikor beszél, saját magát is hallgatja, és csodálja magát.”²⁷

²⁴ Portal, Magda: id. mű, 25, spanyolul: „El partido tiene sus héroes y sus mártires... Una legión de mártires... Pero hacen falta más, muchos más, que se sacrifiquen por el triunfo de sus ideales, que den sus vidas por su grandeza, por la grandeza del partido...”

²⁵ Uo. 80, spanyolul: „La masa es siempre la misma: obedece”.

²⁶ Uo. 175, spanyolul: „La masa es lo que nosotros querramos que sea”.

²⁷ Uo. 159, spanyolul: „Al „jefe” le complace sentirse una especie de Cristo con sus apóstoles y discípulos... El „jefe” tiene una respetable trayectoria de lucha: líder escolar, líder estudiantil y ahora líder político. Aún cuando se encuentre rodeado de muy pocas personas, él siempre se siente en escena. Su mayor placer es escucharse. Cuando habla, se escucha a sí mismo y se autoadmira”.

Olyan hatással tud lenni hallgatóságára, hogy a hívei és a tömegek azonosulni akarnak szavaival, gesztusaival, mozdulataival. Portal szerint nagyon jó tulajdonság lehet, ha valaki jó szónok, tehetsége van a beszédekhez, feltéve, ha nem próbál ebből demagóg célokkal hasznot húzni.

A nők a vezér szemében egyszerű háziasszonyok, szükséges eszközök ahhoz, hogy utódokat hozzanak a világra. Ők alkotják azokat a tömegeket, akik segítségével a választásokon még eggyel több szavazata lehet a pártnak, akik megtölthetik a gyűléseket, akik újabb sorokat alkothatnak a sztrájkokon, tüntetéseken. Ők a börtönökben a foglyok látogatói. Olykor belekeverednek a politikába is, de ennek nincs jelentősége. A mű számos fejezete szól Mariel, mint pártvezető életéről és politikai működéséről. Egyike volt a mozgalom alapítóinak, népszerűsítette a pártot és a „vezért”. Bebörtönzése, száműzetése, szegénysége és hányattatásai ellenére hű maradt a párt eszméihez. Azonban az idő múlásával be kellett látnia, hogy ő maga és sokan társai közül csak bábok a „vezér” számára, és hogy:

„... a pártnak szüksége van egy olyan női vezetőre, aki a női tömegekre hatással van, hogy ne lehessen azt mondani, hogy nincsenek nők a pártnak, akik azonban csak arra valók, hogy betöltsék az üres sorokat...”²⁸

Nem ez az egyetlen párt, ahol a vezetőségben alig vagy egyáltalán nem szerepelnek nők. Léteznek olyanok is, amelyekben – mint ahogy ebben az esetben is lehet látni – a nők egy külön szekciót alkotnak, azonban szinte sosem tudják elérni céljaikat, és sokkal inkább egyfajta kelléket jelentenek a párt tökéletes imázsához. Amikor Mariel rájön, hogy mik is a vezetők valódi céljai, szemrehányást tesz társainak az eszméik cserbenhagyása miatt és fellázad. Így ő is a „kevésbé megbízható” személyek kategóriájába kerül, figyelmeztetik, hogy esetleg azzal fogják gyanúsítani, hogy kommunista és a mozgalom árulója. Megtörténhet, hogy Carlos Steerhez hasonlóan ő is egy elfelejtett emberré válik. Mariel a pártot illető kritikáját, demokrácia-felfogását, a társadalomról és az ideális pártról alkotott képét nemcsak monológjaiból és beszélgetéseiből, de a mű egyéb szereplőin keresztül is megismerhetjük, legyen az a költő, Juan Alberto, a disszidens, a nők, vagy más párttársak.

Egyik legélesebb kritikája az, hogy a párt már nem a tömegek, hanem az oligarchia, a nagypolgárság és a külföldiek érdekeit képviseli. Eltűnt már a kezdeti radikális antiklerikalizmus is. Zavarja, hogy sok vezetőt csak a saját becsvágya érdekli és az, hogy hogyan tud hasznot húzni kapcsolataiból. Világosan látja, hogy már nem számítanak a párt eredeti elképzelései. Ebből a negatív képből körvonalazódik ki az, hogy hogyan képzelné el ő az ideális pártot, a társadalmi igazságosságért való küzdelmet, mely okfejtésének legfőbb eleme. További eszméi a következők: antiimperializmus, a javak egyenlő elosztása, a nép jogainak visszakövetelése, ingyenes oktatás a gyermekek számára, magasabb fizetések, szociális törvények, a kirekesztettek (indiánok), nők, gyermekek jogainak védelme. Ezek voltak azok az elvek, amelyeket az a fiatal értelmiségiekből álló csoport fogalmazott meg a 20-as években, akik végül megalapították a pártot. Ezen eszmék másik fontos eleme, hogy a közös ügy mindenekfelett áll. Azaz nem lehet semmi, sem a hatalom, sem más érdekek olyan fontosak, mint az „ügy”. Sőt, a saját, egyéni érdekeket fel kell tudni áldozni az „ügyért”.

²⁸ Uo, 144, spanyolul: „... el partido necesita una líder mujer para atraer a las mujeres, para que no se diga que las mujeres no figuran, que sólo se les ocupa para llenar vacíos...”

„...úgy vélem, egy politikai vezetőnek kötelessége meghallgatni más, hozzánk sok szempontból hasonló párt vezetőjét”²⁹.

Magda Portal szerint a párt vezetőjének jó szónoknak kell lennie, fontos, hogy tudjon hatni a tömegekre, de az is fontos, hogy meg tudjon hallgatni másokat. Oda kell figyelni a kritikai észrevételekre és önmagunkkal szemben is kritikusnak kell lennünk. Csak így lehet egy demokratikus pártot megalkotni. Fontos, hogy párbeszéd legyen a különböző pártok és a különböző eszmék képviselői között, legyen az baloldali vagy jobboldali, a politikai pluralizmus érdekében.

„Vezérem, de hiszen akkor maga a Párt?”³⁰

Ezt a kérdést a disszidens, Juan Alberto teszi fel, aki egyben Portal legélesebb kritikáját fogalmazza meg e kijelentésével a regényben. Ideológiája szerint a pártnak a tömegeket kell képviselnie, hiszen a tömegek nélkül nem is létezne. A névtelen tagok azok, akik a pártot győzelemre juttatják. A vezetők további feladata az emberek nevelése és tanítása, éppen azért, hogy aztán képesek legyenek céljaikért és jogaikért küzdeni. Ami a harcban használt eszközöket illeti, a radikálisabb oldalt képviseli, azaz a felkelések, forradalmak híve, de támogatja a politikusok párbeszédeit, sztrájkokat, a sajtóban megjelenő tanulmányokat, beszédeket is. Azonban elítél mindennemű politikai célú büntényt, főként azokat, amelyekben gyerekeket is felhasználnak:

„Nem akarok hinni a politikai propaganda céljából elkövetett büntények szükségességében.”³¹

„Nem fogadom el azt, hogy gyerekeket is fel akarjanak áldozni, csak azért, hogy borzolják a közvéleményt.”³²

A társadalmi igazságosság jegyében a férfiak és nők, a kirekesztettek és az elit közötti egyenlőséget hirdeti. Úgy véli, nincs különbség férfiak és nők között, nincs szükség másféleképpen kezelni a nőket, a társadalom minden osztálya számára ugyanazok a jogok érvényesek. Más szóval politikai, társadalmi demokráciát és nemek közötti egyenlőséget követel. Ami a fajokat illeti, nem világosak az elképzelései. Úgy tűnik, számára a kirekesztettek nagy részét indiánok teszik ki, és az ő jogaikért is próbál küzdeni. De rajtuk kívül nem jelenik meg más faj a műben. Tudjuk, hogy a 20-as, 30-as években a fővárosba nagy tömegekben érkező kínaiak és japánok ellen egy igen negatív kampány folyt (főleg éppen az APRA figyelmeztetett a „sárga veszélyre”). A regényben semmiféle utalást nem találunk rájuk. A néger lakosságról sem olvashatunk a fejezetekben.

Noha ő maga is a perui értelmiség soraiba tartozik, hiányzik a szerzőnk okfejtéséből az is, hogyan képzei el az értelmiség helyét és szerepét a számára ideális pártban. A regény-

²⁹ Uo. 104, spanyolul: „... creo que un jefe político debe escuchar a otro dirigente de un partido que tiene muchos puntos de contacto con el nuestro.”

³⁰ Uo. 105, spanyolul: „Entonces, „jefe” ¿el partido es usted?”

³¹ Uo. 79, spanyolul: „Me niego a creer en la necesidad del crimen organizado con fines de propaganda política.”

³² Uo. 80, spanyolul: „...lo que no acepto es que tengamos que sacrificar también a niños ... ¡para agitar la opinión pública! ...”

ben az értelmiségiek legfontosabb feladata, úgy tűnik, a tömegek nevelése és a pártpropaganda és (így fogalmazva meg a költők feladatát):

„... hőseik és mártíraik tetteinek elmesélése dicsőségük magasztalására...”³³

Csak sejteni tudjuk, hogy ennél többre vágyik, egy-egy monológjából érződik, bántja, hogy nem lehet jelen a politikai vezetés gyűlésein. De ennek oka nem az, hogy értelmiségi, hanem hogy nő.

Mint láttuk, a regényben az író nő igen kritikus és egyben kiábrándult hangon fogalmazott. Biztosak lehetünk benne, hogy párttársai, akik hűek maradtak „vezérükhöz”, sértve érezték magukat, és az sem véletlen, hogy a regény első kiadásának példányai elvesztek.

„Meghaltam számukra? Miért ez a csend? Rosszabb vagyok egy halottnál: elfelejtettek!”³⁴

Magda Portal sorsa hasonlóan alakul a regény fiatal főszereplőjéhez, ugyanis a 60-70-es évek irodalmi antológiái még csak nem is említik a nevét. Szinte teljesen eltűnik, vagy inkább eltüntetik a közéletből, az ország irodalmi, kulturális, politikai életéből. Ezért érezte Portal szükségesnek, hogy néhány fejezettel kiegészítve újra kiadják a könyvet, amelyre végül 1982-ben került sor. Ahogy mondtuk, nemcsak a mű példányai, de a szerző is eltűnt, teljesen visszavonult, hogy aztán újult erővel jelenjen meg a későbbi évtizedekben társadalmi és feminista szervezetekben.

Ahogy e tanulmány elején jeleztük, a történet üzenettel szolgál a világ bármely pontján élőknél, ahol hasonló, caudillo/autokrata típusú vezérek által irányított pártok nyomait láthatjuk. A XX. század melegágya volt ezeknek az eszméknek. Ahogy a populizmusban, úgy minden hasonló pártban fellelhetők ezek a jellegzetességek, ezért is hasznos egy szélesebb dimenzióban, más országokban, hasonló időszakban született műveket megvizsgálni. Reedy professzor sokkal inkább helyi szinten elemezte a művet, míg mi úgy hisszük, a regénynek univerzális üzenete is van. E jegyek nemcsak a latin-amerikai populista pártokra, de a kommunista, illetve az utóbbi időben a kelet-közép-európai térségben születő populista pártokra is jellemzőek. A *csapda* egy korai példája a populista pártok autokrata modelljének.

Magda Portal *A csapdában* szinte röntgenszemmel térképez fel egy politikai szervezetet, amely a latin-amerikai caudillizmus és klientelizmus XIX. századi elavult, hagyományos értékeit, mechanizmusait tükrözte. Ebben az értelemben az APRA egy valódi autochton, latin-amerikai alkotás. Ezzel szemben Portal egy másik, a társadalmi igazságosság elvein alapuló, népi demokrácia modelljét veti fel. Ezért *A csapda* számunkra az elutasított valóság és egy utópia közötti összeütközést szimbolizálja.

³³ Uo. 132, spanyolul: „... cantar a sus héroes y a sus mártires, para exaltar sus glorias ...”

³⁴ Uo. 180, spanyolul: „¿Es que habré muerto para ellos? ¿Por qué este silencio? Soy peor que un muerto: isoy un olvido!”

A múlt és a jelen „együttállása”

SÁNDOR IVÁN: A VÁRHATÓ ISMERETLEN

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2009
321 oldal, 2900 Ft

Nem ritka, bár nem is általános, hogy éppoly nagy súlyt helyezzen egy regényíró esszéik írására, mint fikcionális művek alkotására. A 20. századi magyar irodalomban Németh László az egyik legnevezetesebb példa e beállított-ságra. Mostanában Sándor Iván képviseli eminens módon az alkotónak ezt a típusát. Talán ez is magyarázza, hogy Sándor különös affinitást mutat Németh László iránt, akinek korábban két könyvet is szentelt. Az esszé és a fikció olykor egyazon művön belül is összekeveredik egymással. *Tengerikavics* című regényében családjának személyes emlékekből felépített történetét regényesíti meg Sándor úgy, hogy a történetet különféle „köztörténeti” szövegekkel fűzi össze, melyek – mint írja – az elmúlt huszonöt évben írt esszéin alapulnak. Számos további regénye szintúgy tele van esszé jellegű betétekkel, elemző gondolatmenetekkel. Az esszék bizonyos hányadában pedig az irodalom, kivált a regényírás esztétikai kérdései, időnként önnön regényírói módszerei adják a témát. A *Vég és semmiség*. A fel nem fedezett Bánk bán vagy *A regény jövője* című munkája példa

az elsőként említett megoldásra, a *Daniellával a vonaton*. A Követés naplója című olvasónapló példázza az utóbbi esetet. A mostani esszékötet, korántsem váratlanul, egyaránt tartalmaz tehát történeti, irodalomtörténeti és esztétikai esszéket, sőt olvasónaplót is.

Sándor Iván, az esszéista további jellegzetes vonása, hogy a szerző ugyanazt a szöveget többször felhasználja különböző munkáiban. Nincs ez másként most sem. Már a nyitó fejezet, *A kelepce genezise és a tamil csónakos* sem egészen ismeretlen az olvasó számára, hiszen találkozhatott már vele a *Tengerikavics*ban; igaz, akkor nem viselt még külön címet. „A szövegek csereberéje, régi szövegek új kontextusba helyezése”, Sándor írásművészetének eme sajátossága (Olasz Sándor) jellegzetesen mai textualizációs gyakorlat. Nem csak a fikcionális, hanem olykor már a tudományos szövegek esetében is követett gyakorlatról van szó. Wittgenstein írásainak a közelmúltban megjelentetett egyik kritikai kiadása, amely CD formában teszi hozzáférhetővé a filozófus életművét, a nyitott rendszerezés elvét valósítja meg. Az olvasó maga dönthet ugyanis a Wittgenstein-szövegek sorrendjéről és ide-oda történő áthelyezéséről. A szerkesztőket az a szokatlan elv vezette a munka során, hogy: „A szövegek nem objektíve létező entitások, amelyeket csak fel kell fedezni és bemutatni, hanem olyan entitások, amelyeket meg kell konstruálni. A szövegek a szerző és az olvasó közös produktumai.” (Idézi: Neumer Katalin: Wittgenstein hagyá-

téka és a Wittgenstein-kiadások. BUKSZ, 1997. Nyár, 174.). Sándor Iván könyvekbe zárt szövegeit eddig még csak az író csereberélgette; lehet, hogy rövid idő kérdése csupán és az olvasó maga helyezheti immár tetszőleges kontextusba az ő szövegeit is.

„Félre kell tolnom a regénykéziratot.” Az *A történelem AIDS-vírusa* című írás első mondata tudósít ily módon az íróban dúló belső feszültségről, ami vissza-visszatérően tereli őt az esszé irányába. Nem hagyja ugyanis békén Sándort az a felismerés, hogy akkor férhet csupán közel saját jelenkorához, ha tisztázza a jelen múltához fűződő viszonyát, amely nem is csak regénytéma, hanem olyasvalami, ami kifejezetten racionális elmemunkát követel. A 20. század az egymást követő, olykor egymással párhuzamos genocídiumok ideje (volt), mely kortól a történelmi amnézia, „a felejtésáradat” távolít (idegenít) el bennünket. Így és ez okból hullik a semmibe ma egyre gyorsuló ütemben a bennünk lakozó európaiság (mint kultúra). Az emlékezés, nem utolsósorban a század fontos eseményeinek a számbavétele tehát az egyik legsürgősebb teendőnk. Ennek okán kell (kis) időre halasztódnia a regénynek, mivel az esszé rövidebb utat kínál a feladat elvégzéséhez. A mentés munkája hárul ezúttal az íróra, metaforikusan szólva a BÁRKA megépítése kerül megint napirendre, noha nem teljesen világos, vajon éppen ő a legalkalmasabb a feladat betöltésére és az szintén kétségekkel teli, hogy mit vagy kit kell pusztulni hagyni.

Az író így elsőként is leszáll a történelem bugyraiba: *Haza a mélyben* címet viseli a kötet első főfejezete, benne öt írással, ezt követi *A történelem kazamatái* című főfejezet további négy esszének adva helyet. A cél annak kiderítése: milyen valójában az a magyar múlt, amelynek tisztázása, a rá való emlékezés nélkül nincs igazi magyar jelen sem. Pontosabban: mivel kell vagy mivel kellene komolyan szembenézni, hogy magunk mögött tudjuk végre a huszadik századot, amely Magyarországon, Közép-Európában ma is, 2008-ban is még mindig tart. (*A továbbiéő huszadik század*, 62.)

A múlt jelenben megoldható és tisztázandó kérdései közül mindenekelőtt 1944 nyarának, őszének és telének zűrzavaros eseménysora bukkan fel. Nem folytak ugyanis ez ideig „megvilágosító dialógusok” arról, miként juthatott el oda az ország, hogy tevőlegesen járuljon hozzá félmillió állampolgárának a németek általi kiirtásáig. Azt sem tettük továbbá világossá az utókor számára, mitől gyengült el oly mértékben a magyar társadalom immunrendszere, hogy megtörténhetett az egész magyarság számára katasztrófát hozó október 15. Mindezen látszólag a múltba vesző problémák napjaink politikai kultúrájának aggasztóan súlyos gondjaira utalnak; arra, hogy a hazai jobboldal populizmusa, a nyugat-európai keresztény-konzervatív politikai erők képviselte törekvésektől eltérően, múltunk legrosszabb emlékeit szelidíti meg és teszi akaratlanul is könnyen hozzáférhetővé az újraéledő szélsőjobboldali politika és közhangulat számára.

Revelatív írások szólnak a kötetben ötvenhatról és ötvenhat mai percepciójáról, ami nem csoda, hiszen a holokauszt mellett és után 1956 hozta Sándor számára a század másik döntő, személyesen átélt történelmi tapasztalatát. Mi kölcsönzött az európai (sőt a világ)közvélemény szemében oly nagy jelentőséget a magyar forradalomnak; mivel vívhatta ki '56 a széles körű nemzetközi szolidaritást? Válasza meglepően kézenfekvő, mégis újszerű. Jóllehet a nyugati civilizáció (az alkotmányos parlamentarizmus és a piaci kapitalizmus) a tízes évektől inkább megvetés és elutasítás, mint csodálat és elfogadás tárgya volt, a magyar ötvenhat egyszerűen bebizonyította, hogy a demokrácia által az emberekben elültetett szabadságvágy képes legyőzni a mindent átható modern zsarnokságot.

„A nyugati tudat egy kis nép felkelése iránt tanúsított, szövirágokat sem nélkülöző elismerésével a maga szabadság-egyenlőség eszményének a század eleje óta tartó alkonyszakasza utáni glorifikálhatóságát is ünnepelte” – vonja meg Sándor a mérleget a *Semmi nem múlik el, csak a történelem* című, *A másik arc*. A regény és a történelem címen megjelent korábbi könyvében már olvasható írásában – 73.).

Holott, folytatódik a gondolatmenet, nem beszélhetünk ötvenhatról úgy, mint valamilyen egységes és tagolatlan tapasztalati hagyományról (kollektív emlékezetről); következésképpen *Nem november 4-én bukott el a forradalom* (ahogyan a kötet egyik írásának a címében olvassuk), hanem „már kitörésének óráiban.” (92.) Nemcsak azért, mert a világpolitikai helyzet, benne az orosz imperializmus tántoríthatatlansága szemernyi esélyt sem adott akkoriban a győzelemre. Hanem részben éppen azért, mert a magyar forradalom minden ezzel ellenkező korabeli és későbbi legenda és mítosz dacára – jóllehet természetes módon – belülről végzetesen megosztott volt. „Két kérdésben volt egységes a társadalom. Menjenek ki a szovjet csapatok, tűnjön el a Rákosi–Gerő-klikk. Minden másban annyi álláspont volt, ahányan parancsoltak, döntöttek, harcoltak.” (94. Kiemelés tőlem)

Nem ez az egyedüli oka azonban annak, hogy ötvenhat mai megítélése olyannyira elmentmondásos. Hiszen a „jelen problémái nem mindig csak a történelmi múltból nőnek ki, hanem az újabb döntéseket követelő helyzetekből is”. (78.) Ennek megfelelően a múlt megannyi, egymásnak ellentmondó mai képe a jelenbeli megosztottságból is fakad. Sándor a legkevésbé sincs azonban kibékülve ezzel, mivel ötvenhat aktív részeseként és jelenbeli tanúságtevőjeként másra emlékezik, mint számos mai kortársa, akik a politikai diskurzusban váltják nap mint nap aprópénzre ötvenhat általuk vallott emlékét. S azért sincs kibékülve az ötvenhatot illető vélemények szóródásával, mert némelyik közülük nem kifejezetten demokratikus aktuális politikai törekvések szolgálatába szegődik. „A Kádárkorszak után most árpádsávos zászlók alatt gyalázták meg a forradalmat” – írja a 2006. október 23-át követő nyilvánvaló elkeseredésében. (96.)

Van-e rá valamilyen esély, hogy kialakuljon ötvenhat kollektív emlékezetét tekintve a konszenzus? Talán a művészi katarzis erejével nyílnak arra mód, hogy visszahozzuk és megőrizzük e közös tudást. Bizonytalanság lesz azonban úrrá a szerzőn ennek kapcsán is azt tapasztalván, hogy az ezredforduló kulturális és művészi öntudatának megfelelően, a művészet szintűgy egyre kevésbé alkalmas a feladatra, hiszen az „sem beszél másról, mint arról: mi a következménye annak, hogy az *együttes emlékezés módjának megtalálására elveszett a remény*”. (78.)

Akadnak azonban beszédes kivételek, mint Térey János *Kazamaták* című darabja, amely némi reményt kelt; a darab körüli vita is ennek ékes bizonyítéka, hiszen legalább diskurzus folyt ezekről az égető kérdésekről. A reményt az élteti, hogy a *Kazamatákban* „annyira radikális az alkotói provokáció, hogy újabb megközelítéseket, értelmezéseket, ütközéseket, a gyökerekig való visszabontás igényeit hívta elő a minimális nemzeti önismertet érdekében”. (*A történelem kazamatái*, 101.)

Az utóbbi téma át is vezet bennünket az esszékönyv második, oldalszámát tekintve hosszabb feléhez, ahol írók (Mészöly Miklós, Simon Balázs, Marcel Proust) és Bak Imre festő művészete, valamint irodalomtörténész esztéták (Balassa Péter, Poszler György), és egy társadalomtudós (Kende Péter) munkássága kapcsán vet fel és gondol végig Sándor egy sor izgalmas dilemmát. Nincs ezúttal hely a megpendített gondolatok körültekintő

latolgatására. A névsor egyébként korántsem a véletlen műve: Proust kivételével mind-egyikük közel áll (vagy állt, mint a már halott Mészöly, Balassa és Simon) a szerzőhöz. A barátként tekintett és tisztelt szellemi útítársakról izgalmas személyiségrajzokat rögzítve és szellemi produktumaikat ízeletgetve szakadatlanul arra keresi Sándor a választ, hogy hová tart és merre jár a kor, amelyben élünk, és mi módon birkózunk meg a szellemi korszakváltás keserves feladványával. Mert az, hogy valamiféle korszakváltásnak vagyunk eleven tanúi és aktív részesei, egy pillanatra sem kétséges előtte.

Miben határozható meg ennek a korszakfordulónak a lényege? Talán a „kultúra fenyegetettségében” (a Poszlerről szóló esszében beszél róla), vagy a tudomány mind nyilvánvalóbb egzisztenciális érintettségében, az új helyzetre reflektáló szellemi (tudósi) megújulás igényében és elkerülhetetlenségében (Balassa esszéjében beszél erről), netán a tapasztalatszerzéstől a fogalomteremtésig tartó út közben felmerülő problémákban (amiről a Kende-esszében esik szó) rejlik a dolog lényege? Vagy az a meghatározó, hogy a jelen az álságok (az álarcok, hogy egyik kedvenc kifejezését idézzem), közismertebb megnevezésben a hiperrealitás koraként erőszakolja ránk magát?

A kötetből ezúttal sem hiányzó regénynapló (*Pauló a görög tengerparton*) ecseteli mindeme kérdéseket. „Olyan korszakban vagyunk, amelyben a mindent elárasztó szimulációval szemben kell az írónak a nyelv »visszavételével« bizonyítani, hogy ami történik, az valóban megtörténik, hogy az *van*, ami *van*.” (312.) Ez tehát az az elementáris élmény (és nem utolsó sorban az annak kifejezésére készítő regényírói feladat), amely felkelti Sándor tudományossá mélyülő érdeklődését Marcel Proust és a nyomában járó nagy utódok, Albert Camus, Samuel Beckett, Thomas Bernhard írásművészeire. Hiszen az időtapasztalat, a valóság maga Proustnál csúszott ki talán elsőként a regényíró kezéből, hogy a kései Proust recepció, melynek felfejtése végett a szerző Hans Robert Jausst, Gérard Genettet, Paul Ricoeur-t hívja segítségül, az Én veszendőségét próbálja meg mindenáron megragadni „abban az újabb szakaszban [...] amelyik már a fenyegetettség »régiségként« való szemlélhetőségén is túl van.” (*A veszendő személyiség nyomában [Proust és a huszadik század végi regény]*, 274.)

Mindez azonban túlmutat már az esszéíró érdeklődési körén és regényírói identitásában kezdi a szerzőt foglalkoztatni. „Ezt az emberi helyzetet ugyanúgy csak radikális formaváltozásokkal fejezheti ki a regény, amiként a maga korának újdonságait a nyolcvan év előtti regény. Azonban azt, hogy melyek ezek az »új regénykoordináták«, csak *maga a regény* találhatja meg” – jegyzi meg önmaga számára levont alkotói tanulásként. (274.) A ma megírandó regény, szól a szentencia, annak a sűrű, a maga ürességében telített élethelyzetnek a tapasztalatából születik, és egyúttal arra az élethelyzetre reflektál, hogy „*valami véglegesen elveszett*”. (274.)

Mind az esszéista, mind a regényíró Sándor számára a történelem kivételesen súlyos ügy, egyszersmind megfejtethetlen talány. Nem hagyja azonban nyugodni a kérdés, hogy miként hidalható át, ha áthidalható egyáltalán, a múlttól mint tapasztalati valóságról szerzett tudás, valamint a múlttól fogalmi úton, és az írott (olykor képi) dokumentumok közvetítésével előállított történeti beszámoló közti nyilvánvaló szakadék. E sorok szerzőjével is dialogizálva töpreng ezeken a kérdéseken, hogy végül arra jusson: nem esik talán oly nagyon távol egymástól a valóságnak (a múlt igazságának) a művészetben, illetve a (történet)tudományban megalkotott képe. Joggal kérdezi ezek után: „Lehet a regény is

tapasztalat. Akár a forrás?” (317.) A válasza igenlő, legalább is ezt sugalmazza kérdésként megfogalmazott kijelentése: „egy-egy korszak sorsainak, mentalitásvilágának, trauma-sorozatának »felfogásában« vajon nem nyújt-e hasznosítható tapasztalatokat az irodalom?” (317.)

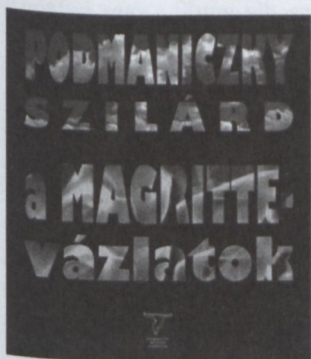
Sándor Iván esszéi, melyek nélkül nem lennének (olyanok) a regényei (és viszont), a tudományosként tálalt kérdésekbe merülő olvasóközönséget is szüntelen gondolkodásra készítetik. Ha pedig a szerző regényeit és esszéit történetesen együtt olvassuk, helyesebben „összeolvassuk” őket egymással, műveinek ránk, olvasókra gyakorolt hatása hallatlanul megsokszorozódik.

Gyáni Gábor

A képtelen leírás művészete

PODMANICZKY SZILÁRD: A MAGRITTE-VÁZLATOK

**Podmaniczky Művészeti
Alapítvány, 2008
110 oldal, 1490 Ft**

Bevallom, kicsit meglepődtem, amikor Podmaniczky Szilárd *A Magritte-vázlatok* című könyvébe belepillantva azt láttam, hogy nem tartalmaz reprodukciókat, csak képleírásokat. (Ellentétben a könyv Kalligram 2007. májusi számában megjelent részletével, mely számos apró festmény-reprodukcióval körülvéve jelent meg.) Kicsit kételkedve lapozgattam az egyébként szép kivitelezésű, kézbe való kiadványt, azon morfondírozva magamban, hogy vajon a rövid, pár mondatos szövegek a képek híján is megállják-e a helyüket, azaz teljes értékű élményt nyújtanak-e? Meg azon is, hogy élvezheti-e valaki ezeket az ekphrasziszokat anélkül, hogy ismerné a belga festő munkásságát? Ez utóbbi kérdés a fülszöveg nyitómondatát olvasva ötlött föl bennem: „Ez a könyv azoknak szól, akik ismerik és szeretik René Magritte művészetét, és azoknak, akik soha nem találkoztak vele.” (Ugyanezek a kérdések merültek fel egyébként a legutóbbi JAK Tanulmányi Napokon is, csak éppen Lanczkor Gábor festményversei kapcsán.) Kezdjük tehát a könyv becserkészését e két elképzelt olvasási mód közti különbségek számbavételével.

Akik egyáltalán nem ismerik a képeket, azok számára olybá tűnhetnek ezek a minimál-prózák, mintha fiktív vagy éppen elveszett festményekről adott leírások volnának. Az ilyen, külső képi referencia nélküli olvasás nélkülözi a viszonyítás munkáját, a szövegeket kizárólag önmagukban és önmagukért élvezi. Ezért aztán a vizuális és verbális reprezentációk közti versengés vagy kölcsönös megmérettetés teorémája sem játszik bele döntő mértékben az esztétikai válaszreakciók alakulásába. Persze mindig megvan a lehetősége annak, hogy az olvasó (talán épp a szövegek által felkeltett érdeklődéstől vezérelve) felülsőn egy Magritte-albumot vagy internetes keresők valamelyikében nézzen utána a képeknek. Innentől kezdve azonban már egy teljesen más jellegű befogadói helyzettel van dolgunk.

Akik ismerik Magritte művészetét, azoknak az olvasott szöveg jóval bonyolultabb összefüggérendszerben nyeri el a jelentését, mint az előzőkben tételezett csoport tagjai számára. Mindenekelőtt azért, mert a kötet képleírásai nemcsak ábrázoló és helyettesítő, hanem, ezzel együtt, felidéző funkciót is nyerne: előhívják a memóriából a vonatkozó vizuális élmény emlékét, s a befogadó erre *vetíti ki* aztán az olvasottakat. Persze nem valószínű, hogy a több mint háromszáz kép mindegyikét fel tudja majd idézni, viszont a festő néhány jellegzetes, ismétlődő motívumán keresztül (kalapok, felhők, pipák, bábuk, abla-

kok) ismerős, „magritte-es” hatás vagy hangulat foghatja el őket. A képek egyéni konkrétizációi mellett azonban számolni kell azzal is, hogy olvasónk Podmaniczky ekphrasziszait más Magritte-kommentárokkal, a festő önértelmezéseivel vagy saját, egyéni képértelmezésével veti össze. A teljességhez hozzá tartozik még az is, hogy a könyvben szereplő képleírásokat a margókon futó Magritte-idézetek keretezik, melyek a művész festészetről alkotott elképzeléseibe engednek betekintést. Ezek stilisztikai jegyei és gondolati tartalma több vonatkozásban is rímel a képleírásokra, az olvasás előrehaladtával érdekes ekhós játék bontakozik ki közöttük (kölcsonösen felidézik egymást). Tehát nemcsak szöveg-kép, hanem szöveg-szöveg kapcsolatok is alakítják a könyv poétikai arculatát és értelmezési irányait.

Podmaniczky képleírásai kisprózáinak egy csoportját általánosan is jellemző minimalizmus jegyében íródtak. Úgy tűnik, mintha szigorú terjedelmi korlátot szabott volna magának: az egyes darabok nagyjából azonos hosszúságúak, egyik sem lépi túl a négy- vagy ötmondatnyi terjedelmet. Ez egy gnómius, maximális gondolati sűrítettségű, az elhallgatásnak, utalásnak és figuratív tömörítésnek kulcsszerepet juttató stílust eredményezett. Az elbeszélőnek meglehetősen szűk keretek között kell referálnia a képi látvány összetevőiről, mégpedig úgy, hogy az egyszerű deskripción túl értelmezési javaslatokat is megfogalmazzon (vagy legalábbis sugalljon) a sokszor rejtélyes festményekről. Az olvasói élvezet egyik forrása számomra épp az volt, hogy azt figyeltem: hol, a szöveg mely pontján és hogyan fordul át a látvány pusztá tárgyilagos számbavétele a kép utólagos, ismételt szemlélésére is visszaható interpretációjá. A könyv ekphrasziszai nem egy kaptafára készültek, mégis elmondható, hogy a leggyakoribb típus a képi összetevők szenvtelen leírásával indít, majd az utolsó mondatban, mintegy poénként, tesz egy olyan kijelentést, ami végrehajtja ama bizonyos „értelmezői fordulatot”. Ez a zárlat nemegyszer egy nyitva hagyott kérdés (*A láng visszatérése*, 1943), egy humorosnak ható ironikus félmondat (*A lefegyverző szeretet*, 1935) vagy egy szellemes szójáték (*A zárándok*, 1966) révén nyit új távlatokat a kép értő szemléléséhez.

Itt kell megjegyezni, hogy Podmaniczky kommentárjai nem a Magritte-művek „tulajdonképpeni” jelentését megfogalmazni akaró erős olvasatok, sokkal inkább szerény, de azért határozott felvetéseket tartalmazó vagy legalábbis azok előtt utat nyitó, elnyújtott költői képaláírások. Közelítések a képek rejtett mondandójához, nem pedig megfejtések, melyek a zavarba ejtő többértelműség megszüntetésében volnának érdekeltek. (Ez abban is megmutatkozik, hogy egy-egy festményhez olykor több képleírás is tartozik.) Nemegyszer ahelyett, hogy világosabbá tennék a művek vizuális üzenetét, megkettőzik a „homályt”: legalább annyira elgondolkodtatóak, töprengésre késztetők, mint a vonatkozó festmények. Megértésük a belga mester műveihez hasonló kihívást jelent. Podmaniczky a tolmács, a megbízható közvetítő szerepében tűnik fel, plasztikus és lényegre törő leírásokkal igyekszik megeleveníteni előttünk a képeket, ugyanakkor, ezen felül, inspirálódik is általuk, és kreatívan továbbgondolja, „továbbírja” őket. Fogalmazhatunk úgy is, hogy egy eltérő mediális közegben bontja ki (s ezáltal gazdagítja is) az eredeti mű szemantikai lehetőségeit. Az így létrejövő talányos ekphrasziszok pedig majd az olvasókban íródnak tovább, előhívva további, ezúttal irodalmi kommentárok igényét.

A „megelevenítés” a *leírás*, az *elbeszélés* és a *dialogus* különböző konfigurációiban rejlő lehetőségek kiaknázásában ölt formát. Dominánsnak tekinthető a mellérendeléses

szerkesztésmód, ami a kép „felbontásából” és az elkülönített egységek leírásából következik. Nem hiányoznak azonban az olyan képleírások vagy részletek sem, amelyek narratívizálják a képet, azaz: úgy reflektálnak rá, mint egy elképzelt eseménysor kiragadott, kimerített kockájára (*Fixa idea*, 1928). A *madárevő lány* (1927) című képet úgy hozza történet közelbe a szerző, hogy egy, a kép „világához” tartozó szereplőt szólaltat meg, aki a lánnyal való találkozás élményét beszéli el. Az *álom próbája* (1926–27) leírásakor ehhez hasonlóan jár el: beleképze magát a kép által ábrázolt szituációba, s a névtelen „persona” megnyilatkozásán keresztül emberi jelentéssel tölti fel a tárgyi környezetet. Az ilyen és ehhez hasonló eljárások dinamizálják és dramatizálják az egyébként statikus képeket, s az irodalmi vagy a filmes elbeszélések mozgalmasságát kölcsönzik nekik.

A történetyszerű struktúrákhoz való közelítés másik alkalmazott módjának tekinthető az, amikor Podmaniczky a festőt „beszélteti” a képről: az ő fiktív szólamán keresztül értelmezi a festményt (*P.-G. Hecke portréja*, 1928, *Soir d'orage*, 1946). Ilyenkor a képleírások többségét jellemző E/3. személyű narrációt felváltja a szubjektívebb hangoltságú E/1. személyű forma. Ugyanez az elbeszélésmód érvényesül akkor is, amikor a kép nyomán születő monológ egyaránt tulajdonítható a festőnek és a kép leírójának (*Az álmok kulcsa*, 1930), vagy ez utóbbihoz köthető inkább. A személyes narráció olykor dialogizálódik: a kép ihlette meditáció önmegszólításba (*A függönyök palotája*, 1928) vagy önfelszólításba (*A csók*, 1938) megy át.

A szüzsészerűség nemcsak a képekben lappangó lehetőség, hanem tetten érhető azok címében is. Ismeretes, hogy Magritte előszeretettel adott képeinek talányos, értelmezésre szoruló címeket. Elméleti szempontból ez a viszony a vizuális reprezentációk és azok verbális jelölői közti távolságként vagy esetlegességgként írható le; a szükségyszerű helyett a szimbolikus kötődés dominál. Az egymásnak való megfeleltetés nehézségei abból adódnak, hogy a kép és szöveg közötti kapcsolat gyakran nagyon áttételes, ezért nagy fokú elvonatkoztató készséget és kreatív hozzáállást kíván meg a szemlélőtől. Az interpretációt tovább nehezítheti, ugyanakkor gazdagítja az is, hogy a címek irodalmi utalásokat tartalmaznak Magritte kedvenc íróinak (pl. Ch. Baudelaire, E. A. Poe, L. Carroll, D. Hammett) műveire. Megnyitják tehát az utat az olyan művészetközi olvasatok előtt, melyek az adaptáció és a kreatív fordítás szempontjait alapul véve vetik össze az elbeszélő szöveget a festménnyel. Podmaniczky leírásainak köszönhetően e szövegek ihlette képek újra szöveggé alakulnak át. Példaként említhető *A perverzitás démona* (1927) című festmény, mely Poe azonos című novellájára megy vissza. A történetet egy fondorlatos gyilkos elmélkedésből és vallomásból álló monológja tölti ki. Középpontjában az ember lelkének sötét mélyén lakozó különös ösztön áll, mely az ént erkölcsileg megvetendő vagy egyenesen önpusztító tettekre sarkallja. A novella narrátora azt meséli el, hogy – minden józan megfontolás és biztonsági intézkedés – ellenére miért adta fel magát végül a rendőrségen, épp az említett perverz késztetésnek engedve. Podmaniczky a novella címét kölcsönző Magritte-képet a következőképpen írja le: „Egy éj a tengerparton, ahol minden összeér, a szem csukva, csak befelé látja a test borzongató érzéseit, ahogy a térd keményen térdel a deszkamólón, a vér sötétén pulzál, és a csont képesnek tartja magát eltörni. Démon születik, hogy aztán elfújja az első hajnali szél.” (18.)

Ha *A Magritte-vázlatok* tágabb kontextusát keressük, akkor a kortárs irodalom (nagyjából az elmúlt tíz év) azon alkotásainak sorába illeszthető be, amelyek erőteljes vizuális

érdeklődés nyomait viselik magukon. Ha valamelyest szűkíteni akarjuk a szóba jöhető művek sorát, akkor a műfaji heterogenitás jellemezte „prózai képeskönyvek” (Zilahy Péter: *Az utolsó ablakzsiráf*, Balogh Robert: *Schvab evangéliom*, *Schvab legendariom*, Cserna-Szabó András: *Levin körút*, Bán Zsófia: *Esti iskola*) vagy a (fény)képeket az írás metaforájaként működtető prózai (N. Tóth Anikó: *Fényszilánkok*) és költészeti (Schein Gábor: *Retus*) alkotások helyett inkább olyan regényekre (Márton László: *Árnyas főutca*), esszéisztikus kisprózákra (Kőrösi Zoltán–Burger Barna: *Délutáni alvás*) vagy versekre (Lanczkor Gábor: *Vissza Londonba*) kellene utalni, amelyek a képzőművészeti alkotásokat inspirációs forrásként – a cselekményformálást vagy a meditációt beindító és tápláló artefaktumként használják. Podmanický kronologikusan elrendezett (1926–1967) képleírásai annyiban tekinthetők sajátosnak, hogy az említett példáktól eltérően jobban alárendelik magukat a képeknek, nyomatékosabb bennük a kommentár-jelleg, s ezért némiképp háttérbe szorul a szövegek autonóm fikcióteremtő ereje. De épp ezért tarthatnak számot érdeklődésre: olvasván őket élvezettel tapasztalhatjuk meg, ahogy a szenvtelen leírásban egyszers csak megmoccan valami, valami, amiből akár egy történet vagy egy bölceleti költemény is születhetett volna. De nem született, csak felvillant, s megmaradt vázlatnak, olyan vázlatnak, mely Magritte-nek köszönheti létét, s amely ugyanakkor továbbbszövéssé válik.

Benyóvszky Krisztián

Egy monográfia töredékei

VÖRÖS LÁSZLÓ: KÁNYÁDI SÁNDOR

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2009
129 oldal, 1800 Ft

Torzóban maradt, most már mindörökre, Vörös Lászlónak, a Tiszatáj egykori főszerkesztőjének monográfiája Kányádi Sándorról, holott igen dédelgetett vágya volt megírni az általa egyik legnagyobbnak tartott magyar költő lírikusi portréját, pályaképét. De az *egy kis független nyugalmat* neki sem adta meg a sors, mint annyiaknak, akik gyötrelmes időkben őrlődtek a magyar irodalom autoritásáért. Utolsó, életében megjelent munkáját, a *Szigorúan ellenőrzött mondatok: a főszerkesztői értekezletek történetéből, 1975–1986* című, korabeli naplója alapján összeállított dokumentatív összegzését még lezárhatta, s annak 2004-es megjelenését még igen, de visszhangját már nem élhette meg. Az akkurátus és aggályosan pontos irodalomtörténésznek és egykori főszerkesztőnek ez a könyve, melyben a kádári-aczéli kultúrpolitika, irodalompolitika háttérrel adja meg, éppúgy nem mellőzhető alapl műve azoknak az éveknél, ahogy Domokos Mátyás *Leleltmentése*. A Kányádi-pályaképre hasonló alaposítással készült a szerző – 2002-ben több napon át tartó hargitafürdői beszélgetésüket magne-

tofonon rögzítette, melyet könyvébe kívánt beépíteni. Monográfiájának még csak a kezdetén tartott, amikor munkáját 2005-ben félbeszakította a halál. Az örökséget mindig nagy gonddal számon tartó tiszatájás szellemiség jelenkori képviselői – anélkül, hogy beavatkoztak volna a kéziratba, Bognár Zoltán és Papp István Géza korrekt szöveggondozásában, aktuális készültségében, de olvasható állapotban – Kányádi Sándor nyolcvanadik születésnapja tiszteletére – megjelentették a pályakép elkészült részeit.

Az alcím szabatos meghatározása szerint a kiadásra került kötet *Egy monográfia töredékei* tartalmazza; valóban töredékes a közreadott anyag, részben az elfogyott idő, részben Vörös László munkamódszere miatt. A kiadott részek négy fejezete Kányádi Sándor költői indulását, illetve legelső pályaszakaszát tekintti át, az 1955-ös *Virágzik a cseresznye* és az 1957-es *Sirálytánc* című kötetekkel jelezhetőket, az első kötet interpretálása és irodalomtörténeti elhelyezése elkészült, a második köteté azonban befejezetlen maradt. A négy nagyobb fejezet folyamatban lévő munkát mutat, némely elkészült részek még nem kerültek a végső helyükre, s későbbre maradt volna bizonyos átfedések föloldása, illetve néhány pontosításra, betoldásra, bővítésre még sor került volna – ahogyan ezekre a hiányokra illetve pótlásokra Vörös László több helyen is utal (a szerző szövegközi jegyzeteit az olvashatóság érdekében a szerkesztők lábjegyzetbe tették). Nem tudható,

hogy a kötet élére helyezett *Petőfi hatása a pályakezdő Kányádi Sándor költészetére* című fejezettel mi volt Vörös László szándéka, az áttekintő tanulmány tapasztalatait ugyanis több ponton is beépítette a 'főszövegbe', így a korai Kányádi-portré jellemzésénél megismétlődnek a Petőfi hatását áttekintő fejezet (önálló tanulmány) megállapításai; elképzelhető, hogy folyamatosan beépítette volna a véglegesnek tekintett monográfiába. Szintén ideiglenes a (*Kiegészítés...*) címmel ellátott –, a *Virágzik a cseresznyefa* című kötet verseit részletesebben elemző – harmadik fejezet, amely Vörös László munkacíme. Saját jegyzete szerint ez a főszöveget egyik, általa megnevezett pontjánál bővítette volna – de mivel a végleges változattal nem készült el – helyesen –, a szerkesztők sem illesztették be utólag.

A jelen kiadás alapján tehát két fejezet, a *Kányádi Sándor* és a *Sirálytánc* című tekinthető – lényegében véglegesnek, de ezek, a költő első pályaszakaszát vizsgáló elkészült részek sem teljesen lezárt szövegek. Ezen változatukban elsősorban irodalomtörténészek figyelmére tarthatnak számot, éppen ezért méltánytalan lenne olyasfajta részleteket számon kérni, amelynek kidolgozásában, pontosításában talán csak az idő akadályozta meg a szerzőt, viszont ebben a stádiumában is indokolt volt a megjelentetése, hiszen Kányádi Sándor korai költészetének vizsgálatát azzal az alapossggal, ahogy Vörös László teszi, eddig nem végezte el az irodalomtörténet-írás – azért sem, mert a könyvek hozzáférhetetlenek. A *Virágzik a cseresznyefa* kötet egyetlen verse sem került be a költő későbbi válogatott/egyberostált gyűjteményeibe, bár a *Sirálytánc* több verse helyet kapott később, de maga a kötet nem elérhető, mindössze néhány példány menekült meg a zúzda elől. Márkus Béla figyelt föl arra, hogy a *Sirálytánc* kötetet még a Kántor–Láng romániai magyar irodalmának adatgazdag és megbízható kézikönyve sem említi (vagy nem említhette).

A tervezett monográfia első részében Vörös László részben az általa készített terjedelmes interjú, részben a korábban megjelent beszélgetések, részben történelmi oknyomozások alapján részletesen, adatgazdagon és szinte szépiroi ihletettséggel idézi föl Kányádi Sándor származásának, születésének és nevelődésének valóságos és legendás – a költő által is legendásított – eseményeit és körülményeit. A székely családi múltat, Nagygalambfalva történetét, a környék Petőfi-émlékeit, az oly meghatározó édesapa alakját, a költő iskoláztatását, emberi kötődéseit, unokabátyja, Kányádi Dénes szerepét, az udvarhelyi diákeveket, majd a színészi próbát, illetve a költői pályán való elindulást. Mindaz, amit Kányádi Sándor személyes élettörténetéről megtudunk, részletezően, szinte napra pontos és árnyalt.

Sajnos a II. világháborút követő évtized romániai társadalom-, illetve nemzetiségpolitikai képének jellemzése, bár bővebben foglalkozik a korról, kevésbé árnyalt és ellentmondásos (bizonytalán ezt az ellentmondást a teljes pályakép már föloldotta volna). A *Petőfi hatása...* fejezetben például azt írja Vörös László, hogy „az 1940-es évek legvége és az 1950-es évek legeleje korhangulatát tekintve rendkívül kedvező volt a 48-as forradalmat áhító, majd a győzelmet ünneplő Petőfi bizakodásának, harcos lendületének, sodró erejű lelkesedésének befogadására.” A főszövegben mindezt megerősíti, sőt Kányádi Sándor mellett Beke Györgyöt is idézi, aki szintén azt bizonygatja, hogy Petru Groza nemcsak színdarabokban vallotta a román–magyar testvériséget, de valóban elkötelezett híve volt a lenini nemzetiségpolitikának, s a romániai magyarság számára az oktatásügy, kultúra,

a nyelvhasználat tekintetében igen méltányos lépéseket tett. Azonban azt állítani, hogy Kányádi Sándor első, 1955-ben megjelent kötetében azért nem jelenik meg például a nemzetiségi probléma, „mert a nemzetiségi jogok elvi és gyakorlati érvényesülését különösebb sérelmek nem érték akkor”, nem állja meg a helyét. Másutt (a *Sirálytánc* kapcsán) többek között Illyés Gyula, Sütő András naplójegyzetei alapján maga Vörös László is levonja a reálisabb következtetést: „a magyar nemzetiség helyzete, a magyar–román viszony már az új időszak kezdetén is alá volt aknázva többé-kevésbé, sok veszély leselkedett rá és az évek során egyre jobban felszínre került”. A Petru Groza-i engedékeny politika csak rövid ideig (helyel-közzel a párizsi békekötésig) tartott, akkortól viszont a keményvonalas román nacionalisták akarata érvényesült – a román nagypolitika soha nem mondott le a romániai magyarság beolvasztásának a szándékáról, de hektikusan, a mindenkori kül- és belpolitikai körülményektől függően érvényesítette igényét. Így – miként az újabb kutatások kimutatták – 1948 után belpolitikailag a legenyhültebb évek az 1955–56-os esztendők voltak Romániában (ezért folytathattak helyszíni kutatásokat például Dienes Andrásék 56 augusztusában Petőfi feltételezett halálhelyén), a magyarországi forradalom miatti páni félelmében keményedett vissza a rendszer, példátlan méretű elrettentő hadjáratot folytattott elsősorban a magyarok ellen, majd 1959-ben, a Bolyai és a Babes egyetemek összevonása után kezdetét vette a magyar iskolák fölszámolásának a folyamata. És nemcsak fölépült az ország a háborúból, mint állítja a szerző, de új módon pusztult is – szovjet minta alapján Romániában is radikálisan átszervezik a társadalom szerkezetét, tömegeket deportálnak, kényszerurbanizáció, kényszer-iparosítás zajlik a lelkes propaganda mögött stb. Természetesen az efféle történelmi háttérrel nem elengedhetetlen részei egy írói pályaképnek, de ha a portré érinti a kort, szerencsésebb, ha a költő személyes, érzelmi töltésű emlékező interpretációja a történész kutatások eredményeivel is összevetésre kerül.

Az irodalmi, pontosabban a romániai magyar költészeti sztálinizmust viszont igen érzéketlenül jellemzi a szerző. Elmarad ugyan az irodalomtörténeti és irodalompolitikai háttér fölvázolása – hogy ugyanis a II. világháború után a magyar irodalmi folytonosság meg lett szakítva, a helikonisták, transzszilvanisták kiiktatva, s csak a Korunk, illetve a népi baloldal kapott zöld utat, hogy Nyírtől Tamásiig számosan hagyták el az országot stb. –, de nagyon jól érzékelteti a háború utáni baloldali-sematikus irodalom létező formáit, így illusztrálva, milyen szövegkörnyezetben születtek Kányádi korai, sematikusnak nevezett – és ténylegesen is sematikus – versei, azaz első kötetének darabjai.

Vörös László részletezően – és helytállóan – értelmezi, értékeli és tipologizálja Kányádi első két kötetének verseit. Pontosan állapítja meg, hogy a *Virágzik a cseresznye* című kötet „két jellemző jegye azonnal szembetűnik: az egyik a nyilvánvaló és erőteljes Petőfi-hatás, a másik a sematikus világlátás, kezdve a témaválasztástól a szimplifikáló valóságsszemléletig.” Kányádi Sándor sematikus világlátását azonban találóan „testreszabott sematizmus”-nak nevezi Vörös, s versek sorával igazolja, hogy a költő még sematizmusában sem vált a hatalom elvtelen és szolgalelkű lakájává. A Kányádi-verseket rendre összeveti a kor nagytekintélyűnek tartott poétáinak klapanciáival, legtöbbször Szemlér Ferenc verseiből idéz, de Tompa László, Méliusz József, Horváth István elszánt proletkultus darabjaiból is válogat. Leltárszerűen összegyűjti, mi mindenről énekeltek és daloltak a vezető költők bőségesen: a nemzetközi munkásmozgalom dicsőségéről, a szovjet, a kínai,

a kubai, a koreai munkásságról és vezetőikről, Leninről, Sztalinról, Fidel Castróról, Gh.-Dejről, a békeharcról, a kizsákmányoló kapitalistákról és mindenekelőtt a mindenható, tökéletes és vasöklű Pártról. A korai Kányádi-versekből ezek a standard témák rendre hiányoznak, a költő „a propagandisztikus-sematikus-személyi kultuszos költészet (irodalom) összetett érzelmi-gondolati képződményéből... azt érvényesítette lírailag, amivel bensőleg fönttartás nélkül azonosulni tudott, ami eredendő élményeivel, paraszti élménykörével, erkölcsi értékeivel maradéktalanul összezsengett: a jobb életkörülmények, az igazságosabb világ, társadalmi rend, a munka megbecsülése központi témája lett; az afölötti öröm, lelkesedés úgyszintén, hogy megnyíltak az utak megvalósulásukra.” Azaz baloldali messianizmusa részben a paraszti világból hozott, mindenekelőtt a munkán alapuló értékrendből, részben a belülről vállalt, ám kívülről, felülről is hirdetett Petőfi-eszményből eredt. Vörös László a kor proletkultos irodalma jellemzésére, és Kányádi védelmére főleg azt írja, hogy a költő soha nem írt verset a Pártról, illetve, hogy az utána következő nemzedék emblematisztikus alakja, Szilágyi Domokos viszont még a hatvanas évek elején is nem egyszer elkövetett ilyet. Lászlóffy Aladár – és mások mellett Láng Gusztáv szerint – a hatvanas évek első felében még majd’ minden publikáló költő írt proletkultos verselményt; ugyanis a hallgatóságos egyezmény szerint ez volt a megjelenés föltétele, néhány ilyen tessék-lássék darabot megírni pedig nem számított szervilizmusnak. Kányádi is rákényszerült a pártversre, harmadik, 1964-es kötete, a *Harmat a csillagon* megjelenése érdekében: „Csak a zászlók pirosa nem fakult, / Csak a Párt nem öregszik: / erős és fiatal maradt, / ahogy telnek az évek, évtizedek, / egyre erősebb, fiatalabb” (*Zászlóhajítás*).

Kányádi „testreszabott sematizmusa” mellett hasonló invencióval jellemzi az irodalomtörténész a költő Petőfi-képét és a Petőfi-hatást is. Verselemzések sorával igazolja, hogy Kányádi hasonló társadalmi helyzete miatt is érezte rokonvilágú költőnek Petőfit, s hogy Petőfi eszményei, ideái (fiatalos hév, társadalmi igazságvágy, népszerűség, kollektív szabadságvágy, a szülőföldre való hűség) és poétikája (realizmus, közérthetőség) nem a pártállami propaganda („Lobogónk: Petőfi!”), hanem a gyermekkor Petőfi-kultusza felől szólították meg. Rokonszenvéből, körülményeiből és tájékozottságából természetesen következett, hogy első verseit is Petőfi-közi formában írta. „Kányádi költészetének első szakaszában az a verstípus az uralkodó, amely Petőfi lírájának nagy részére is a leginkább jellemző: a tárgyias megjelenítésű, gyakran leíró, eseményes és epikus elemekkel átszőtt líra, amit jobb szó híján lírai realizmusnak nevezhetünk. Az a verstípus, amelynek minden mozzanatát átjárja a valóságosság.” Ennek a lírai realizmusnak a modernizált továbbélését fedezte föl később Illyés Gyula verseiben, egészíti ki Vörös László, s valójában ez az életközeli szemlélet nem engedte, hogy baloldali elkötelezettsége ellenére elfogadja a pártköltő szerepét. Vörös László a Kányádi-verseket keletkezésük/datálásuk időrendjében tárgyalva megállapítja, hogy 1954–1955-ben törik meg a vershang diadalmas íve (a költő is ezekre az évekre teszi kiábrándulását), a föltétlen optimizmust az enyhe, majd erőteljesebb szkepszis váltja föl, s ugyanekkortól ír tagoltabb és érettebb verseket. A Petőfi, majd Arany költészetét jellemző nemzeti versidom mellett poétikai eszköztárában is bővülés következik be ekkor, megjelenik a szabad vers, majd a későbbi életművében jelentős szerepet kapó, frappáns csattanóra épülő, tömör epigrammaszerű, rövid vers.

A költő második, a cenzor által betiltott kötetét viszont igen határozott előrelépésként értékeli Vörös László. „Költői világszemléletének gazdagodása, a sematizmussal vívott, s ki-

térőkkel megtűzdelt, de végül is a fölülkerekedés útjára lépő haladó küzdelem, és a természetes költői éres nyomán ebben a kötetben már minőségileg is minden s úgy is mondhatnám 'teljes fegyverzetben' lép színre az az élménykör, amely egész további költői pályáján az egyik meghatározó, központi vonulat lesz: a hűség, a ragaszkodás a szülőföldhöz, annak népéhez – szűkebb és tágabb értelemben egyaránt: szülőfalujához, Erdélyhez s a magyarsághoz." Megállapítása szerint fölerősödik a szülőföld iránti vonzalom, zánerekben rajzolja meg a munkás-dolgos falusi embereket (*Öreg kút az utca szádán*), megjelennek a múlt értékeit és példaképeit – a Gábor Áront vagy a Dávid Ferencet – megidéző versek, illetve még mindig Petőfi nyomdokain haladva példázatos allegóriákban megfogalmazza a Petőfiével rokon ars poeticáját, legszebben a kötet címadó versében, a *Sirálytáncban*. Vörös László külön verstípusba sorolja a magánemberi tárgykörbe tartozókat, s azokat a természeti képsorokba bújtatott, komor hangulatot közvetítő költeményeit tekinti maradandónak, amelyek olvasata szerint a magyarországi ötvenhatos forradalom körül íródtak, illetve ahhoz kapcsolódnak. A szerző bevonja vizsgálódásaiba azokat a Kányádi-opuszokat is, amelyek szintén ekkortájt íródtak, de részben politikai, részben ízlésbeli ok miatt (pajzán verseit a korabeli cenzúra szeméremsértőnek látta) csak évtizedek múltán jelenhettek meg (*Felemás őszi versek*, 2002), így valóban a versek legteljesebb köre alapján vonja le következtetéseit.

Összességében úgy vélem, az életrajz eddigi legteljesebb számbavétele mellett mindaz, amit az egyes versekről, illetve verstípusokról, Kányádi Sándor korai pályaszakaszának belső küzdelmeiről, költészetének erővonalairól, alkotói habitusáról, magatartásáról megfogalmaz Vörös László, egészében is és részleteiben is helytálló és pontos. Nagy nyeresége az elkészült 'töredéknek' – filológiai gondossága és aggályos alapossága mellett – a szerző szövegérzékenysége, illetve érzékeny verselemző készsége, mert így a korai, az alig vagy egyáltalán nem ismert Kányádi-darabok történeti értékeire is fölhívja a figyelmet. A kortörténeti ellenmondásokat, amelyeket föntebb jeleztem, a legvégső változatban a szerző bizonynyal föloldotta volna. A fölrótt hiányosságok, aránytalanságok mellett azonban olyan erényei vannak Vörös László befejezetlen monográfiájának, amelyek miatt érdeemes és szükséges is volt kiadni, fájlalhatjuk, hogy a sors nem adta meg a kegyelmet a befejezéshez.

Pécsi Györgyi

Gondolatok a latin-amerikai valóságról...

SZTE JGYF Kiadó
Szeged, 2009
213 oldal, 2300 Ft

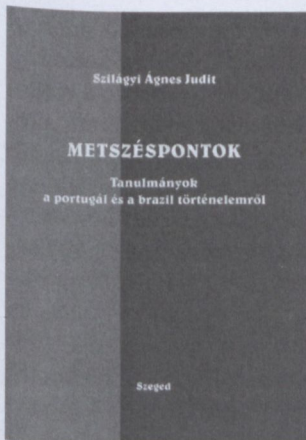
Latin-Amerika Európából, de főleg Magyarországról nézve egy távoli, egzotikus világként jelenik meg, mind a média által közvetített imázsban, mind a turizmust szolgáló propaganda-anyagban: az egyik oldalon ott vannak a vakító napfényben fürdő, hatalmas, homokos partok, a bikini, bronzbarna latinák; a másik oldalon az őserdő rengetege, a toldíszes és nyilas indiánok, vagy az Andok lélegzetelállító havas csúcsai és színes kultúrái, a borsalinokalapos aymara nők színpompás szőtteseikkel, kecsua férfiak pánsíppokkal vagy a magassípoli tavakon látható totora nádából készült kishajók. De Latin Amerikát jelentik a gerilla háborúk, Che Guevara és a Fényes Ösvény, az 1980-as évekbeli diktatúrák (Pinochet, Duvalier, García Mesa) kegyetlenségei, a feléledő indián mozgalmak, a hírhedt brazil szegénynegyedek, a favelák, és a mai fejlett argentin, chilei ipar – a szélsőségek kavalkádja.

A három most megjelent tanulmánykötet, bár témájában s megközelítésében különbözik egymástól, megegyezik abban, hogy mindhárom a hispán világról szól. A három könyv: dr. Anderle Ádám: *A történelmi minták és utak*, dr. Szilágyi Ágnes: *Metszéspontok* és dr. Dömény János: *Magyar diplomata Latin-Amerikában*.

Anderle Ádám kötetében a különböző tanulmányok átfogják a latin-amerikai valóságot, mind térben, mind időben, egy történész szemszögéből vizsgálja a térség országait, s többször keresi az európai párhuzamokat, összehasonlítva a két kontinens fejlődését, külön hangsúlyt fektetve Kelet Európára, ahol több hasonló jelenség alapján – úgymint a gazdasági függőség, a deformált és polarizált fejlődés – felveti a kérdést: „vajon tényleg olyan távoli-e az a világ?”

Szilágyi Ágnes a portugál és brazil történelemről ír, a két ország összefonódását és „metszéspontjait” vizsgálja, s egyben nagy érdeklődéssel tanulmányozza a magyar emigráció kérdését is Portugáliában és Brazíliában, hiszen az utóbbiban jelentős magyar kolónia létezik, melynek gyökerei a XIX. század elejére nyúlnak vissza. A kor lencséjén keresztül vethetünk egy pillantást az 1800-s évek kolóniáinak állapotára, ráadásul magyar szemszögből. Érdekessége a brazíliai magyar közösségeknek, hogy bár már a sokadik nemzedék él ott, a magyar identitástudat még mindig erős bennük. Dömény János nagykövet pedig a diplomácia szemüvegén át és a személyes tapasztalat alapján elmélkedik e világ lehetséges jövőjéről.

A latin-amerikai valóság nagyon összetett, annak leegyszerűsítése, pusztán a könnyebb tanulmányozás céljából, nem hozná meg a várt eredményt.

SZTE JGYF Kiadó
Szeged, 2009
218 oldal, 2300 Ft

Latin-Amerikának, mint földrésznek egyik jellemzője, hogy a hatalmas, tágas területekhez egy polarizált gazdasági fejlődés párosul, míg egyes országok a leggazdagabb országokhoz hasonlóan haladnak, óriási léptékű iparosítással fokozatosan felzárkóznak a jóléti társadalmak mellé, addig mások, mint Bolívia, Peru, Haiti, még a modern kort megelőző idők vonásait is magukon hordozzák, mint amilyenek a rabszolgasorshoz hasonló munka és társadalmi viszonyok, illetve a kézművesség, mint a termelés meghatározó pillére, ugyanakkor a tradicionális autochton kultúrák hagyományai összefonódnak a modern kor vívmányaival, szimbiózisban élnek velük. Ha ehhez hozzátesszük a piacgazdaság pozitív és negatív jellemzőit, a hatékonyabb termelést, az állandó technikai újításokat, valamint párhuzamosan a munkanélküliség megnövekedését, a társadalmi kirekesztést, akkor lassan közeledünk a helyzet megértéséhez. Abban a társadalomban, ahol a „fejlődés” által az információ fontosabbá válik, mint maga a dolgozó, mint

a kétkezi munka, ott a munkanélküliség tulajdonképpen az iparosodás és a technológia szükségszerű következménye. De míg erre a szintre az európai társadalmak évszázadokon keresztül, többnyire fokozatos fejlődés útján értek el, addig a másik kontinensen mind az államok kialakulása, mind az iparosodás egy mesterséges folyamat eredményeként jött létre.

A latin-amerikai valóság összetettségét fokozza, vagy inkább bonyolítja a posztmodern hatása a térség politikai gondolkodására, mely szerint felbomlanak, relativizálódnak a korábban világos, átlátható kategóriák, mint amilyen a jó és a rossz, a bal és a jobb oldal, kapitalizmus versus hagyományos közösség-egységek, etc., s egy jótékony, szürke bizonytalanság von be mindent. Nagyon érdekes ezzel összevetni Dömény János írásait, melyekben épp ezekről a folyamatokról elmélkedik, mint lehetséges jövőről, azaz „a népakarat abszolutizálásáról”. Ezzel mintha az új populista kormányok előrenyomulását jósolná meg, ahol a különböző komponensek, a baloldali erő, a populizmus és az etnikumok egy zavaros masszába lesznek egybegyúrva, országonként egy-egy karizmatikus vezetővel, akik megpróbálnak a kontinensnek egy új, egységes képet kreálni, hogy így szálljanak szembe a globalizáció és a Fejlett Világ gazdasági és politikai erejével. Ez az új baloldalnak keresztelt blokk – mely magába foglalja Dél Amerika középső részét, Venezuelával az élen, de ide tartozik Ecuador, Bolívia, Brazília, Argentína és Chile baloldali értelmisége és kormányai – egy sajátos fejlődési folyamatot képvisel, melynek értelmezése a Latin-Amerika kutatókat módfelett heves vitákba kényszerítette, és egymással szöges ellentétben álló pólusokra osztotta.

A tradicionális kultúrák belépése a piacgazdaságba ugyanakkor megteremtette egy új és mohó piac megjelenését, a turizmusét, ami egyfajta abszurditást is magában hordoz. Az egzotikum kultusza hihetetlen gazdagság lehetőségét csillantja fel, egy fordított Eldorádó megjelenését, ahol a kontinens ős és új lakosai visszanyerhetik elvesztett jólétüket. A turizmussal minden eladható a Fejlett Világ unalomba fásult vándorainak. A hatalmas fürdő

SZTE
Szeged, 2009
173 oldal

és kiránduló komplexumok mellett megjelenik a néprajzi tárgyak kereskedelme, ahol az eredeti, értékes kézműves termékek mellett ugyanúgy kelendő és eladható a rikító, műanyag andoki szőttes, a művészien megőregített „prehispán” kerámiák és szobrok, a műanyag zsinórral készült „őserdei” nyilak, stb. Vidéken az eddig alig megközelíthető indián falvak válnak turisták célpontjaivá, ahová emeletes buszok szállítják az új, poszthispán Egzotika istennő klienseit, hogy bepillantást nyerjenek az ott lakók „eredeti” életébe, akik, ha kell, előkotorják a már egy-két nemzedék óta nem használt ruhadarabjaikat, illetve a trópusokon félmeztelenre vetkőznek, előtte azonban a kíváncsi tekintetek elől gondosan elzárják az internetkapcsolattal ellátott helységeiket. A városokban egyéb mechanizmusok jelennek meg, amik azonban gyakran legalább annyira köszönhetőek a mesztic kultúra adaptáló képességének, mint a turizmusnak. Erre jó példa a tekno-ajmara zene, vagy a csolita wrestling bajnokság, mely hatalmas népszerűségnek örvend.

Utolsóként említeném az indián irredentizmus kérdését, melyet Anderle Ádám több másik cikkében is körüljár. Nem mulasztja el megemlíteni, hogy amíg a magyar köztudatban ez a kifejezés általában a területvesztés fogalmával párosul, addig az indián mozgalmakkal kapcsolatban egészen más a helyzet. Itt egy komplex kulturális, politikai és gazdasági reverziót jelent, gyakran összekapcsolódva az etnikum, a terület és a föld kérdésével, ahol főleg az utóbbi mindig is egy sarkalatos pontja volt a civil és politikai indián mozgalmaknak, s melyet egyetlen latin-amerikai országban sem sikerült eddig kielégítően rendezni, még az új, populista kormányoknak sem.

Szabó Henriette Éva

Szerkesztői asztal

*Itt van minden, és semmi se várhat.
Mást akartál?
Ne hidd el, nekem sem, mese ez:
a méhkirály és a kaptár...
És száz egyéb.*

Csiki László posztumusz verseskötete 2009 októberében jelent meg, a költő halálának egyéves évfordulójára a Tiszatáj könyvek sorozatban.

Novemberi számunk tartalmából

Aczél Géza, Kollár Árpád, Orcsik Roland, Tandori Dezső versei

Jászberényi Sándor, Kántor Lajos prózája

250 ÉVE SZÜLETETT KAZINCZY FERENC

Miskolczi Ambrus, Móser Zoltán, Szabó Ágnes írása

Ára: 500 Ft

Előfizetőknek: 400 Ft

Jövőnk energiája

mvm paksi atomerőmű

www.atomeromu.hu

nka

Nemzeti Kulturális Alap

9 770133 116008

0 9010